

NAPOLYON'UN PEŞİNDE BİR OSMANLI

Seyyid Mehmed Emin Vahîd Efendi ve Fransa Sefâretnamesi

EROL ÇAĞLAR

Telemak

EROL ÇAĞLAR

Tarihçi ve Ebru sanatçısı Erol Çağlar, 1973 yılında İstanbul'da doğdu. Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nü bitirdi. İstanbul Üniversitesi Yakınçağ Osmanlı Tarihi Bilim Dalı'nda yüksek lisans yaptı. MEDA'nın desteklediği "4 Çatışma 4 Toplum" isimli Avrupa Birliği projesiyle Gümülcine, Kavala, İskeçe, Atina, Filistin, Tel Aviv, Yafa, Kudüs, Beytüllahim ve Jeriho'ya gitti. 25 yıl farklı kurumlarda Sosyal Bilgiler Öğretmenliği yaptıktan sonra 2023 yılında emekli oldu. Erol Çağlar'ın Geleneksel Türk El Sanatları'na ilgisi ise hat meşkiyle başlar, ardından Ebru sanatına yönelir. İsmail Dündar Hoca'dan ebru icazetnamesini alarak kendisi de öğrenciler yetiştirir. Özellikle Çinli öğrencileri ile birlikte Çin'de Türkiye'yi tanıtan projeler yapar. Deri sanatı ile Ebru sanatını birleştiren Erol Çağlar, Çin'de katıldığı yarışmada öğrencileri ile birlikte tasarım ödülü kazanır. Kültür Bakanlığı'ndan Ebru Sanatı dalında "Somut olmayan Kültürel Miras Taşıyıcısı" ünvanı alır. Kültür Bakanlığı'nın destekleri ile farklı ülkelerde Ebru Sanatını tanıtır. *Osmanlı Lakapları* isimli eseri 2016'da yayımlanmıştır (İstanbul: Tuti Kitap). Erol Çağlar, halen sanatını icra etmekte ve yeni kitap çalışmalarına devam etmektedir.

Erol Çağlar

NAPOLYON'UN PEŞİNDE BİR OSMANLI
Seyyid Mehmed Emin Vahîd Efendi ve Fransa Sefâretnamesi

Telemak

Telemak Kitap: 28
Tarih: 06
Sertifika No: 49472
ISBN: 978-605-72275-9-1
1. Baskı, Kasım 2023

Erol Çağlar
Napolyon'un Peşinde Bir Osmanlı:
Seyyid Mehmed Emin Vahîd Efendi
ve Fransa Sefâretnamesi

Genel Yayın Yönetmeni: Selim Karlıteki
Kapak: Fatih Mutlu
İç kapak ve sayfa 115'teki ebrular
yazar Erol Çağlar'ın eserleridir.
Dizgi: Fatih Mutlu

Baskı:
Kitapyurdu Doğrudan Dağıtım
Yenibosna Merkez Mh. Cemal Ulusoy Cd.
No: 43 Bahçelievler / İstanbul
kdd.kitapyurdu.com
(Sertifika No: 40675)

Telemak Kitap
Erenköy Mh. Hatboyu Sk. No.6A, 34738
Kadıköy / İstanbul
Tel: 216 467 3948
E-Posta: editor@telemakkitap.com
Web: www.telemakkitap.com

Napolyon'un Peşinde Bir Osmanlı:
Seyyid Mehmed Emin Vahîd Efendi ve
Fransa Sefâretnamesi **kitabının yayın**
hakları Telemak Kitap'a aittir.
Telemak Kitap, Karint İnşaat Taah.
Yayıncılık Danışmanlık ve Bil. Hiz.
San ve Tic. Ltd. Şti.' in tescilli markasıdır.

İÇİNDEKİLER

Napoléon Bonaparte (Auguste Raffet, 1813)

ÖNSÖZ

Tarihin en renkli karakterlerinden biri olan Napolyon Bonapart (Napoléon Bonaparte) tüm Avrupa tarihini değiştirdiği gibi dünyada birçok konuda çığır açmıştır.[1] İsmi tamamen unutulmuş, Çanakkale Geyikli'de bir cami avlusunda sadece mezar taşı kalmış olan Osmanlı sefiri Vahîd Efendi ise tarihin gizli karakterlerindendir. Hem Avrupa hem de Osmanlı Devleti XIX. yüzyılın ilk yarısında en çalkantılı dönemlerinden birini yaşarken tarih bu iki figürün yolunu kesiştirecektir.

Kitabımız, Napolyon ile görüşmek için aylarca süren bir yolculuğa çıkan Vahîd Efendi'nin dilinden yaşadığı olaylar, gördüğü yerler, Napolyon'u ve ekibini ikna çabalarını içeren Fransa Sefaretnamesi'ni ve İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında yapılmış olan Kale-i Sultaniye Anlaşması'nın görüşmelerini içerir. Görüşmelere Osmanlı Devleti'ni temsilen *murahhas* (temsilci) sıfatıyla katılan Vahîd Efendi, yazdığı bu eseri padişaha sunar.

Vahîd Efendi'nin yazmış olduğu sefaretnâmesinin orijinal adı *Sefaretnâme-i Seyyid Mehmed Emin Vahîd Efendi*'dir. Fran-

---

[1] Napolyon'un yaşamı üzerine: Andrew Roberts, *Napoléon: Hayatı*, çev. Barbaros Uzunköprü, Kronik Kitap, 2023; Johannes Willms, *Napolyon: Büyük Despotun Yaşamı*, çev. Ecem Aycan Öztoplar, Runik Kitap, 2021; Thierry Lentz, *Napoléon*, çev. İdil Engindeniz, Dost Kitabevi, 2021. Napolyon'un Fransız halk imgelemindeki yerine dair bkz. Honoré de Balzac, *Napoléon Efsanesi*, çev. Fatih Yücel, Everest Yayınları, 2020.

sa'ya gidiş dönüşü esnasında yaşadıklarını ve gördüklerini anlatan elçilik raporudur.[1]

Mükâlemenin –Kal'a-i Sultaniye Anlaşması– özgün adı Vahîd Efendi'nin hazırlamış olduğu takririn başında şu şekilde geçmektedir:

> Devlet-i aliyye ile İngiltere Devleti'nin sûret-i musâlahasiyle icmâl-i mükâlemelerini hâvî husûs-ı mezkûrun re'sen memuru ricâl-i Devlet-i aliyye'den Seyyid Mehmed Emin Vahîd Efendi'nin hitâm-ı maslahatta kaleme alub hâk-i pây-i saltanat-ı seniyyeye takdîm eylediği takriridir.

İngiltere ile yapılan görüşmelere dair takrir, Vahîd Efendi'nin İngiltere Elçisi Robert Adair'le Kasım 1808'de Çanakkale'de

---

Çalışmamızın konusunu oluşturan Sefâretnâme ve İngilizler ile yapılan mükâlemenâmeyi neşre hazırlarken, mevcut yazma nüshaları arasında en derli toplusu olan İstanbul Şehir Kütüphânesi Muallim Cevdet Tasnifi K-38/1-2 no'lu nüshayı kullandık. Bu nüsha ile birlikte Ankara Türk Tarih Kurumu Yazmaları arasında yer alan Y.53 no'lu sefâretnâme ve Y.326 no'lu mükâlemenâme nüshaları ile Millî Kütüphâne A.712/3 no'lu sefâretnâme mecmuasındaki 44b-104a varakları arasındaki sefâretnâme ve mükâlemenâme nüshalarını, kullandığımız metinle karşılaştırdık. Ayrıca bu karşılaştırmaları yaparken sefâretnâmenin matbû nüshalarını da kullanarak sağlam bir metin tesisine gayret gösterdik. Kullandığımız sefâretnâme ve mükâlemenâme nüshalarına sayfa numarası verildiği için bizde bu sayfa numaralarına riayet ettik. Ancak deprem tadilatı nedeniyle kapalı bulunan İstanbul Üniversitesi Tarih yazmaları no. 1246'da yer alan nüshayı göremedik. Ayrıca Prof. Dr. Yavuz Ercan'ın OTAM da yayınladığı konuyla ilgili makaleden geniş ölçüde yararlandık.

Tezimizin gerek konu seçiminde gerekse çalışmalarımız esnasında yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Sayın Prof.Dr. Mehmet Ali Beyhan'a teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Gerek arşiv çalışmalarımda gerek kütüphanelerdeki araştırmalarımda bana yardımcı olan Başbakanlık Osmanlı Arşivi personeli ile Şehir Kütüphanesi, İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi personeline ve Çanakkale – Geyikli beldesinde metfun bulunan Vahîd Efendi'nin mezarının bulunmasında yardımcı olan belediye yetkililerine ayrıca mezar taşını fotoğraflayarak bana ulaştıran arkadaşım Mustafa Işık'a da teşekkür ederim.

gerçekleştirdiği buluşmayı içermektedir. Bu buluşma, Kal'a-i Sultaniye Anlaşması ile neticelenmiş, İngiltere'nin dostluğu temin edilerek boğazların yabancı devletlerin savaş gemilerine kapalılığı ilkesi teyid edilmiştir.

Kitabımız, tarihçilere, araştırmacılara ve tarihe meraklı herkese bu önemli dönemi daha kapsamlı inceleme fırsatı sunuyor. Umuyorum ki, Mehmet Emin Vahîd Efendi'nin hikâyesi ve bu dönemsel analizi, okuyuculara tarih sahnesinin karmaşıklığını ve büyüsünü daha canlı deneyimleme imkanı sağlar.

Erol Çağlar
İstanbul, 2023

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
bkz.	: Bakınız
B.D.T.	: Basılmamış Doktora Tezi
B.Y.T.	: Basılmamış Yüksek Lisans Tezi
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
c.	: Cilt
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
H.H.	: Hatt-ı hümâyun
İ.Ü.E.F.	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
km.	: Kilometre
m.	: Metre
O.T.D.T.S.	: Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü
Red.	: Redaktör
s.	: Sayfa
sa.	: Sayı
T.T.K.	: Türk Tarih Kurumu
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

XIX. asrın ilk çeyreği hakkında orjinal bilgiler veren *Sefaret-nâme-i Seyyid Mehmed Emin Vahîd Efendi*, yazarının gözünden Fransa ve diğer Avrupa devletleri ile ilişkileri hakkında bilgi sahibi olmamız ve o devri zihnimizde canlandırmamız noktasında bize yararlı olacaktır.

I. Abdülhamid tahta çıktığında selefinden miras kalan Rus savaşıyla karşı karşıya kalmıştı. Bu sırada çeşitli eyaletlerde iç karışıklıklar ve devletin mali problemleri devam etmekteydi. I. Abdülhamid'in siyasi çözüm çabaları, Osmanlı Devleti'nin savaş meydanlarındaki ard arda mağlubiyetleriyle akamete uğramış ve nihayet Kozluca yenilgisi Rusya'nın isteklerini kabulden başka bir çıkar yol bırakmamaktaydı. 21 Temmuz 1774'te yapılan Küçük Kaynarca Anlaşması ile Osmanlı Devleti, en ağırı Kırım'ın elden çıkması olmak üzere, birçok şartları kabule mecbur olmuştu.[1] Bu yenilgilerin ardı arkası kesilmemiş, Özi Kalesinin düştüğünü ve Rusların eline geçtiğini bildiren havadis kâğıdını okuyan I. Abdülhamit, duyduğu derin üzüntünün ıstırabıyla "vücuduna nüzul isabetiyle" vefat etmiş ve Osmanlı tahtına (28 Mart 1789) III. Selim geçmişti. Bu sırada Osmanlı İmparatorluğu iki yıldır Rusya ve Avusturya ile

---

Kemal Beydilli, *Osmanlı Devleti Tarihi*, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, IRCICA, I, s. 68. Anlaşmanın ayrıntılı bir değerlendirmesi için bkz. Osman Köse, *1774 Küçük Kaynarca Andlaşması*, Türk Tarih Kurumu, 2006.

savaş halindeydi.[1] III. Selim, bu savaşları zaferle veya az zâyiatla bitirmek kararında idi. Fakat üst üste yenilgiye uğrayan Osmanlı ordusundan muvaffakiyet beklentilerinin ham hayal olduğunu anlamaya başlamıştı. Kalas Olayı (17 Aralık 1788), Fokşan felaketi (31 Temmuz 1789) ve Buzau [Boze] bozgunu neticesinde Ruslar, Akkerman'ı Avusturyalılar da Belgrat ile Semendire'yi aldılar. Bir müddet sonra Bender'le Beserabya da Ruslar'ın eline geçti.[2]

Osmanlı Devleti Rus ve Avusturya orduları karşısındaki yenilgilerden dolayı kendisine müttefik olacak devletlerin arayışına girince ilk olarak İsveç ile anlaşma yoluna gitti. Çünkü Rusya'nın Karadeniz'e hâkim olmak için Baltık Denizi kıyılarını ele geçirmek istemesi İsveç ve Osmanlı Devleti'ni ortak bir payda da buluşturmaktaydı. İsveç Kralı III. Güstav ile bir anlaşma yapıldı. Ancak bu anlaşmadan Osmanlı hesabına çok fayda sağlanamadı. Bunun üzerine Prusya ile anlaşma yoluna gidildi. Fakat Prusya nâzırlarından Kont Hertzberg'in hazırlamış olduğu Hertzberg planı, Osmanlı Devleti'nin hesaplarını alt üst etti. Bu plan, Prusya'yı Avrupa'nın hâkimi yapıyor ve Osmanlı Devleti'nden de toprak fedakârlığında bulunmasını içeriyordu. Dolayısıyla Osmanlı Devleti bu planı kabule yanaşmadı. Prusya, İngiltere ve Hollanda'nın da kabul etmediği Hertzberg Planı'nı Avusturya'ya kabul ettirmek için uğraştı. Bu esnada Avusturya İmparatoru ölmüş yerine Leopold kral olmuştu. Kesin bir zafer elde etme amacıyla Giurgiu [Yergöğü] Kalesine saldıran Leopold kuvvetleri, Osmanlı Devleti kuvvetlerince püskürtülünce Avusturya Osmanlı Devleti ile Reichenbach Mütarekesi'ni imzalamak zorunda kaldı. Prusya ve Osmanlı ittifakının en önemli meyvesi alınırken Prusya ile

---

Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, TTK, Ankara 1995, V, s. 13-14.

Enver Ziya Karal, a.g.e., V, s. 15-16.

III. Selim (*A Series of Portraits of the Emperors of Turkey*, 1815)

yapılan müdafaa ve işgaller karşısında iş birliği içeren ittifak anlaşmasındaki Kırım'ın Rusya'dan alınacağı ve Prusya'nın, Osmanlı-Rus savaşında Osmanlı Devleti'nin yanında yer alacağı hususları hiçbir zaman uygulanamadı aslında Prusya'nın bu maddeleri gerçekleştirme niyeti olmamıştı. II. Friedrich Wilhelm, ittifak anlaşmasındaki Kırım ile ilgili maddeyi es geçip, ne Rusya ne de Avusturya ile savaşmaya niyetli olmadığını

açıkça ifade edince Osmanlı-Prusya arasındaki soğukluğun da tohumlarını atmış oluyordu.[1] Avusturya ile yapılan savaş Ziştovi Muahedesi imzalanarak sona ererken Avusturya, Orsava dışındaki tüm elde ettiği topraklardan vazgeçmişti. Osmanlı Devleti'nin destek arayışları bir sonuç vermemiş ve Rusya karşısındaki yenilgiler devam etmekte idi. Sonunda Rusya ile (9 Ocak 1792) Yaş Anlaşması imzalandı. Avusturya ufak bir toprak parçası ve Orsava'yı elde ederken Rusya da, Oşakof ile Dinyester ve Purut arasındaki toprakları elde etmiş oluyordu. Ancak, bu savaşlar da göstermişti ki Osmanlı Devleti'nde acilen restorasyona gidilmeliydi.[2]

III. Selim (1203-1222/1789-1807) başta askerî sahada olmak üzere daha kapsamlı bir reformlar dizisini başlatmaya karar verdi. Batılı tarzda donatılan ve talim ettirilen modern ordu birlikleri olan Nizam-ı Cedid bunların başında geliyordu. Yeni kurulan askerî ve deniz mühendisliği okulları batıya doğru bakan bir mühendis sınıfı yetiştirmeye başladı. Batılı büyük güçler ile ilişkiler, Avrupa'nın önemli başkentlerinde ilk daimi Osmanlı elçiliklerinin kurulmasıyla da kuvvetlendirildi.[3]

III. Selim zamanında, hatta ondan daha önce, Türkiye'nin çöküşünün asıl nedeninin ekonomik olduğu anlaşılmıştı. Ama buna karşı tutulacak ekonomik siyasetin yürütülmesini köstekleyen veya yürütüldüğü takdirde onu yanlış ve zararlı yönlere çeviren etkenler vardı. Osmanlı toprak rejimi tamamıyla çökmüş, tarımsal üretim düşmüş, dış ticaret Batılı deniz tica-

---

Kemal Beydilli, *1790 Osmanı-Prusya İttifakı (Meydana Gelişi-Tahlili-Tatbiki)*, İ.Ü.E.F. Yayınları, İstanbul 1984, s. 141-142.

[2] Enver Ziya Karal, a.g.e., c.V, s. 17-20. III. Selim dönemine kapsamlı bir bakış için bkz. Seyfi Kenan (ed.), *Nizam-ı Kadim'den Nizam-ı Cedid'e: III. Selim ve Dönemi*, İSAM, 2010.

[3] Halil İnalcık, "Osmanlı Devleti Sonralarında Rumeli ve Anadolu", *İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, ed. P.M. Holt, A.K.S. Lambton, B. Lewis, Kitabevi Yayınları, II. Baskı, İstanbul 1997, I, s.371.

ret şirketlerinin tekeline girmiş, ticaret dengesinin aleyhe dönüşü nedeniyle memleket kesin olarak hammadde memleketi haline gelmiş, Osmanlı mâliyesi altın ve gümüş varlığını oluk gibi dışarıya akıtmaya başlamıştı. Bütün bunların etkisiyle devlet, esnaf ve köylü ekonomik anlamda büyük darbeler yemiştir. Bu hal üzere iken III. Selim ıslahat (değişim) programını uygulamakta ısrarlıydı ancak birçok engelle de karşı karşıyaydı. Bunlar: değişime daima kapalı olan ve her zaman yenilikçilere galebe çalan gelenekçi grubun yıpratıcı çalışmaları, Batılı devletlerin emperyalist düşünceleri, Osmanlı Devleti'nin bu savaş ortamından kendini koruyacak güçte olmaması ve ister istemez zaten zayıf olan bünyesini giriştiği savaşlarla daha da yıpranmasıdır. Osmanlı Devleti'nde reform teşebbüslerine, maalesef hep çekişmelerin olduğu dönemlerde ve hazırlıksız kalkışılmıştır. Bu yüzden de dış baskılar artmış ve halkın ekonomik durumu iyileşme yerine daha da kötüleşmiştir. Dolayısıyla halk içerisinde, değişim ve ıslahat teşebbüslerine karşı daima güvensizlik hatta nefret duyguları yerleşmiştir.[1]

Ziştovi ve Yaş Antlaşmalarından sonra Osmanlı Devleti, dış politikada barış prensibini ve Fransa ile iyi münasebetlerini geliştirmeyi esas aldı. Avrupa devletleri ise Fransız kralı Napolyon'un dünyayı Fransız hâkimiyetinde ve düşüncesinde birleştirmek niyetini[2] gördüler. Bu durum Avrupalı devletlerini tedirgin etmeye başlamıştı. Fransız Devrimi sonrası harpler Avrupa coğrafyasına yayılırken, Osmanlı İmparatorluğu bu gelişmelere karşı tarafsızlığını ilan etti. Ayrıca diğer Avrupalı

Niyazi Berkes, *200 Yıldır Neden Bocalıyoruz*, II. Baskı, İstanbul Matbaası, İstanbul 1965, s. 12-15. Ayrıca bkz. Roderic H. Davison, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform 1856-1876*, çev. Osman Akınhay, Dergâh Yayınları, 2021; Burak Onaran, *Padişahı Devirmek: Osmanlı Islahat Çağında Düzen ve Muhalefet: Kuleli (1859), Meslek (1867)*, İletişim Yayınları, 2018.

Ali Kemal Meram, *Belgelerle Türk İngiliz İlişkileri*, Kitaş Yayınları, İstanbul 1969, s. 47.

devletlerin tanımadığı bir devrimi tanımak ihtiyatsızlığına da düşmemiş oluyordu.

İngiltere, Hindistan topraklarını zorla sömürgeleştirmiş, 1763 Paris Anlaşması ile Fransa ise Avrupa dışındaki tüm topraklarını bırakmıştı. Portekiz ve İspanya'nın güney Amerika'daki topraklarının genişliğine rağmen, bu dönem İngiltere halen en büyük deniz ve sömürge devletiydi.

Prusya ve Avusturya'nın gözü, Osmanlı İmparatorluğu'nun üzerindeydi. Ancak İngiltere ve Fransa onların bu sayede güçlenmelerine mani olmak ve Osmanlı Devleti'ni kendilerinin de içinde bulunduğu bir plan çerçevesinde bölüşmek fikriyle hareket edip yakın bir tarihte Avusturya ve Prusya'nın başrolünü oynadığı bir Osmanlı yıkılış planına sıcak bakmamaktaydı.

1789 Fransız Devrimi'nin kendisini etkileyeceği düşüncesiyle Osmanlı Devleti temkinli bir siyaset izlemeye gayret göstermiştir. Fakat takip eden senelerde 1791 yılında Avusturya ile Ziştovi 1792'de ise Rusya ile Yaş anlaşmalarını imzalayan Osmanlı Devleti uzun süren bu savaşlardan kurtulup bir an evvel toparlanma düşüncesindeydi. General Bonapart 1797 yılında Orta İtalya'yı ele geçirerek Viyana'ya doğru ilerlemeye başladı. Bu durum karşısında Avusturya'nın teklifi ile Compo Formio Anlaşması yapıldı. Bu anlaşma ile Napolyon Fransız kamuoyunun da desteğini almıştır.[1] Bu anlaşma, tarihte daha önce vuku bulmamış bir durumu ortaya çıkarak Osmanlı Devleti ile Fransa'yı karada sınır komşusu haline getirmiştir.[2]

Kanunî Sultan Süleyman zamanından beri devam eden Fransız dostluğu[3] bu ani değişimin yarattığı şoka dayanama-

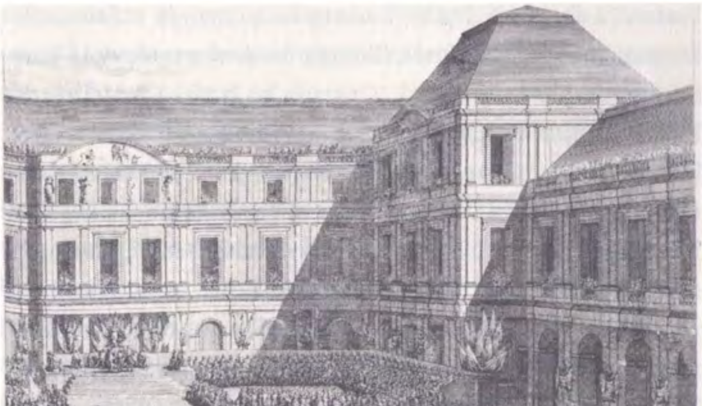

Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, İstanbul tsz., Hikmet Yayınları, III, s. 1648

[2] Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih 1789-1994*, İstanbul 1995, Filiz Yayınevi, s. 75.

[3] Bu konuda bkz. Christine Isom Verhaaren, *Kafirle İttifak: 16. Yüzyılda Osmanlı-Fransız Anlaşması*, çev. Ayla Ortaç, Kitap Yayınevi, 2015.

Compo Formio'nun imzalanması üzerine Bonaparte'ın şerefine yapılan kutlamayı tasvir eden gravür (10 Aralık 1797 – Tasvir: Gysin Samuel)

mıştır. Kısa süre içerisinde İmparatorluğun sınırları dâhilinde, özgürlük ve eşitlik haykırışları işitilmeye başlamış, Bâb-ı âli'yi ürküten, o güne dek duyulmamış fikirler ve idealler dolaşıma girmiştir. Bu doğrultuda Napolyon, Rumları merkezî otoriteye karşı kışkırtmakta ve bağımsızlıkları yönünde isyana teşvik etmekteydi.[1] Compo Formio anlaşmasıyla Fransa, Osmanlı Devleti'ni bölüşme planlarına dâhil bir Avrupa devleti olarak karşımıza çıkmaktadır.[2] Eski bir dost olarak addedilen Fransa, Osmanlıları sükût-ı hayale uğratarak 1798 yılında aniden Mısır'a asker çıkartmıştır. Bu seferin asıl gayesi Mısır'ın ele geçirilmesi ile Hindistan yolunun tutulmasıydı.[3] Bonaparté, Mısır'da ileriye dönük bazı çalışmalar yapmış, mülkiye işlerini kontrol amacıyla bir divan da oluşturmuştur.[4] Bu olayın akabinde 23 Aralık 1798 yılında Osmanlı Devleti, Rusya ile Fransa'ya karşı bir ittifak kurmuş olup Avrupa sahnesindeki yalnızlığından sıyrılarak ilk defa bir Avrupalı devlete karşı müttefik edinmiştir. Ancak, Osmanlı bu ittifaka bedel olarak Rusya'nın Karadeniz'deki varlığını kabule mecbur oluyordu. Fransız Devrimi'ni takip eden yeni politik iklimle birlikte Osmanlı Devleti'nde ittifaklarla mevcudiyetini muhafaza siyaseti başlamıştır. Rusya ise, Osmanlı Devleti'ni koruma amaçlı da olsa boğazları rahat kullanabilme imkânına sahip oluyordu. Osmanlı ile Rusya arasındaki bu anlaşmanın gizli bir maddesine nazaran Rusya, Fransa'nın Akdeniz'deki yayılmasına engel

---

Oral Sander, *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü*, İmge Kitabevi, İstanbul 2000, s.172. Ayrıca bkz. Paschalis M. Kitromilides, *Aydınlanma ve Devim: Modern Yunanistan'ın Kuruluşu*, Alfa Yayınları, 2021.

2 Coşkun Üçok, *Siyasi Tarih*, Ajans Türk Matbaası, IV. Baskı, Ankara 1957, s. 101. Osmanlı Devleti'ni parçalama planlarının bir kataloğu için bkz. Trandafir G. Djuvara, *Türk İmparatorluğunun Paylaşılması Hakkında Yüz Proje (1281-1913)*, çev. Pulat Tacar, İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.

Tarih-i Cevdet, III, s. 1648

Tarih-i Cevdet, III, s. 1689

olmaya Akdeniz'deki filosu ile Fransız ticaret gemilerini batırmaya çalışacaktır.

Rusya ile yapılan bu ittifak sırasında İstanbul'da İngiltere ile aynı amaçla bir ittifak anlaşması çalışmaları yapılmaktaydı. Nihayet 5 Ocak 1799'da yapılan ittifak anlaşması ile Napolyon'u Mısır'dan çıkarmak için İngiltere'nin fiili olarak deniz kuvveti desteğini almayı başarıyordu.

Rusya ve İngiltere'nin desteğini alan Osmanlı'ya 21 Ocak 1799'da İki Sicilya (*Sicilyateyn*) Krallığı da katıldı. Müttefik kuvvetler Fransa'ya karşı Adriyatik ve Mısır da olmak üzere iki cephede savaşa başladılar.

Adriyatik kıyılarındaki savaşlarda Fransa'ya karşı galibiyetler kazanan Tepedenlenli Ali Paşa, Preveze ve Parga civarını almıştır. Rusya-Osmanlı birleşik donanması da bu kıyılara yakın adaları ele geçirdi. Burada "Birleşik Yedi Ada Cumhuriyeti"[1] kurulmuş, Rusya bu yeni devletin kefilliğini uhdesine almıştır.[2]

27 Mart 1802 tarihinde İngiltere ile Fransa ve müttefikleri arasında Amiens Barışı yapılmış bu anlaşmaya İngiltere, müttefiki olan Osmanlı Devleti'nin lehine de bazı maddeler ilave ettirmiştir. Bu anlaşma 25 Haziran 1802'de yapılan Osmanlı Fransız barışının temelini oluşturmuştur. Bu anlaşmaya göre Fransa, Mısır'dan çekilecek ve Birleşik Yedi Ada Cumhuriyeti'ni tanıyacaktır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruyacağına dair söz vermektedir. Böylece Osmanlı-Fransız ilişkileri yeniden dostluk çerçevesine oturtulmuştur.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve klasik dönemlerinde el-

Osmanlı Türkçesiyle: جزایر سبعه موجتمعه جومهوری (Cezayir-i Seb'a-i Muctemi'a Cumhuri), Yunanca: Ἑπτάνησος Πολιτεία (Eptánisos Politía).

[2] Sicilyateyn üzerine bkz. M. Demiryürek, "Osmanlı – Sicilyateyn Ticari İlişkileri Yasal Temelleri", *Bilig*, 2014: 53-74.

çiler genellikle padişahların cülûsu, doğum, harp ilanı, barış ilanı, dostluk teklifi gibi meseleler için fevkalâde elçi sıfatıyla gönderilir ve vazifelerini bitirip geri dönerlerdi. Bunlardan çoğu gittikleri memleketlerde karşılaştıkları hâdiseleri *sefâretnâmeler* şeklinde kaleme almışlardır. Bab-ı âli, dış ilişkilerdeki haber akışını, bu şekilde sağladığı gibi ayrıca sınır eyaletleri valileri, Kırım Hanları, Eflak ve Boğdan Voyvodaları, Dubrovnik Cumhuriyeti ile Erdel Krallığı'nı da bu vazife ile mükellef tutmuştu. Osmanlı tüccarları da bilgi kaynakları arasındaydı.[1] Buradan da anlaşılacağı üzere Osmanlı Devleti'nin yurtdışı haberleşmesi ve bilgi akışı vasıtasız gerçekleşememekteydi. Yurtiçindeki yabancı elçilerle bile ancak Rum dragomanlar (tercümanlar) vasıtasıyla iletişim kurulmaktaydı. Fakat bu durum zamanla çeşitli suistimalleri beraberinde getirmiştir.

Osmanlı Devleti, doğrudan haber alamamasının ve dolayısıyla Avrupa'daki durumu takip edememesinin getirdiği bu kötü durumdan sıyrılmak için III. Selim devrinde Avrupa'da ilk daimi elçiliklerin kurulmasını sağlamıştır. Bu meyanda Yusuf Agâh Efendi ilk ikamet elçisi olarak Londra'ya 1792 tarihinde gönderilmiştir. Akabinde Paris'e Seyyid Ali Efendi ve Berlin'e Aziz Efendi yollanmış fakat II. Mahmut devrinin hengâmeli ortamında bu elçiliklerin muhafazasına çalışılmışsa da bazı aksamalar görülmüştür. Ancak bu düzen II. Mahmut'un saltanatının sonlarına doğru 1834'te bir esasa oturtulmuştur. Bu yeni nizama göre Padişah kendisini büyükelçi, fevkalade büyükelçi, ortaelçi veya maslahatgüzar unvan ve sıfatını taşıyan memurları ile temsil ettirmiştir.[2]

Sefaretnameler, yabancı memleketlere gönderilmiş olan

Ercüment Kuran, *Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1968, s. 9.
Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, TTK, Ankara 1992, s. 20.

sefirlerin İstanbul'dan hareketlerinden başlayarak gittikleri yerlerde gördükleri şeylerle, görüştükleri devlet adamları, siyasi hadiseler ve yaptıkları işler hakkında tanzim ve takdim ettikleri raporlara verilen addır.[1] Sefirler, maiyetleri ile beraber daha önceden hazırlanmış bir yol güzergâhı çerçevesinde hareket ederlerdi. Sefirin hazırladığı sefâretnâmesinde, nereye kaç günde ulaştığı, ne kadar kaldığı, görüştüğü kişiler, uğradığı yerlerin coğrafî yapısı zikredilirdi. Ayrıca sefir, gönderildiği devletin hem siyasi hem de coğrafi ve askerî durumu hakkında bilgi vermektedir. Diğer taraftan yapılan müzakereler ve alınan kararları da tafsilatıyla anlatmaktadır. Hatta çalışmamıza konu olan Mehmed Emin Vahîd Efendi'nin Fransa Sefaretnâmesi'nin arkasında aynı şahsın çalışmalarıyla gerçekleşen Kal'a-i Sultaniye anlaşması ile ilgili görüşmeler de yer almaktadır. Ayrıca bu sefaretnameler Osmanlı kamuoyundaki Avrupa sempatisinin artmasında da önemli rol oynamıştır. Bu konuda en güzel örneklerin başında Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin Paris Sefâretnâmesi gelir.[2]

Ayrıca sefirlerin tayin edildikleri devletlerde yapmak zorunda oldukları bazı görevler de bulunmaktaydı. Mesela Fransa nezdine atanan ilk daimi elçi olan Seyyid Ali Efendi'nin vazifesi, Napolyon'un Mısır seferindeki asıl gayesini öğrenmekti.

---

1. Mehmed Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, s. 138.; elçiler ve elçilik faaliyetleri ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Mehmet İpşirli, "Elçi", DİA c. XI, s. 3-14, İstanbul 1995.
2. Bkz. Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi, *Fransa Sefaretnamesi*, haz. Abullah Uçman, Dergâh Yayınları, 2017.

Vahîd Efendi'nin Çanakkale, Geyikli Camii'nin haziresindeki kabri. Mehmed Emin Vahîd'in mezartaşının vezir kavuğu olarak stilizasyonu onun "Paşa"lığını doğrular bir delil kabul edilebilir. Nitekim, Bosna'ya vali atanmasını müteakip yolda vefat etmiştir. Fakat, Vahîd Efendi olarak bilinegelmiştir, bu sefaretnameyi de "efendi" ünvanını kullanarak kaleme almıştır.

SEYYİD MEHMED EMİN VAHÎD EFENDİ ÜZERİNE

Seyyid Mehmed Emin Vahîd Efendi Kilis'te doğdu. Literatürde Vahîd Efendi'nin doğum tarihi ile ilgili herhangi bir kayda rastlanılmamaktadır. Vahîd Efendi'nin Nusayrî olduğu[1] veya annesinin Hıristiyan olduğu ileri sürülmüştür.[2] Küçük yaşta babası vefat ettiğinden annesiyle İstanbul'a göçmüşlerdir. Annesi İstanbul'da Osman Hulusi Efendi isminde bir saray baltacısı[3] ile ikinci evliliğini yapmıştır. Osman Hulusi Efendi'nin (1193 H/1779 M) senesinde sarayda Kozbekçisi[4] ve Hattat olduğu Vahîd Efendi'nin Kütahya'da kurduğu Vakıf kütüphanesinde bulunan yazma Kur'an-ı Kerim ve Birgivî Şerhi'ndeki nottan anlaşılmaktadır.[5]

Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, V, s. 1648.

Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. Coşkun Oçok, III.. Baskı, Kültür Bakanlığı Yaymlan, Ankara 2000, s.377.

Padişah sarayının dış hizmetlerinde kullanılan bir kısım müstahdemine verilen unvandır. Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Zeki Pakalın, O.T.D.T.S., c. I, s. 155-156, İstanbul 1993; Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati*, İstanbul 1987, s. 32-33.

İlk zamanlar saray bekçiliği yapan Kozbekçileri, Lütfî Tarihi'nin anlattığına göre daha sonradan görevlerine tören ve selamlık günlerinde padişahın, Darü's-saâde Ağası' ın ve Hazinedar Ağanın elbise ve eşyalarının nakli ve korunması ile de ilgilenmişlerdir. 1246/1830-1831 tarihinde görevlerine son verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Zeki Pakalın, c. II, a.g.e., s. 298.; Midhat Sertoğlu, a.g.e., s. 191.

[5] İsmail Hakkı Uzunçarşılıoğlu, *Bizans ve Selçukiylerle Germiyan ve Osmanoğulları Zamanında Kütahya Şehri*, Maarif İşleri vekâleti Devlet Matbaası, İstanbul 1932, s. 129.

Vahîd Efendi, muhtemelen babalığı Osman Hulusi Efendi'ye istinaden "İstanbullu" diye şöhret bulmuştur.

XIX. Yüzyıl devlet adamları içerisinde kendini iyi yetiştirmiş biri olan Vahîd Efendi, babalığı Osman Hulûsi Efendi'nin de desteği ile memuriyete Maliye Tahsil Kalemi'ne girerek başlamış, Zecriye Muhassılı[1] ve Galata Voyvodası olan Topal Halil Efendi'nin himayesinde yükselerek Zecriye Baş Kâtibi ve Muhassılı olmuştur. 1221/1806 yılında önce Mevkufâtî az müddet sonra da Şevval 1221/Aralık 1806 Defter Emini görevine atanmıştır.

Fransa Elçiliği

Defter Eminliği makamında iken[2] nişancılık payesi verilerek, fevkalade memuriyetle[3] murahhas elçi olarak III. Selim (1203-1222/1789-1807) tarafından Napolyon Bonaparté nezdine Fransa'ya gönderildi.[4] Vahîd Efendi'nin görevi, bu sıralarda Osmanlı İmparatorluğu'nun savaş halinde bulunduğu Rusya'ya karşı Fransa'yı müttefik olarak yanına çekerek Rusya ile yapılması muhtemel olan barışta Osmanlı Devleti'nin çıkarları için Fransa'nın desteğini sağlamaktı. Napolyon Bonaparté, Osmanlı Devleti'nden ve İran'dan birer elçi isteterek bir ittifak anlaşması yapacağını bildirmişti. Ancak Fransa'nın, Osmanlı Devleti ve İran ile müttefik olmak istemesinin geri planında,

---

Maliye Nezâretinde İçki Vergilerinin tahsili ile ilgili işlere bakan büronun adıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. M.Zeki Pakalın, c. III, a.g.e., s. 649.

Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, Tamamlayıp Yayınlayan: Bekir Sıtkı Baykal, III. Baskı, TTK., Ankara 1992, s. 202.

[3] Selahattin Güngör, "III. Selim'in sefiri Napolyon'u görmeğe nasıl gitti", *Cumhuriyet Gazetesi*, 16-17 Temmuz 1941 tarihli nüshaları.

Ayrıntılı bilgi için bkz. Azmi Özcan, "Fransa'ya Gönderilen Türk Elçileri ve Vahîd Paşa", *Türk Kültürü Dergisi*, Ekim 1989, sa.:318, s. 610-622.

Rusya'yı bir Fransız-Rus ittifakına mecbur etmek politikası yatmaktaydı. Bu meyanda Fransa, emeline nâil olmuş, Rusya ile Tilsit Anlaşması'nı yapmış ve Osmanlı Devleti'nin Fransa'ya bağladığı ümitler boşa çıkmıştır. Vahîd Efendi, Napolyon ile mülâkatından sonra Fransız murahhaslarıyla görüşmelere başladı ise de III. Selim'in halli ve en önemlisi de Napolyon'un ikiyüzlü politikasından dolayı bu görüşmeler neticesiz kalmıştır.[1] Bu sebeple Vahîd Efendi, uzun müddet Napolyon'un peşinden koşmasına hatta onunla birlikte sefere bile katılmasına rağmen[2] politik bir başarı elde edememiştir.[3]

Ancak Fransa elçisi Talleyrand'ın kendisine yaptığı ve Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakacak bir kısım münasebetsiz tekliflerini de geri çevirerek Osmanlı Devleti'nin girmesi olası görünen zor bir durumdan kurtulmasını sağlamıştır. Bu zor durumdan çıkabilmesi Vahîd Efendi'nin inatçı ve ferasetli kişiliğine bağlanabilir.

---

1 İsmail Hakkı Uzunçarşılıoğlu, a.g.e., s. 129.

2 Mehmed Ali Beyhan, "Cabî Târihi (Tarih-i Sultan Selim-i Sâlis ve Mahmûd-ı Sâni)", B.D.T., İstanbul 1992, s.l 12.

3 Yavuz Ercan, OTAM'daki makalesinde Vahîd Efendi'yi "duygusal ve safdil" diye nitelemesine rağmen sefâretnâme metninden de anlaşılacağı üzere, Talleyrand'ın politik oyunlarını boşa çıkaracak diplomatik bir birikime sahiptir. Nitekim "...Taleyran ile mülâkât ve mükâlememiz vaki' oldukça politika kaidesi üzre bast-ı mukaddemât-ı dostî ve dürüstî iderek hasebü'z-zâhir asker-i islâma imdâd ve hakikaten Memâlik-i Osmaniye'ye ilkâ-yı fitne vü fesâd kasdıyla Karadağ ve Sırp taraflarına ve İstanbul ve Akdeniz boğazı cânibletine Fransız askeri sevk ü tayin olunmak ve İngilterelü ile ebedî bozuşulmak hususlarını bu fakire tecvîz ve ruhsat-ı kâmile ile memuriyetimize mebnî istediği gibi yedimizden bir takrîb sened ahziyle bütün dünyayı tahrîk ü tehzîz ittirmek misüllü usûl-i devlet ve kavânîn-i mülk ü millet-i islâmiyeye uymaz nice nice teklîfât-ı garibeye âğâz ve bu cihetle tarafımıza gâh ihâfe ve gâh niyâz ü nâz iderek hayliden hayli sıkıştırdılar ise dahi mâye-i diyânet ve sermâye-i sadâkat ü istikâmetim muktezâsınca, akvâl ve ba'dehû tehiyy-i talimât ve tahkikatıma tatbik ti dikkat ve hâlin mûcibâtına tebrik ü tedkîk birle bazı mevâdı der-i Devlet-i aliyye'den istizana ta'lik ve bazılarını dahi hiçbir güne hüküm terettüb eylemeyecek ecvibe ile te'hir ü ta'vîk eyleyerek kaziyye-i ahvâl-i ceng ü kıtâlin neticesine terakkub u intizâr ve vukuât-ı hâliyeyi peyder-pey Âsitane-i se'âdete tahrîr ü iş'âr ile imrâr-ı leyâlî ve enhâr etmişidim... demektedir. Bu konuda bkz. BOA., H.H., 5907.

Vahîd Efendi, Bâb-ı Ali'den kendisinin yerine bir elçi tayin edileceğini ve Paris'ten İstanbul'a artık dönmesi gerektiğini bildiren yazıyı alınca Fransa Hükümeti'ne bu durumu bildirir. Napolyon, Vahîd Efendi'yi deniz yoluyla değil kara yoluyla Nemçe hududuna kadar gönderebileceğini ifade eder. Nitekim Bonapart Vahîd Efendi'yi yanına alarak Napoli, Avusturya ve Rus savaşlarında beraberinde bulundurmuş, daha sonra kendisini İstanbul'a göndermiştir. Napolyon'un bu tavrı muhtemeldir ki bir Osmanlı elçisine kudretini göstermek amacına matuftur. Gerçekten Vahîd Efendi, Bonapart ile bu beraberlikten hayli etkilenmiş olacak ki, İstanbul'a dönüşünde sefâretnâme metninden de anlaşıldığı gibi, Fransa'dan sitâyişle bahsetmiştir. Tarihî bir kayda göre, Vahîd Efendi İstanbul'da "Fransa Devleti recâıyla Rikâb'da Reisü'l-küttap vekâleti ile görevlendirilmiş ve daima 'Françalü'nün gayretkeşi olmuştur."[1]

Vahîd Efendi İstanbul'a dönüşünden sonra Cemaziyelevvel 1224/Haziran-Temmuz 1809'da Reis Vekili (Reisü'l-küttab Vekili) olmuş, Reisü'l-küttap vekilliğinden azledildikten sonra Büyük Tezkireci Bozoklu Mustafa Efendi yerine tayin edilmiştir.[2]

İngiltere Görevi

Tilsit ve Erfurt antlaşmaları ile gerçekleşen Fransız-Rus ittifakı, İngiltere tarafından hoş karşılanmamaktaydı. Osmanlı Devleti de hem duruma sıcak bakmıyor hem de Fransa'nın ikiyüzlü siyasetini içine sindiremiyordu. Bu sebeple Osmanlı Devleti, İngiltere'nin Rusya ve Fransa aleyhine kendisiyle yapmayı planladığı ittifak girişimlerine yakınlaşmaktaydı.

---

[1] Mehmed Ali Beyhan, a.g.t., s.669-671.

[2] Mehmed Ali Beyhan, a.g.t., s.670-671; BOA, H.H., 22961.

Vahîd Efendi, 21 Receb 1223/12 Eylül 1808 tarihinde İngiltere ile yapılacak olan mükâlemeye memur edildi.[1] Osmanlı Devleti, İngilizler'in desteğini sağlayarak Eflak ve Boğdan'ı vermeden Rusya ile bir antlaşma yapmak niyetindeydi.[2] İlk önceleri sıkıntılı geçen görüşmeler, daha sonra İstanbul'daki karışıklıklara ve Bâb-ı âli ile iletişim kopukluğuna rağmen, Vahîd Efendi'nin gayretleri ile iki devlet arasında anlaşmayla neticelenerek imza altına alındı. Bu antlaşma tarihe Kal'a-i Sultaniye Antlaşması olarak geçmiştir. Kal'a-i Sultaniye antlaşması ile ilk defa devletlerarası bir antlaşmada boğazların yabancı devletlerin savaş gemilerine kapatılacağı maddesi yer almıştır. Yine bu antlaşma vesilesiyle Osmanlı Devleti, İngiltere'nin dostluğu sağlamıştır.

Mükâleme Sonrası Vahîd Efendi

Vahîd Efendi Çanakkale görüşmelerinden sonra 9 Ramazan 1223/29 Ekim 1808 tarihinde Akdeniz Boğazı muhafızı Vezir Ragıp Paşa maiyyetine memur edilmiştir. Bu vazifesinde ihmalleri görüldüğünden ve ayrıca Fransa Elçisi ile bir sohbet esnasında Fransa ve Nemçe devletlerini küçültücü sözler sarf ettiğinden Kütahya'ya sürülmüştür.[3] Ahmet Cevdet Paşa'ya göre Vahîd Efendi'nin "İngilizlerle mükâlemeyi muvaffakiyetle bitirdikten sonra kibr ü ta'azzuma düştüğünü ve vükelâ-yı devleti istihfâf ve bundan başka padişahın bazı hatt-ı hümayunlarını hayırhâhâne tenkit eylediğini ve bazı liyâkatsiz kâtiplerin tayinât ve atiyyelerini hazîneyi sıyanet yüzünden

---

Mehmed Ali Beyhan, a.g.t., s. 254.

Rifat Uçarol, "Yakınçağda Osmanlı Tarihi", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, redaksiyon: Hakkı Dursun Yıldız, Çağ Yayınları, İstanbul, 1989, s. 320.

Mehmed Ali Beyhan, a.g.t., s.671-672

vermediğini ve bu hal padişahın canını sıktığından Kütahya'ya nefyedildiğini"[1] belirtmektedir. Bu sebeplere binâen Vahîd Efendi, 26 Şaban 1224/6 Ekim 1809'da Kütahya'da zorunlu ikamete mecbur tutulmuştur.

Kütahya sürgününden yaklaşık bir buçuk sene sonra 1225 Ramazan'ında affedildi. 1226/1811'de Tophane Nazırı oldu. Bu göreve daha yeni gelmişti ki bir gün padişah II. Mahmud Tophane'ye gelmiş, yapılan tâlimleri beğenmiş ve Vahîd Efendi ile maiyyetine hediyeler vermişti.[2] Şevval 1227/Ekim 1812'de Tersane Emini oldu. Bu sırada mütegallibeden olup Antalya havalisinde Osmanlı Devleti'ne karşı isyan eden Tekelioğlu İbrahim güç bela ele geçirilmiş ve idam edilmiştir. Tekeoğlu İbrahim'in muhallefâtını zabta 1229/1814'te Vahîd Efendi memur olmuştu.[3] Vahîd Efendi, hem Tekelioğlu'nun muhallefatını zabt ve hem de o havaliye kök salan bu ailenin Selanik taraflarına nakilleri ile uğraşırken 5 Şevval 1229/20 Eylül 1814'te vezirlik rütbesi ile Teke ve Hamid valiliği tevcihiyle İstanbul'dan ve rakiplerinin gözlerinden uzaklaştırıldı. Birkaç sene sonra da Hanya Valisi oldu. Orada iken ahâlinin şikâyeti üzerine vezirliği ref ve İstanköy Adasında ikamete memur edildi. 1235/1819-1820 tarihinde vezirliği kaldırılarak Sakız Adası'na sürüldü.

Sakız Adası Muhafızlığı'ndan Vefatına

Rebiülahir 1236/Ocak 1821'de Sakız Muhafızı olup vezirliği iade edildi. İzmir sahillerinden bazı kuvvetlerle Sığla sancağı mütesellimi İlyaszâde İlyas Ağa'da Vahîd Efendi'nin maiyetine

---

1. İsmail Hakkı Uzunçarşılıoğlu, a.g.e., s. 130.
2. Mehmed Ali Beyhan, a.g.t., s.979-980.
3. B.O.A., H.H., 26320.

verildi[1] 1237/1821 senesinde Mora İsyanı'nın Sakız'a da sirayet etmesi üzerine dışarıdan gelen isyancı kuvvetlere Sakız Rumları da iltihak etmiştir. Vahîd Efendi, adayı şiddetle müdafaaya karar verdi. Hatta Sakız'da sıkışık bir vaziyetteyken Fransız konsolosunun yardım teklifini kabul etmeyerek (17 Receb 1237) "Elhamdülillah zâhire ve mühimmat ve askerimiz haddi kifâyedir. Eşkıya hücum ederse hâiben ve hâsiren anların ric'atlarını ve şayet bizim başımız sıkılırsa cephanelere ateş vererek memleketi zir ü zeber ettiğimizi görürsünüz"[2] diyerek sert bir şekilde cevap vermesi metânet ve cesaretine delalet eder. Sakız'ın eşkıya tarafından muhasarası yirmi günden fazla sürmüş, o sıralarda gelen Osmanlı Donanması ile kaledeki halk ve askerler isyankâr Rumları te'dib etmişlerdir.

Sakız'daki Osmanlı kuvvetlerinin zaferi ve askerin eline pek çok ganimet geçmesi asker arasında heyecana sebebiyet vermiştir. Askerler Vahîd Paşa'ya müracaat ederek İpsara'yı da vurmaları isteğinde bulunmuşlardır. Vahîd Paşa, askerin bu istekli haline istinaden Kaptan-ı Derya Nasuh-zâde Ali Paşa'ya yazmak suretiyle Kaptan-ı Derya'nın ya bizzat donanmanın başında gitmesini, şayet bu olmazsa donanmadan birkaç parça gemi ayırmakla asker nakline yardımcı olmasını istemiştir. Buna mukabil Kaptan Paşa, İpsara ve Sisam adalarının asker çıkartılacak mahallerinde asilerin istihkâmları olduğunu casuslar vasıtasıyla tahkik ettiğini, bu gibi girişimlerin ise asıl memuriyeti olan Mora işine mani olacağını, donanmadan gemi ayırması halinde de paniğe neden olacağını ileri sürerek özür belirtmiştir. Vahîd Paşa'nın, Kaptan Paşa'nın bu davranı-

---

[1] B.O.A., H.H., 16676; Ayrıca Vahîd Paşa'nın Sakız Muhafızlığı ile ilgili tafsilatlı bilgi için bkz. Sabri Can Sannav, "Yakındönem Tarihimizde Sakız Adası (1382-1923), B.Y.T., s. 35, İstanbul 1995.

[2] Tarih-i Cevdet, XII, s. 38-39, Dersaadet 1309.

şına hayli içerlediği anlaşılmaktadır. Nitekim İstanbul'a Kaptan Paşa aleyhine bazı yazılar gönderdiği, Kaptan Paşa'nın da Vahîd Paşa hakkında "hırs ve tamahından ve zabt u rabt-ı askere muktedir olmadığından" bahisle Vahîd Paşa'yı İstanbul'a şikâyet ettiği bilinmektedir.[1] Bu anlaşmazlık üzerine, Vahîd Paşa, hastalığını bahane ederek Sakız muhafızlığından affını ve Anadolu'da yakın bir yere çıkması için talepte bulunmuş; paşanın bu isteği kabul edilmiş[2] ve yerine Abdi Paşa muhafız olarak atanmıştır (1237/1821-1822).[3]

Vahîd Efendi, henüz Sakız'dan ayrılmadan Kaptan-ı Derya Ali Paşa'nın bir düşman ateş kayığı tarafından kalyonu tutuşturulmuştur. Ali Paşa, firar ederken başına düşen bir serenden dolayı vefat etti.[4] Vahîd Efendi'nin Ali Paşa'ya kasten yardım etmediğini Ali Paşa'nın torunu Mahrukîzâde Cafer Bey aile an'anesine istinâden söylermiş.

Vahîd Efendi, asâleti gelinceye kadar Kaptan-ı Derya vekâletine Kapudâne-i hümâyun kaptanlarından Muhtar Bey'i tayin ederek kürk giydirdi.[5] Ancak Sakız adasında vukû' bulan meşhur tenkil hadisesinde suçlu bulundu. Bâb-ı âli'nin bu durumu araştırması için sakıza bir memur gönderdiği de arşiv kaynaklarından anlaşılmaktadır.[6] Urla'da iken Ali Paşa ile olan macerasına binâen münhal bir mansıb olmadığı bahanesiyle

---

Tarih-i Cevdet, XII, s. 41; ayrıca bkz. Sabri Can Sannav, a.g.t., s. 42.

[2] Kaptan-ı Derya Nasuhzâde Ali Paşa, Vahîd Paşa'yı, Bâb-âli'ye hevâ-yı sekban akçesi diye külliyeli para toplayıp asker beslemediğini, ahâliye zulmettiği ve Sakız Metropoliti'ni zindana attığı ve serbest bırakılması için ahâliden 80.000 guruş istediği ve bu durumun Rumların şikâyetine sebep olduğunu, harp usulünü bilmediği ve sert tavrı sebebiyle asker ağalarını gücendirmesi sebebiyle azli i talep ettiğini belirtmektedir. Bkz. Sabri Can Sannav, a.g.t., s. 41-42.

Tarih-i Cevdet, XII, s. 41.

Tarih-i Cevdet, XII, s. 42.

[5] *Tarih-i Cevdet*, XII, s. 42.

B.O.A., H.H., 21308.

Mehmed Emin Vahîd Paşa'nın El Yazısı

vezirliği alınıp Şevval 1237/Haziran-Temmuz 1822'de Alaiye'ye sürgüne gönderildi ve sonra Karahisar-ı sahip'te oturması bildirildi[1]

O dönemlerde Sadrazam olan Galip Mehmet Paşa, Vahîd Efendi'yi takdir eden bir kişi olduğundan 23 Ramazan 1239/22 Mayıs 1824'te vezirliğini geri vererek Onu Halep valisi yaptı. 1242/1826-1827 tarihinde valilik görevinde rehavetle suçla-

---

İsmail Hakkı Uzunçarşılıoğlu, a.g.e., s. 131.

narak azledilip vezirliği alındı[1] ve Konya'ya sürgüne gönderildi, sürgün yeri sonra Bursa'ya çevrildi. 1242/1826-1827 tekrar vezirlikle Eski İstanbul Muhafızı olup 1244/1828'de Bosna Valisi oldu. Bosna'ya hareketinden evvel 2 Safer 1244/14 Ağustos 1828 tarihinde Çanakkale'de vefat etti. Mezarı Geyikli köyündeki camiinin avlusundadır[2]. Bu avluda iki mezar bulunur bu mezarlardan biri Vahîd Efendi'ye diğeri ise 1363 tarihinde vefat eden Karamareşallı oğlu Hüseyin Kaptan'a aittir. Vahîd Efendi'ye ait mezar taşının şâhide kitabesinde şunlar yazılıdır:

Hüve'l bâkî, Vahîd-i ilm u dâniş bu müşîr-i sadr-ı iclâlin.
Nümüdâr-ı kemâl-i fazlıdır envâ'-ı âsân.
O, hem-nâm-ı Muhammed ol emîn-i devlet ü dinin.
Müsellem idi, memdûh ide cümle tarz-ı mişvân.
Misâl-i himmet-i bâlâsını izhâr idüb âhir.
Riyâz-ı cennetti'l-hüdâ değişti dehr-i gaddân.
Bekasından ne hâsıl bu cihânın bakda ibret al.
Nihâyet itdi ifnâ böyle sâhib-i hüşyân.
Garaz hep bir duâdır sengine tarih yazmaktan.
Vahîd Paşa'ya dîdârıyla ikrâm eylesün bârî.
Sene 1244

Mezar taşının yan kitâbesinde ise;

Hüve'l-bâkî,
Sabık Haleb Valisi merhûm ve mağfurun-leh Cennet mekân
Vahîd es-Seyyid Mehmed Paşa.
Rûhîçün rızâen lillâhi'l-fatiha Safer sene 1244.

BOA., H.H., 25237.

[2] Yavuz Ercan, "Seyyid Mehmed Emin Vahîd Efendi'nin Fransa Sefaretnamesi" OTAM, Ankara Ocak 1991, Sa. 2, s. 84; ayrıca mezartaşının resimleri için bkz. https://www.canakkalegeyikli.bel.tr/ksayfalar/sayfa/2/6/tarihce

Şahsiyeti ve Eserlerine Dair

Memuriyet hayatının büyük bir kısmını vekil olarak geçiren Vahîd Efendi, hüner ve marifet sahibi, şair, ilmi yüksek fakat kendini beğenmiş bir zat idi. *Sefinetü'r-rüesa*'ya zeyl yazan Süleyman Faik Efendi, Vahîd Efendi'yi hasislik ile de itham eder.

Vahîd Efendi, İstanbul Ayvansaray'da validesinin yalısında ikamet etmesinden veya çok zengin olduğu halde kendisine bir ev almayışından dolayı hasımları onu Kıptîlerin oturduğu mekâna izafeten "Ayvansaraylı Vahîd" veya "Çingene Vahîd"[1] diye tezyif ederlermiş. Vahîd Efendi, yaratılıştan cimri bir insandır. Bu yoldan biriktirdiği para 4000 kesedir. İki hanımından başka varisi kalmamıştır. Kütahya'da kendi adına yaptırdığı ve sürgün hayatının bitişinden sonra da kitap göndermeye devam ettiği bir kütüphanesi vardır. Kilis'te Nusayri mezarlığında bulunan babasının kabrini yaptırmıştır.[2]

Vahîd Efendi'nin Paris Sefirliği esnasında gördüklerini anlattığı Fransa Sefaretnamesi'nin yanısıra Osmanlı-İngiltere arasında mükâleme şeklinde başlayan ve Kal'a-i Sultaniye Antlaşması ile biten görüşmeleri anlatan ve padişaha sunduğu takrîri, Sakız Adası olaylarını kendi cephesinden anlattığı *Tarihçe-i Vak'a-i Sakız*[3] adlı eseri, Okçuluk hakkında bilgiler veren *Minhâcü'r-Rumât*[4] adlı eseri ve bir de *Kaside-i Dimyatiye* adlı esere *Mirkatü-l Münâcât* adında bir şerh yazmıştır.

Vahîd Efendi'ye dört defa vezaret rütbesi verilmiş, üç defa geri alınmıştır. Vefatı öncesinde vezirlik rütbesi ile Bosna valiliğine atanmış olup, vezirlik rütbesine istinaden ünvanı bazı

İsmail Hakkı Uzunçarşılıoğlu, a.g.e., s. 131.

2 Yavuz Ercan, a.g.m., s. 84.

Bu risale için bkz. Fahri Maden & Mustafa Eğilmez, *Vahîd Paşa'nın Hayatı: Sakız Vak'ası*, Roza Yayınevi, 2013.

Latin harfli eleştirel basımı için bkz. *Minhâcü'r-Rumât: Okçuluk Rehberi*, İstanbul: Yazma Eserler Kurumu, 2020.

kaynaklarda "Paşa" olarak da zikredilmektedir.[1] Özellikle Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet'te "Vahîd Paşa" olarak zikretmektedir. Mutasarrıf Paşa, Muhafız Paşa, sık sık vezaret rütbesi üzerinden alındığı içinde "Efendi" ünvanı ile anılmaktadır.

Tarih-i Cevdet, XII, s. 39 vd.

SEFARETNÂMENİN MUHTEVASI

Sefaretnâme ile mükâlemenin nüshalarına özellikle İstanbul kütüphanelerinde rastlamak mümkündür. Biz bunlardan aslına en yakın olduğunu düşündüğümüz Taksim Atatürk Kitaplığında bulunan Muallim Cevdet Koleksiyonu K.38/1[1] ve K.38/2'yi[2] çalışmamıza esas olarak aldık. Bu eserin diğer yazmaları şunlardır:

Muallim Cevdet, nr. 55/1, 1-23 yaprak. İstinsahı 1270 H.
Muallim Cevdet K.409, İstinsahı 1267 H.
Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi nr. 2277,
İ.Ü. Yıldız Yazmaları, nr. 343, İ.Ü. Tarih yazmaları, nr 1246.
Topkapı Sarayı Müzesi Hazine, nr. 1437.
Millet Kütüphanesi, Cevdet Paşa Kitapları, nr. 82.
Ankara Milli Kütüphane Yazmaları, A. 712[3] (Varak 44b-80b)
Ankara TTK. Yazmalar Koleksiyonu, Y. 53 (Sayfa 98-161).
Viyana, Kuns-Akad, no: 282.
Paris, Bib. Nat. No: s. 507

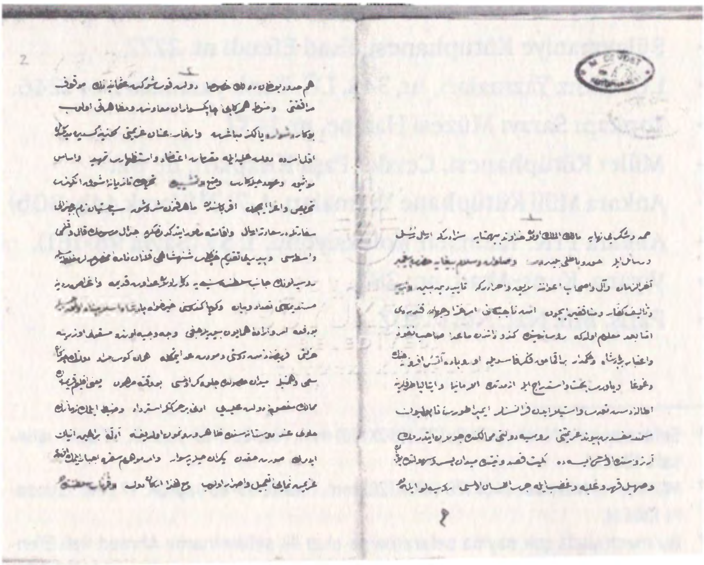
1. Sefaratename Nüshası 240x170 (180X120) mm, rika ile 1-37 yaprak, 17 satır. İsti sahı 1244 H.
2. Mükâleme Nüshası, 240x170 (180X120) mm, rika ile 38-60 yaprak, 17 satır. İstinsahı 1244 H.
3. Bu mecmuada çok sayıda sefaretname olup ilk sefaretname Ahmed Refi Efendi'nin Acem sefaretnamesidir. Eserimiz bu mecmudaki ikinci risaleyi teşkil eder. Bu sefaretnameyiyse Ahmed Resmi Efendi'nin Prusya Sefaretnamesi takip eder.

Mükâlemenin Nüshaları:

Ankara Milli Kütüphane Yazmaları, A.712 (Varak 91b-104a).
Ankara TTK. Yazmalar Koleksiyonu, Y.326 (Varak 1-16a).
Ankara TTK. Yazmalar Koleksiyonu, Y.53 (Sayfa 162-202).

Baskıları:

Sefaretname-i Seyyid Mehmed Emin Vahîd Efendi, Paris 1843 (Paris Şark Dilleri Mektebi yayınlarından: Effendi Mohammed Seif Wahid, *Relation de l'ambassade de Mohammed Seïd Wahid Effendi (texte turk) à l'usage des Elèves de l'Ecole royale et spéciale des langues orientales vivantes)*, ed. P. Amédée Jaubert, Paris, Didot 1843.
Sefaretname-i Seyyid Vahîd Efendi, İstanbul 1283.
Fransa Sefaretnamesi (Temsil-i Sani) İstanbul 1304.

Sefaretnâmenin istinsahlı hali (Muallim Cevdet Koleksiyonu K.38/1).

RELATION

DE L'AMBASSADE

DE MOHAMMED

SEÏD WAHID EFFENDI

(TEXTE TURC)

A L'USAGE DES ÉLÈVES
DE L'ÉCOLE ROYALE ET SPÉCIALE DES LANGUES
ORIENTALES VIVANTES.

PARIS,
TYPOGRAPHIE DE FIRMIN DIDOT FRÈRES,
IMPRIMEURS DE L'INSTITUT DE FRANCE,
RUE JACOB, 56.

1843.

Sefaretnâmenin Fransa'da Arap harfli Türkçe baskısının baş sayfası.

Sefaretnâme'nin Girişi ve Elçilik Vazifesinin Verilişi

Vahîd Efendi, Sefaretnâmenin girişini Allah'a şükür, Peygamberi Hz. Muhammed'e, ailesine ve ashâbına salât ü selâm ile başlatır. Hz. Peygamber'in İslâmiyet'i güçlendirmek, yaymak ve münâfıkları cezalandırmak için ashâbını teşvik ettiğini, Osmanlı Devleti'nin de bu yolda çalışarak diğer hükümdarlara üstünlük kurduğunu, İhtiyaç sahibi herkese yardım elini uzattığını, Fransa İmparatoru Napolyon'un da ihtiyacı olanlara yardımcı olduğunu belirtir.

Vahîd Efendi, Napolyon'un yeryüzünde kendinden güçlü bir imparator bırakmamak fikriyle Almanya ve İtalya taraflarına el uzatarak istilâ ettikten sonra fesatlık içeren fikirlerini Rusya üzerinde uygulamak arzusunda olduğunu, Rusya'nın Don nehri ile karada sınır komşusu olan Osmanlı Devleti'nin de yardımlarıyla amaçlarını daha kolay gerçekleştirebilmek için akrabalarından General Sebastiyani'yi (Horace Sébastiani, 1772-1851) Dersaâdet'e elçi olarak gönderdiğini söyler.

Sebastiyani'nin yazdıkları ve söyledikleriyle Bâb-ı âli'yi ve padişahı yanılttığını belirten Vahîd Efendi, Rusya'nın eski düşmanlıklarını hatırlatıp, Fransa'nın ve kendisinin Osmanlı Devleti'nin dostu ve destekleyicisi olduğunu söyleyerek Rusya'nın daha önce Osmanlı Devleti'ni küçültücü tavırlar takınmasını ve Kırım'a kadar Osmanlı topraklarını gasp etmesini de öne sürerek Âsitâne-i saâdeti ısrarla Rusya üzerine savaşa teşvik ettiğini, devlet adamlarının Fransa elçisinin bu telkinleri karşısında ciddi tedbirler almak yerine boş işlerle vakit geçirdiklerini belirtir.[1]

Rusya'nın, Fransa tarafından Bâb-ı âli'yi kendisi aleyhine savaşa kışkırttığını belirterek bu durumdan rahatsızlığını beyan etmiştir. Vahîd Efendi, Savaş durumu görünmeye başla-

---

Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, TTK., Ankara 1993, s. 71.

yınca her iki tarafında düşmanı görünen Rusya üzerine asker sevki, ittifak sözleşmesi ve yapılacak anlaşmanın gizli maddelerini görüşmek üzere Osmanlı Devleti'nden Fransa'ya bir elçi gönderilmesi gerekince, bu hususta çıkan emir üzerine Mevkufâtî[1] olan Seyyid Mehmed Emin Vahîd Efendinin, nişancılık[2] rütbesiyle murahhas elçi olarak alelacele birkaç gün zarfında hareket etmesi istendiğini ifâde eder.

Vahîd Efendi'nin İstanbul'dan Edirne'ye Kadar Olan Seyahati

18 Şevval 1221/ 17 Kanun-ı evvel 1806 Pazartesi günü Fransız elçisi Sebastiyani tarafından İstanbul'dan hareket edecek olan Vahîd Efendi'nin yanına Pravd isminde bir görevli mihmandar olarak vazifelendirilmiştir. Davutpaşa'da dört saat beklediğini söyleyen Vahîd Efendi, o geceyi Küçükçekmece'de geçirdiğini oradan Silivri, Çorlu ve Babaeski yoluyla Edirne'ye geldiğini yolda Reisülküttab'tan gelen mektup üzerine Fransa İmparatoruna ve maiyyetine verilecek hediyeler için Edirne'de de dört gün kaldığını belirtir.

Edirne'deki Durum

Vahîd Efendi, Edirne'ye vardığında Rumeli'de daha önce ortaya çıkan Nizâm-ı Cedit konusu ve Kadı Mustafa Paşa olayından[3] dolayı halkın bir kısmı eski suçlarından korkup, bir

---

Mevkufâtî ve Mevkûfat Kalemi için bkz. M. Zeki Pakalın, a.g.e., s. 497-498; Midhat Sertoğlu, a.g.e., s. 223.

Nişancılık için bkz. M. Zeki Pakalın, a.g.e., s. 697-700; ayrıca bkz. Midhat Sertoğlu, a.g.e., s. 336-337.

[3] Vahîd Efendi tarafından Kadı Mustafa Paşa diye zikredilen olay sehven yazılmıştır. Aslında Nizam-ı Cedid'i Rumeli'de kurmakla görevlendirilen Kadı Abdurrahman

kısmı da hükümetin yeni düzenlemelerinden haberdar olmadıklarından sefer için ordu hazırlanmasını kendi aleyhlerine bir hareket zannederek aralarında dedikoduya başladıklarını söyler. Ardından, durumu âyan ve eşrâfa anlattığını ve kentin ileri gelenlerinin ahâliyi yatıştırıp, cesarete getirerek tez elden Rusçuk taraflarına mühimmat gönderilmiştir.

Vahîd Efendi'nin Edirne'den Vidin'e Hareketi

O esnada Vahîd Efendi, Reisülküttap'tan gelen emir üzerine Fransa'ya gidecek hediyelerin Rusçuk ve Vidin taraflarında hazırlanıp gönderileceği ve vakit kaybetmeden yola çıkılması emri üzerine aynı ayın yirmi yedinci günü (27 Şevval 1221/7 Ocak 1807) Edirne'den yola çıkmıştır. Cisri Mustafa Paşa, Hasköy, Papaslı, Filibe, Tatarpazarı ve Palanga'dan gece gündüz durmadan geçerek İhtiman ve Yenihan konak yerlerine geldiğini burada Rumeli Valisi Vezir Seyyid Osman Paşa'nın gönderdiği kişiler ve ağalardan oluşan karşılama heyetiyle birlikte Sofya'ya girilmiş ancak şiddetli soğuk ve Yağmur dolayısıyla Sofya'da iki gün mecburi ikamet etmişlerdir. Vahîd Efendi üçüncü gün hareket ettiğinde Padişah'ın özel ulakla Fransa İmparatoruna gönderdiği mektubu gelmiştir. Ayrıca Vahîd Efendi'ye hiçbir yerde bekleme yapmadan hareket etmesi emrediliyordu. Vahîd Efendi, emrin yerine getirileceğini ve Rumeli Valisine ait bazı hususları bildiren cevabi yazışmayı aynı ulakla padişaha gönderdi.

Vidin yolunda iken bir Fransız kuryesi gelip, Fransız askerinin Saksonya topraklarından Varşova şehrine girdiğini ve Varşova'da bulunan Rus askerinin de kentin karşısında bulu-

---

Paşa olayı olması gerekir. Bu olay kaynaklarda "Edirne Vak'ası" olarak geçmiştir.

nan Praga köprüsünü yakarak altı saatlik mesafeye geri çekildiğini bildirdi.

Vahîd Efendi, kuryeye bahşîş verip, hil'at[1] giydirip İstanbul'a bir an evvel gidebilmesi için güzergâh üzerindeki kazaların zâbitlerine ve ilgili kişilere hitâben Vezir Seyyid Osman Paşa tarafından bir buyruldu[2] yazıp beraberinde gideceği tatara da yasakçı[3] pâyesi vererek İstanbul'a göndermiştir. Daha sonra Sofya'dan yola çıkmış, Petric ve Cense isimli köylerde birer gece kalmıştır. Yolların soğuktan buz tutması üzerine kendisine kırk elli kişilik bir grup, kazma küreklerle buzları kırarak yol açmış "Balkan" denilen taşlık tepelik bir yer olan Berkofça kazasına güçlükle ulaşabilmiştir. Berkofça'dan Vidin'e geçmiştir. Aldığı izin üzerine bir gün Vidin'de kalmıştır.

Vidin Kalesi

Vidin kalesinin Tuna ve İstanbul kapıları etrafında olan duvarlar eski Kaptan-ı Derya Hüseyin Paşa'nın kuşatması esnasında yıkılmış, iç kalesi ise temelden yenilenmedikçe kullanılamayacak kadar harap durumdadır. Hendek, tabya ve metris gibi yerlerin de onarımı gerekli olduğu halde uzun süredir kalenin muhafazasından sorumlu olan Paspanzâde Osman Paşa, onarımdan kaçınmış, fakat bazı camii, tekke ve kışlaklar onun

---

1. Bir çeşit kaftandır. Bir işte yararlılıkları görülen memurlara padişah veya üst rütbeli memur tarafından giydirilirdi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Midhat Sertoğlu, a.g.e., s. 151; M. Zeki Pakalın, a.g.e., s. 833-834.
2. *Buyruldu*, Osmanlı Diplomatika ilminde sadrazam, vezir, defterdar, kadıasker, kapdanpaşa, beylerbeyi gibi yüksek rütbeli vazifelilerin, kendilerinden aşağı mevkilerde bulunanlara gönderdikleri emirler için kullandıkları bir terimdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili*, İstanbul 1998, s. 197-206; M. Zeki Pakalın, a.g.e., s.248-249; Midhat Sertoğlu, a.g.e., s. 59.
3. Sefirlerin ve Sefârethânelerin koruması ile görevli kılınan kimselere *yasakçı* veya *Kavas* denir. Bkz. M. Zeki Pakalın, a.g.e., s. 606; Midhat Sertoğlu, a.g.e., s. 361.

tarafından onarılmıştır. Sınır boylarında yaşayan ahâliden işe güce yarar kimseleri idam ettirmiş, halka zarar vermiştir. Bu defa, Ruslar, Eflâk bölgesini istilâ etmiştir. Beri yandan Sırplar, Vidin'e saldırdıklarında durumu gören Osman Paşa, şaşırıp kalmış ve üzüntüsünden hastalanmıştır. Onun bu durumu halk arasında da şöhret bulmuştur.

Vahîd Efendi, bu durumun üzerinden çok vakit geçmeden Osman Paşa'nın öldüğünü yerine atanan Vezir îdris Paşa'nın gerekli yerleri onartarak tahkim ettirdiğini, siper ve sed gibi tez elden düzeltilmesi gereken yerleri yenilettirdiğini, varoş etrafına geniş ve derin metrisler kazdırdığını da kendisi bizzat gördüğünü söylemektedir.

Vidin'den hareket ederek Nikotin ve Fethü'l-islâm kazalarında birer gece kalan Vahîd Efendi ve maiyeti Osmanlı Devleti'nin son sınırı olan Adapazarı Kalesine İstanbul'dan hareketinin yirmi dokuzuncu günü ulaşabilmişlerdir. Bir gün sonra ada muhafızının hizmetindeki çete kayıkları ile Tuna nehrini geçmiştir. Kaleden top attırarak karşı tarafta bulunan Avusturya'nın Hırşova beldesindeki nezârethânesine gelmiştir.

Nikotin kazasının etrafı açık bir yer olduğunu belirterek geçen yıl Sırpların, Belgrad bölgesinde ayaklanması esnasında Nikotin ahâlisinin de düşmanca tavırlar içerisine girmesi ve birçok kötülük yapması sebebiyle Vidin Muhafızının ahâliyi tedip için gönderdiği memur, isyancıların çoğunu öldürtmüş, kasaba içerisinde altı kuleli bir palanga inşa ettirmişse de o bölgede gerçekleşen çarpışmalardan korkan halk Vidin'e göçmüştür.

Nikotin Palankası[1] ve Fethü'l-İslâm kalesinin korunması için oraya asker gönderilmesi gerektiğini belirten Vahîd Efen-

---

Kaleden küçük müstahkem mevki *palankadan*, küçük müstahkem mevkiye ise barkandenirdi. Bkz. Midhat Sertoğlu, a.g.e., s. 275; M. Zeki Pakalın, a.g.e., s. 752.

di, Adakale'deki kalenin başka bir yerde eşi benzeri olmayan sarp bir kayalık arazide yer aldığını ve gayet müstahkem olduğunu belirttikten sonra buraya yeteri kadar mühimmat ve zahire konup, vaktinde dikkat edilir, yardım gönderilirse hiçbir saldırıdan etkilenmeyeceğini söyler.

Avusturya Sınırındaki Uygulama

Avrupa'ya dışarıdan gelen kişiler kim olursa olsun sınırda veya limanlarda otuz kırk gün karantinaya alınır, sağlıklı bir insan olup olmadığı ilgili memurlarca araştırılır, iyi haline karar verilince sınırdan geçmelerine izin verilirdi. Ziyaretçilerin bekleme sırasında yanlarına gitmek veya onlarla alışveriş yapmak kesinlikle yasaktı. Ancak Fransa İmparatoru tarafına gidip geleceklerin görünür hallerinde bir hastalık yoksa yirmi dört saatten fazla bekletilmemeleri hususunda Avusturya İmparatoru tarafından Avusturya sınır kapılarındaki subaylara bir tenbihnâme gelmiş alınan emir gereği yirmi dört saat geçtikten sonra buradaki hekimler gelerek Vahîd Efendi'nin maiyetindeki hizmetçi ve kölelerin nabızlarına baktıktan sonra elçilik heyetinin geçişine izin vermişlerdir.

Sınırdan geçtikten sonra Vahîd Efendi ve maiyeti, Avusturya menzilleriyle dört günde Mehâdiye ve Tregora köylerini Şiş ve Lügoş kasabalarını geçerek Temeşvar'a varınca adamları için bir araba ve diğer gerekli şeylerin satın alınıp hazırlanabilmesi için iki gün beklemek zorunda kalmışlardır.

Temeşvar Kazası

Temeşvar kazası, Macar hükümetine bağlı Banat eyaletinin başkenti olup, otuz derece boylamı ile kırk beş derece enle-

minin kesiştiği yerdedir. Merhum Kanunî Sultan Süleyman tarafından 955/1553 tarihinde fethedilmiştir. Uzun müddet Devlet-i aliyye yönetiminde kaldığı bilinmektedir. Söylentilere göre kale ve şehrin harab olması sebebiyle eski yerinin değişmiş olabileceğini belirten Vahîd Efendi, Temeşvar'ın çevresinin düzlük ve varoş durumunda olduğunu, kaleye yarımşar ve birer saatlik mesafe uzaklıkta pek çok köy olduğunu, kale içindeki sokakları geniş ve zarif olduğunu anlatır. Her biri dörder beşer katlı kârgirden büyük ve yüksek iki yüz kadar hanesi olduğunu belirtirken kalenin tuğla, horasan[1] ve kireçten yapılmış güzel bir kale olduğunu söyler.

Temeşvar Kalesi

Bu kalenin çepeçevre birbiri içinde uzunluğuna kemerli kârgir üzerine düzgün siperli bölüm bölüm üç takım tabyası ve her tabyadan diğerlerine geçmek için büyük hendekler üzerinde sıra sıra asma köprüleri olup, tabyaların altındaki mahzenlerde her türlü mühimmat hazırdır. Savaş aletlerinin hepsi ustasının elinden yeni çıkmış gibi tertemiz ve ışıl ışıldır. Ayrıca iç kale olarak bilinen şehrin bir tarafında özel tophâne, dökümhâne, cephane ve beş bin askeri barındırabilecek üç tane büyük kışlası vardır. Bu üç kışlanın karşısında üç tane daire olup bunların birinde memleketin iç işleri ile ilgilenen nazır, ikinci dairede askerî işlerle ilgilenen generaller kalır üçüncü daire ise özel görüşmelerin yapıldığı toplantı salonu olarak kullanılırmış. Şehrin nüfusunun yaklaşık sekiz bin kişi olduğunu belirten Vahîd Efendi, İnsanlarının güçlü, güzel görünüşlü fakat havasının kötü olduğunu belirtir.

---

1 Eskiden iyi bir harç hazırlamak için kum yerine tuğla tozu kullanılırdı, buna horosan denirdi.

Temeşvar'dan yola çıkan Vahîd Efendi, Kılan Kanije Köyü'nde kalmış ve ertesi gün Horgasi Postası geçidinden Nais ırmağını Açık ismindeki kayıklarla geçmişlerdir.

Osmanlı Devleti tarafından (974/1566) tarihinde fethedilen Segedin, Zatma ve Kestelik kasabalarından geçilerek Petri vc Orkun köylerinde birer gece kalınmış, İstanbul'dan hareketlerinin kırk birinci günü Peşte Şehrine varılmıştır. Orada da araba değiştirmek ve gerekli bazı eksikleri tamamlamak için iki gün Peşte'de kalınmıştır.

Peşte Şehri

Peşte şehrinin otuz yedi derece beş dakika boylamı ile kırk yedi derece yirmi sekiz dakika otuz saniye enleminde yer aldığını belirten Vahîd Efendi, Peşte'nin Macaristan'ın en büyük kasabası olduğunu söyler. Çevresiyle birlikte 932/1497 tarihinde Osmanlı yönetimine geçeçen şehrin bir süre sonra Avusturya eline geçtiğini kaydeder. Şehrin düz ovada kurulması sebebiyle dört bir tarafının bahçe ve bostanlar ile çevrili olduğunu anlatır. Budin kalesi ile Peşte'nin arasından Tuna nehrinin geçtiğini, şehirde gösterişli evler ve dükkânlar ile pek çok kilise, asker kışlakları ve zahire ambarları bulunduğunu, halkının Rum, Bulgar, Avusturyalı ve Macarlardan oluştuğunu kaydeden Vahîd Efendi, ahalinin sanat ve ticaret ile uğraştığını belirtmektedir.

Tuna'yı Açık tabir edilen kayıklarla geçen Vahîd Efendi, dönüşünde de Açıklar üzerine kurulmuş geçitlerden geçtiğini kaydeder.[1]

Vahîd Efendi'nin "açıklar üzerine kurulmuş geçit" tabirini kullandığı şeyin dubalar üzerine kurulmuş köprü olması muhtemeldir.

Budin Kalesi

Budin kalesinin Tuna kıyısından bir kurşun menzili uzaklıkta bulunduğunu belirten Vahîd Efendi, Peşte'nin güneyinden kuzeyine doğru uzanan kıyı boyunca Peşte'deki evlerden daha güzel evleri, bağ, bahçe ve ılıcaları olan şirin bir belde olduğunu belirttikten sonra nüfusunun yirmi beş bin civarında olduğunu söylemektedir.

Macar krallarının eskiden beri burada oturduğunu, hâlihazırda da Macar krallığına vekâlet eden Avusturya imparatorunun kardeşinin krala mahsus sarayda oturarak Macaristan'ın idaresi ile ilgilendiğini belirtmektedir.

Bu bölgede meşhur bir okul bulunduğunu belirten Vahîd Efendi, bu okula felsefe, politika, dil ve diğer bilimlerin eğitiminin verildiğini, halktan ve yabancılardan dileyen herkesin eğitim alabildiğini söylemektedir.

Vahîd Efendi, Budin'den çıktıktan sonra Nijger, Todoros Postalan, Rab kalesi ve Ketse köylerinde birer gece kalmış, Hırşova'dan yola çıktıktan sonra adı geçen yerlerden başka bir yerde oyalanmadan sürekli yol kat ederek yola çıkışının kırk altıncı günü Viyana'ya ulaşmıştır.

Rab Kalesi

Rab kalesinin, Rab ve Rayibnic isimli ırmakların yakınında olduğunu, çevresinin metin surlarla çevrili olduğunu belirten Vahîd Efendi, şehrin nüfusunun on üç bin kişi olduğunu da eklemektedir.

Viyana Şehri

Viyana kalesinin otuz buçuk derece boylamı ile kırk sekiz derece on üç dakika enlemleri arasında yer aldığını, uçsuz bucaksız bir düzlüğün yokuş denebilecek bir kısmında ve Tuna nehrinin kenarında, derin hendekli, tuğla ve horasandan yapılmış müstahkem bir kale olduğunu söyleyen Vahîd Efendi, kale dışında yer alan ve varoşları çevreleyen metris gibi kârgir duvarların kalenin sağlamlığını arttırdığını belirtmektedir. Asıl kale içinde dörder, beşer ve altışar katlı büyük bin üç yüz ev olduğunu, ayrıca çeşitli bilim dallarında eğitim veren okul, medrese ve kiliselerin bulunduğunu, bu kiliselerden birisinin son derece sanatkârâne bir şekilde taş oymaları ile süslü bir yapı olduğunu söyler. Şehirde büyük bir kütüphane, cebehâne, teşrihhâne (otopsi salonu), tıp okulu, asker kışlaları, tiyatro ile eski yapı bir kral sarayı olduğunu da ilâve etmektedir.

Viyana Kütüphanesi

Vahîd Efendi, Beç kütüphanesini anlatırken kütüphanenin büyük bir salon şeklinde olduğunu, ortasında kubbe ve iki tarafın ortasından küçük sofa şeklinde sokağa çıkışı olduğunu, etrafının çepeçevre mahfil ve şerefe şeklinde çıkıntı tarzında, basık tavanlı ve dikdörtgen şeklinde mimâri bir yapıya sahip olduğunu, kütüphane dolapları kapaklarının tel örme olduğunu, kütüphanenin her köşesinin kitap ile dolu dört odasının olduğunu ve içerisinde üç yüz bin kitap bulunduğunu kaydetmektedir. Vahîd Efendi'nin, gördüğü kitaplar arasından, gümüş ve sırma mahfazalar içerisinde saklanan, Bağdat taraflarında yazıldığı anlaşılan üç adet Kur'an ve bir adet *Kaside-i Bürde*[1]

Kaside-i Bürde Mısırlı sûfî ve şair Muhammed b. Saîd el-Bûsîrî' in Hz. Peygamber

ilgisini çekmiştir. Ayrıca burada Vahîd Efendi'ye IV. Mehmed'e kadar olan Osmanlı Padişahlarının resimleri ve cins bir ağacın liflerinden dokunmuş nadide bir astronomi kitabı ile bazı enteresan astronomi araç-gereçleri de gösterilir.

Viyana Cebehanesi

Beç cebehanesinin yaklaşık olarak yüz elli arşın[1] uzunluğunda on beş zira[2] eninde kârgir bir bina olduğunu belirten Vahîd Efendi, binada dörtgen şeklinde dört koğuş olduğunu, her birinin koridor başlarında duvar tarafına açılır, tel örme ikişer kapısı ve içleri ağaçtan ızgaralı takım takım dolapları, kullanılabilecek durumdaki tabanca tüfek ve diğer savaş araç gereçlerinin bu dolaplara düzenli bir şekilde istif edildiğini, sorumlu kişiler tarafından devamlı bakımları yapılan bu malzemelerin pırıl pırıl olduğunu belirtir. Duvarların içinin ve tavanlardaki bölmelerinde silah cephanesi ile dolu olduğunu, bir yerde de nümune olarak çeşit çeşit barut terazileri, top ve tüfek çarkları, çeşitli kalıplar, matkap, köprü kayıkları, savaş esnasında düşmanlardan alınmış, davul, nekkâre, bıçak, nacak renk renk bayrak ve sancakların bulunduğunu belirten Vahîd Efendi, Paris Cebehanesinde bile bu kadar malzeme bulunmadığını ancak ilginç bazı malzemeler olduğunu fakat dikkatle incelenirse Viyana cebehanesinde bu alet ve edevâtın benzerlerinin bulunduğu görülecektir demektedir. Fransızlar'ın Österliç savaşında Viyana'ya gelerek bu cebehaneden beğendikleri savaş

---

için yazdığı ve "el-Kevâkibü'd-dürriye fî medḥi ḫayri'l-beriyye" adını verdiği şiiridir. Ayrıca bkz. Mahmut Kaya, "Kasîdetü'l-Bürde", DİA, c.24, s.568-569, İstanbul 2001.

Arşın, uzunluk ölçüsü birimi orta parmak ile dirsek arası mesafe yaklaşık 68-70 cm arası uzunluk.

[2] Zira', uzunluk ölçüsü birimi orta parmak ile dirsek arası mesafe yaklaşık olarak 75-90 cm arası uzunluk.

malzemelerini aldıklarını, cebehane dışındaki savaş gereçleri haricinde cebehane ve depolarında yüz seksen bine yakın tüfek bulunduğunu ve ayda beş-altı bin tüfek yapılığı da Vahîd Efendi tarafından belirtilmektedir.

Viyana Teşrihhânesi: Otopsi Salonu

Otopsi salonu ve tıp okulunun üç katlı büyük bir bina olduğunu, içinde hasta ve doktorlar için ayrılmış mekânlar, öğretmen ve öğrenci odaları bulunduğunu, binadaki düzenin kelimelerle ifâde edilemeyecek kadar mükemmel olduğunu belirten Vahîd Efendi, burada bulunan tıp malzemelerinin Avrupa'da bir eşinin dahi bulunmadığını, doktorlar arasında bu konuda fikir birliği olduğunu söylemektedir.

Otopsi salonunda dokuz on odanın içerisinde kütüphane gibi düzenlenmiş, üzerleri camlı sandıklar içerisinde balmumundan insan heykelleri bulunmakta, bu heykeller üzerinde çeşitli hastalıklar belirtilerek uygulama yapılmakta olduğunu, bu camlı sandıklar içerisinde organları dahi ayrı ayrı yaparak damar ve sinirleri kendi renkleriyle gösterdiklerini, cenin, rahim, çocuk ve doğum gibi durumları bütün ayrıntılarıyla çizerek açıkladıklarını, cenin doğuncaya kadar anne karnında geçirdiği evreleri, doktor ve cerrahlara göstermek için beş günlük, bir aylık, beş haftalık ve şu kadar saatlik diye ölü doğmuş ceninleri, iki başlı bir vücutta iki üç başı olan, üç dört kolu olan kadavralar otopsi salonuna toplanarak keskin ve saf asitler dolu sürahi ve kâseler içerisinde sergilenmek üzere raflara istif edildiğini belirtirken gördüğü şeyler karşısında hayretlerini ifâde eden Vahîd Efendi, "fî külli şey'in lehû âyetin tedüllü 'alâ ennehû vâhiden" sözüyle açıklık getirirken Allah'ın yüceliğini ve mucizelerinin onun birliğini tasdik ettiğini ifade

etmektedir. Bu gelişmiş tıp kuramlarına sahip olan Viyana'da eğitim gören doktor ve cerrahlarında tıp alanındaki üstünlüklerinin herkes tarafından kabul gördüğüne değinmiştir.

Vahîd Efendi, Viyana sokaklarını anlatırken süvarilerden başkasının ata binmek hususunda pek mâhir olmadıklarını bu sebeple gücü olanlar ile ahâlinin ileri gelenlerinin araba veya hinto ile seyahat ettiklerini, hem kolaylık hem de sokakların temiz ve güzel olması için kale içindeki kaldırımların baştanbaşa siyah taşla döşendiğini belirtmektedir. Fakat sokaklarının dar, evlerinin yüksek olması sebebiyle mahalle aralarını pek iç açıcı olmadığını da ilave eder. Avusturyalıların çok tutucu olduklarını, resim ve heykellere düşkün olduğunu belirten Vahîd Efendi, bazı küçük meydanlara, köprübaşlarına, büyük konak ve bahçe duvarlarına tuğla ve taştan yapılmış resim, heykel ve nişanlar yaptıklarını ve eski Avusturya İmparatora II. Joseph'in heykelini kütüphane yakınlarındaki sarayın önündeki meydana somaki gibi ebrulu parlak taştan bir kaide üstüne tunçtan dökülmüş, ata binmiş bir heykelini yaptıklarını belirtir. I. Viyana kuşatmasında (936/1521) savaşan bir yeniçerinin dalkılıç heykelini de kale içerisindeki bir evin çatısında gördüğünü de sözlerine ekleyen Vahîd Efendi, bir iki gün kral hâzinesi, aslanhane ve şamron[1] bahçesini gezerek rahatlamaya çalışmıştır. Hâzineyi gezen Vahîd Efendi, orada gördüğü mücevher, Çin yapısı çiniler, eski maden, gümüş sürahi, bardak, tabak gibi şeylerin zaman zaman katıldığı Türk devlet adamlarında da bulunabilecek türden olduğunu fakat hint işi, çini, küçük sandık, deniz aslanı ve abanozdan oyma ufak oyuncaklarla mücevher bir taç ve mücevher ile süslü bir âsâyı çok beğendiğini belirtmektedir.

Vahîd Efendi'nin Şamron Bahçesi dediği bahçeler, muhtemelen Schönbrunn Sarayı'nın bahçeleri olmalıdır.

Şehrin varoşlarındaki evlerin sayısının sur içindeki evlerden beş kat fazla olduğunu sokaklarının geniş nüfusunun üç yüz bin civarında olduğunu belirten Vahîd Efendi, Avrupa'nın merkezi olması sebebiyle burada ticaret yapan Müslüman, Hıristiyan ve Yahudilerden tüccarlar olduğunu, şehrin etrafında ve varoşların çevresinde güzel bahçeler, mesire yerleri, çini, ayna ve cam fabrikaları bulunduğunu, çinileri Avusturya içlerinden ve Macar ülkesinden getirilen kireç gibi beyaz renkli iki çeşit topraktan yaptıklarını bu karışımdan elde edilen çinilerin çok güzel olduğunu ve Saksonya çinilerinden daha güzel çini imal edebildiklerini belirtir. Kral için altı yüz kese akçeye yaptırılmış bir yemek takımı gördüğünü anlatan Vahîd Efendi, çanak çömleklerin üzerindeki süslemelerin enfes olduğunu belirtmektedir. Daha önce yazılmış sefaretnameleri okuduğunu ve onlarda çinicilik sanatıyla ilgili bilgi olduğunu bu sebeple çini sanatıyla ilgili ayrıntılı bilgi vermekten vazgeçtiğini söyler.

Şehrin doğusunda yer alan varoşların kenarındaki ağaçların muntazam dikildiğini, caddelerin her gün sulanıp, süpürüldüğünü, av yerleri ve ormanlarında Pazar ve yortu günleri ahâlinin buralardaki muhteşem kahvehane ve küçük lokantalara gelerek eğlendiklerini, en az yirmi bin kişinin buraları doldurduğunu anlatan Vahîd Efendi, Viyana'ya altı yedi saatlik mesafede bulunan Baden'in kaplıcaları ile meşhur olduğunu, sefahate düşkün ve eğlenmeye gelen insanların buraya gelerek rahatladıklarını ifâde eder.

Viyana'daki hamamlarda insanların fıçıda yıkandıklarını, âdeta ördek gibi suya dalıp çıktıklarını ve fıçılara suyun kovalarla doldurulduğunu, musluklu fıçılarında bulunduğunu fakat fazla su harcayan müşterilerden ekstra para alındığını belirttikten sonra kendisinin musluklu bir fıçı buluncaya kadar iki gün iki gece sıkıntı çektiğini söyler.

Fıkra: İran Elçisine Dair

Fransa İmparatoru ile görüşmek için Vahîd Efendi'den bir gün önce Viyana'ya gelen İran Şahı'nın elçisine Fransız elçisi General Anderyos'un özel bir ziyafet tertip ettiğini, ertesi gün de Osmanlı elçilik heyeti ve Vahîd Efendi şerefine düzenlenen yemeğin malzemelerinin Fransız elçisi tarafından verildiğini, yemekleri ise Türk ahçılarının yaptığını kaydeden Vahîd Efendi, yemek sırasında İran elçisinin helvayı çok beğendiğini ifade etmesi üzerine Vahîd Efendi, "hay hay bizim gaziler helvamız meşhurudur" diyerek nüktedan sözler sarf etmiş diğer helva tabağını da İran elçisinin önüne sürmüş ve onu mahcup etmiştir, "kerem ettiniz" cevabından başka bir şey söyleyemeyen ve mahcup olan İran elçisinin bu durumu yemekte bulunan Avusturya ve diğer devlet adamlarının hoşuna gitmiştir.

İstidrad: Elçilere Verilen Davet ve Avusturya Devlet Adamlarının Tutumu

Bir devletin murahhas veya elçilerinin yolları üzerinde bulunan ülkelerin başkentlerinde ileri gelen kişiler, kral veya devlet adamlarını karşılama töreni yapmaları, ikramda bulunmaları, ziyafet tertib etmeleri ve saygı göstermelerinin öteden beri gelen bir gelenek olduğunu söyleyen Vahîd Efendi, Avusturya'yı yenmenin gururuyla Viyana'da oturan ve Avusturya Devleti'nin her işine karışan General Anderyos'un şerrinden çekinen Avusturya devlet adamlarını, generalin verdiği yemek haricinde görmediğini ancak onların gizlice gönderdiği adamları vasıtasıyla özür dilediklerini, Vahîd Efendi'nin Avusturya'nın Fransa'ya savaşta yenilmesi dolayısıyla bu durumun üzerinde fazla durmayarak hoş gördüğünü belirtir.

Vahîd Efendi, Viyana'da birkaç gün kaldıktan sonra 9 Zilhicce 1221/17 Şubat 1807 gecesi oradan Dülgesdorf ve Madyaglef isimli köylerde ardından Beron kalesini seyrederek Yeşo kasabasında ve oradan Ulmuç kalesini görerek Heravejd adlı köyde kaldığını belirtir.

Beron Kalesi

Vahîd Efendi, Beron kalesinin güneyden kuzeye doğru uzanan iki tepe üzerinde yapılmış olduğunu, yan taraflarında bağ, bahçe ve tarlaların olduğunu ön tarafının ise düz bir ova olduğunu, Morovya eyâletinin meşhur ticaret merkezlerinden ve kalelerinden biri olduğunu, on beş bin nüfusa sahip güzel bir belde olduğunu, kale ve varoşu içerisinde pek çok iş yeri, derici tezgâhı, çok güzel konak ve kışlakları olduğunu kaydeder.

Ulmuç Kalesi

Vahîd Efendi, Ulmuç kalesinin on iki bin nüfuslu bir yer olduğunu, kalesinin Temeşvar kalesi gibi kat kat ve sağlam olduğunu, içerisinde bulunan ev ve dükkânların son derece güzel ve renkli olduğunu, halkının tatlı dilli ve hünerli olduğunu, çok sayıda fabrika ve diğer sanatlara ait tezgâhlar ile çeşitli bilim dallarında eğitim veren büyük bir okul bulunduğunu belirtir. Varşova'dan dönüşte Ulmuç kalesine hinto onarımı için uğrayıp yirmi saat beklediklerini bu esnada askerlerden ve halktan ziyaretlerine gelenlerin kendisinden Osmanlı parası istediklerini, onlara birer ikişer çeyrek verdiğini, kağıt para ve bakır akçeden başka paraları olmayan bu insanların birkaç altın para aldılar diye ülkelerini ihyâ etmişçesine sevinerek dua ve niyazda bulunduklarını belirtir. Daha sonra Heravejd köyünün

ilerisinde bulunan Granburg ve Şikotşov kasabalarında birer gece kalıp Karakoya (Krakov) şehrine vardıklarını, burada İran elçisi ile karşılaşıp konuştuklarını aktarır.

Karakoya Şehri

Vahîd Efendi, Galiçya bölgesinde bulunan ve Vistül şehrinin, otuz yedi derece kırk sekiz dakika boylamı ile elli derece on dakika enlemi arasında yer alan Karakoya şehrinin çok sayıda köyü olan güzel bir şehir olduğunu, Polonya krallarının ilk taç giydikleri ve daha sonra buraya gömüldüklerini, büyük konaklar, okullar, yaklaşık yetmiş beş kilise, bir kışlak, bir tiyatro olduğunu, şehrin etrafında kurşun, demir, tunç, tuz ve kaliteli mermer madenleri ve mükemmel bahçeleri olduğunu, iç kalesi yakınlarındaki bir yokuş üzerinde bulunan kilisede, ölmüş olan kral, piskopos ve papazlarından bazılarının batıl inançları gereği başlarını ve ellerini keserek, ziyaret etmek için taş ve mücevher kaplar içerisinde muhafaza ettiklerini, bir bahçede de Paris'te gördüğü gibi ilaç yapmak için çeşitli bitki ve ağaçlar dikerek yetiştirdiklerini anlatır.

Karakoya şehrinin 1117/1702, yılında İsveç'in 1768 yılında Rusya'nın 1773 senesinde Avusturya'nın egemenliği altına girdiğini daha sonra o günlerde hayatta ve Paris'te oturan Polonyalı Kocoşkov adlı generalin sayesinde 1794 Avusturya ve Rus askeri buradan çıkarılmışsa da Avusturya'nın Galiçya'yı tamamen ele geçirmesi sebebiyle şehrin Avusturya yönetiminde olduğunu belirtmektedir. Kaleṣinin eski kalelerden olması ve zamanla kullanılamaz duruma geleceği ihtimali ve şehri büyütmek düşüncesi ile Avusturya imparatoru tarafından yıktırılmıştır.

Vahîd Efendi, Fransız İmparatoru'nun Osmanlı Devleti'nin

işgal edildiği ve tarafına elçi getirterek ittifak yapılacağı söylentilerini yaymış, bu ittifakın yararlı sonuçlarından faydalanmak umuduna kapılan bazı Polonyalıların da Osmanlı imparatorluğuna saygı ve bağlılıklarını Karakoya'ya ilk gelişinde kadın, erkek, büyük, küçük guruplar halinde ziyaretine gelip kendisine hoş geldiniz diyerek, "çok zamandan beri Osmanlı görmeye hasret idik. Buraya gelip, bize şeref vermenizden memnun olduk, sevindik, ah ne olur! Üç-beş gün otursanız da doya doya sizi görmek şerefine nail olsak" yollu güzel sözlerle ikramda bulunduklarını ve Vahîd Efendi'nin oturduğu evin kapısına bir bölük Avusturya askeri gelip, törenler yapıp saygı gösterisinde bulunmuş, bunun üzerine onların hatırı için iki gün seyahati uzatarak Karakoya'da kalmış ve şehrin ileri gelenlerine gül yağı, esans, güzel kokular ve çevre (mendil) gibi armağanlar vererek iltifat ve ikramda bulunmuştur. Karakoya'dan ileri Varşova'ya doksan saat uzaklıkta bulunan İvanoviçe, Zadnoviç, Siniskov, Malagos, Lubistovirad, Ziş, Konoski, Abocenov, Covise, Nomiyastov, Mozolnika, Istraviç ve Darişen postalarındaki yolların kötülüğü, çeşitli sıkıntı ve tehlikelere yol açmış, yavaş ilerlemelerine sebep olmuş, zaman zaman yolda araba devrilip göle düşmüş ve çamurlara bata çıka on gün on gece yolculuktan sonra Varşova'ya ulaşabilmişlerdir.

Fransa tarafından hazırlatılan konağa indikten sonra tercümanlarından birini Talleyrand adlı Dışişleri Bakanı'na göndererek Varşova'ya geldiklerini bildirmiştir. Usul gereğince konak muhafazası için beş on nefer özel muhafız askeri gönderen Talleyrand, ancak yiyecek içecek ve diğer ihtiyaçlarını karşılamamış olduğunu Türk örfüne ve elçi ağırlama kurallarına uymayan bu durumu Vahîd Efendi, "alçak yaradılışlı olduklarını gösterdiler" diyerek yadırgamaktadır. Gerekli malzeme Vahîd Efendi tarafından sağlanarak, yanındaki nakdi kullan-

dığını, Osmanlı Devleti'nin şan ve şerefine halel getirmemeye itina gösterdiğini belirtir.

İstidrad (İran Elçisine Yapılan İltifata Dair)

Vahîd Efendi, İran elçisine günlük on iki Macar altını verildiğini, dönüşünde de kendisine kırk bin, adamlarına beş bin kuruş harcırah ile on bin kuruş tutarında kıymetli mücevher ve resimli bir kutu armağan edildiğini araştırmaları sonucu öğrendiğini kaydeder.

Talleyrand ile Görüşme

Fransa Devleti'nin Dışişleri bakanı ve Başbakanı olan Talleyrand ile görüşme talebinde bulunan Vahîd Efendi, Varşova'ya varışının üçüncü günü maiyeti ve tercümanları ile birlikte arabalara binerek Talleyrand'ın evine gitmiştir. Otuz yıldan beri Polonya sınırlarında Osmanlı elçisi görülmediğinden halk onları seyretmek için kordon oluşturmuş, bu kalabalığın arasından geçerek Talleyrand'ın evine ulaştıklarında Talleyrand'ın adamlarının evin girişindeki merdivenlerde kendilerini karşılayarak diğer devletlerin elçilerinin ve Fransız generallerinin bulunduğu odaya götürdüklerini anlatmıştır. Bu esnada Talleyrand, karşılarındaki odadan çıkarak memnuniyetlerini ifâde edip odanın ortasına kadar gelmiş ve Vahîd Efendi'ye kanepe tabir edilen uzunca bir iskemleye oturmalarını işaret etmiştir. Kendisi de biraz ayakta durup oturduktan sonra dostluğu pekiştirici sözlerle hal hatır sormuş, afâki sohbet esnasında Talleyrand, Fransa imparatoru Napolyon'un Polonya hududuna Osmanlı Devleti Padişahının hizmeti için geldiğini söylemiştir. Vahîd Efendi'nin elçilik vazifesi ile kendisini gör-

meye geldiğini daha önceden haber aldığını ve bundan pek memnun kalarak iki yüz bin askerle düşman üzerine gittiğini ve şimdiye kadar hayli iş gördüğünü belirterek Osmanlı Devleti ile Fransa'nın birbirlerine karşı dostluklarının çok fazla olduğunu "Sizinle bizim aramızda da iyi bir dostluk olacağını temenni ediyorum" diyerek temiz yürekliliğini belirtmiştir.

Talleyrand'ın ertesi gün vermiş olduğu ziyafette Vahîd Efendi de Talleyrand'a iltifatlar etmiş, yemeğin akabinde kahveler içilirken havan sudan muhabbet edildikten sonra adamlarıyla birlikte misafirhaneye geri dönmüştür. Talleyrand, geleneklere aykırı olarak iki saat sonra Vahîd Efendi'nin kaldığı konağa gelerek kendisine olan yakınlığını göstermek istemiş ve karşılıklı iyi niyetler yinelenmiştir.

Varşova Şehri

Vahîd Efendi, Varşova'nın Vistül ırmağı yanında, kale ve surları olmayan, yaklaşık doksan bin nüfuslu, otuz sekiz derece kırk dakika otuz saniye boylamı ile elli iki derece on dört dakika enlemleri arasında, kumsal, düz ovada kurulmuş büyük bir şehir olduğunu kaydeder. İçerisinde pek çok üniversite, okul, kilise, hastahane, silah, fabrika ve depoları, bir kütüphane, zahire ambarları, asker kışlaları, mükemmel konaklar ve tiyatro olduğunu belirtir Vahîd Efendi.

Çariçe Katherina zamanında, şehrin kütüphanesinden iki yüz bin kitap alınarak Petersburg'a götürüldüğünü halk üzüntüyle anlatır. Polonya'nın ikinci kez paylaşılması esnasında Çariçe Katherina tarafından Varşova ve çevresine gönderilen Rus askerinin ahali tarafından yok edildiğini de sevinçle anlattıklarını belirtir.

Şehirde yaşayan Yahudilerin, çocuklarının eğitimleri üze-

rinde titizlikle durduklarını, çeşitli diller, felsefe, geometri ve diğer dallarda eğitim görmesine, müzik ve dans öğrenmeleri için gayret sarf ettiklerini, içlerinde iyi huylu, ince, kibar ve nâzik olanların çok olduğunu belirten Vahîd Efendi, birbirlerini şiirlerle övüp yerdiklerini, kendisinin de bu şiir meclislerine katıldığını ve karşılıklı şiirle atışmalar yaptıklarını ve bu şiirlerin tercüme edilmesi ile bazı Türkçe şiirlerin beğenilerek meşhur olduğunu belirtmiştir.

Vahîd Efendi, Polonyalıların, önceden Çerkez cepkeni gibi elbiseleri varken, başka ülkelerin egemenlikleri altına girmeleriyle kıyafetleri ile tabi oldukları toplumlara benzediklerini, kendisinin Varşova'da bulunduğu dönemde erkeklerin kılığının Fransız erkeklerine, kadınların giysileri ve giysi renkleri ile Fransız kadınlarına benzediğini ifade eder.

Şehirdeki evlerin, diğer büyük kentlerde görüldüğü gibi düzenli ve bakımlı olmadığını, bazı sokaklarda ve büyük konak aralarında birer ikişer katlı harabe evler olduğunu belirten Vahîd Efendi, sokakların çoğunun Paris sokakları gibi pis ve kötü koktuğunu söyler.

Mesire yeri olarak Saksonya sarayı ve Kreşenski bahçesi adıyla şehir içerisinde, yolları düzgün, ağaçlık iki meydanı ve ayrıca iki tiyatrosu olduğunu belirten Vahîd Efendi, ikindi yemeğinden sonra halkın bu mesire yerlerine gelerek bir yukarı bir aşağı gezindiklerini, zenginlerin evlerinde "balo" denilen toplantılar tertiplediklerini, kadın erkek çift olup dans ettiklerini, davetlilere bazen yemek ziyafeti, bazen de kahve, dondurma veya çay ikram etmek gelenekleri olduğunu kaydeder.

Ta'riz: İran Elçisine Taşlama

Balo gecelerinden birinde İran elçisi ile karşılaşan Vahîd Efen-

di, toplantı yerinde başına yeşil bir kordela sarmış bir kadın gördüklerini İran elçisinin kendisine taş atarak alay etmek istercesine "bu kadın Varşova emirlerinden olsa gerektir." demiş Vahîd Efendi de "buralarda Emir ile Ermeni'yi fark etseler, imtiyaz için sarmıştır zannedilebilir. Fakat böyle bir ayrıcalık yoktur." diye cevap vererek İran elçisini utandırmış ve söylediği sözlere pişman olan elçi susmak zorunda kalmıştır.

Kaide: Avrupalıların Yemek Adetleri

Avrupalı erkeklerin gündüz yemeklerini karılarıyla yediklerini belirten Vahîd Efendi, gece yemeklerinde ve bazen büyük davetlerde kadınlar çoğunlukta olursa onların sofraya oturduklarını, erkeklerin ise ayakta adeta "aç köpek kasap çengeline bakar gibi" karılarının insaf edip yiyecek bir şey vermesini beklediklerini, eğer yiyecek bir şey verilirse alıp yediklerini, verilmezse aç gelip aç gittiklerini belirtir. Ayrıca, davetsiz gidenlerin ve bütün hizmetçilerin yemek yiyemediklerini bu sebeple davetlere giderken beraberinde götüreceği adamların mutlaka evde yemek yediklerini de söyler.

Vahîd Efendi, Varşova şehrinin yakınlarında Marimot, Lazenki, Korili, Beylanova, Vilanova ve Varkan isimli meşhur ve güzel mesire yerleri, ferah çiftlikleri, köyleri ve bazı kent ileri gelenlerinin yazlık konakları olduğunu belirtir. Varşova'da uzun süre kalıp şehrin ileri gelenleri ile yakınlık kurmuş, gerek dinleyerek gerekse gözlem yaparak Avrupalıların pek çok âdetlerine vâkıf olmuş ve velinimeti Osmanlı Devleti'ne Avrupa'dan gelebilecek tehdit ve tehlikeler karşısında uyanık olmaya çalışmıştır. Vahîd Efendi, bu şekilde davranarak meslektaşları arasında da itibarını arttıracağını düşünmektedir.

Sâniha (Fransa Hakkında Düşünceler)

"Fransa İmparatoru, amaçlarını gerçekleştirebilmek için her yola başvurur, ilk olarak Fransız halkına ve devletine düşman olanların haddini bildirmek gerekir iddiasıyla ordusunu kışkırtıp cesaretlendirir" der Vahîd Efendi. Napolyon'un ikinci amacı, Polonyalıları başkalarının egemenliğinden kurtarıp eskisi gibi bağımsız bir devlet yapmak, üçüncü amacı ise; Osmanlı Devleti'nin 1182/1768 yılından beri Rusya tarafından işgal edilen topraklarını geri alarak, Osmanlı Devleti'nin büyümesine yardımcı olmaktır. Vahîd Efendi Napolyon'un bu sözleri, kendi çıkarlarını elde edebilmek için bir savaş taktiği olarak kullandığını ifâde eder. Bu meyanda Kâtip Çelebi'nin *Cihannüma* adlı eserinden alıntı yapan Vahîd Efendi, "Her milletin kendine göre bir özelliği olduğunu, Polonya'nın köprüsü, Çekoslovakya'nın rahibi, İtalya'nın takvası, Almanın orucu ve Fransızların da vefasızlığı meşhurdur" diyerek, Fransızların güvenilir bir millet olmadığını vurgulamaktadır.

Fransızların vefasızlığının akıl sahibi herkes tarafından bilindiğini belirten Vahîd Efendi, bazılarının geçte olsa bunu anladığını söyler. Österliç savaşında Avusturya'nın ağır darbeler aldığını ve Rusya'nın da Fransızlar karşısında dağıldıklarını ve birkaç koldan sıkıştırıldığını ancak Rus Polonyası'nın alınması ile Avusturya'nın Galiçya bölgesinin Rusya eline geçmesinin kolaylaşacağını, Rusya'nın 1152/1739 tarihinden beri hazırladığı ordularının 1176/1762 yılında Polonya'nın Korlanda eyaletini ele geçirmesi sonucu Fransa'nın ayak patırtısıyla Rusya'nın Polonya önünden çekilmeyeceğini vurgulamış ve ileride Osmanlı Devleti'nin işine yarar düşüncesi ile Polonya hakkında etraflı bilgi vermek yoluna gitmiştir.

Polonya ve Topraklarının Durumu

Vahîd Efendi, Litvanya ile Polonya sınırlarının otuz beş yıl önce otuz beş voyvadalık halinde iki kısma ayrıldığını, Polonya sınırlarının, otuz beş-elli derece boylamı ile kırk sekiz-elli altı derece kuzey enleminde yer alan geniş bir ülke olduğunu, en soğuk eksi yirmi beş derece ve en sıcak dönemlerde ise hararetin yirmi altı dereceye çıktığını belirtir. Polonya'da beş ay kış, yedi ay bahar, yaz ve güz olarak geçtiğini, Rusya'ya bağlı olan voyvadalıklardan Litvanya ve Poloçka bölgelerinde yer yer küçük dağlar bulunduğunu nakleder. Avusturya'ya bağlı olan Sandomir, Radom, Lüblin, Karakoya, Hülm, Zato, Esviçi voyvadalıklarıyla Peliçe suyu boğazından Vistül ırmağının Karakoya tarafındaki parçasına kadar olan kasaba ve köyler ile Rusya ve Peliçe eyaletleri, Rusya'ya bağlı Podolya, Velina, Breslav ve Kiyevya bölgelerinin biraz dağlık olup geri kalan topraklarının düz ova olduğunu söyler. Topraklarının siyah ve kumlu olduğunu, toprağında kuşkonmaz, yağlı ağaç, birkaç çeşit boya damarı ve kehribar parçaları bulunduğunu, dağlık bölgelerde ise birkaç çeşit demir, bakır, kurşun, mıknatıs, maden kömürü, bazı yerlerde de altın ve gümüş çıktığını anlatır. Karakoya'dan Eflak-Boğdan taraflarına doğru Karpat Dağları kenarında temiz tuz, iyi cins kükürt, alçı taşı ve çakmak taşı ocakları bulunduğunu, Avusturya'nın elinde olan Sandomir ve Karakoya topraklarının Polonya'nın diğer topraklarından daha verimli olduğunu belirten Vahîd Efendi, tuzlasından günde dört-beş yüz araba tuz çıkarılıp satıldığını, Karakoya bölgesindeki Dovlinya, Porliya ve Ukrayna eyaletlerinde güzel at ve boynuzlu hayvanlar, kavun, karpuz ve enginar gibi meyve ve sebzeler yetiştirildiğini, Podolya ve Ukrayna bölgesinde Mısır güherçilesi gibi iyi cins güherçile elde edildiğini belirtir.

Bütün Polonya ve Litvanya topraklarının yüz yirmi üç kısımdan ibaret olduğu bunun, yirmi üçlük kısmını tarlaların, dokuzluk kısmını çayırların, ikilik kısmını meskenlerin, otuz dörtlük kısmının yollar ve ırmakların ellilik kısmının ise ormanların oluşturduğu varsayılır diyen Vahîd Efendi, bu toprakların altıda biri kabul edilen tarlaların kara topraklı olanlarına buğday, kumlu yerlerine çavdar, yulaf ve yer elması ekilerek buğdayın haricinde bir kilesinden[1] yirmi kat fazla ürün alındığını, buğday tarlalarına her biri bir buçuk İstanbul kilesi olmak üzere otuz yıl kadar önce on dokuz milyon kile tohum ekilmiş, ortalama bire beş mahsul alınarak yıllık doksan beş milyon kile buğday yetiştirdiklerini kaydeder.

O dönemlerde, Polonya devlet topraklarının çoğunun Polonya kralıyla devlet adamlarının elinde mâlikâne[2] ve has[3] olarak bulunduğunu, toprakların Eflak Çingeneleri gibi birbirleri ve kendi memleketleri arasında alınıp satılabilen halkın gayretleri ile ekilip biçildiğini, haftada iki gün çalışma mecburiyetleri olduğunu diğer günlerde başka işler yaptıklarından arazilere gereken önemin verilmediğini, dolayısıyla çoğu toprakların çorak ve boş kaldığını belirten Vahîd Efendi, bu toprakların daha sonradan Avusturya ve Prusya eline geçmesi ile bir kısım düzenlemeler yapıldığını, boş arazilerin kiraya verildiğini mülk arazilerin ise sahipleri ölmüş ise mirasçılarına pay edildiğini, halkın sırtından angarya yükünün kaldırılması ile esaretten kurtarıldığını, zengin fakir ayrımı yapılmadan herkesin uyacağı kurallar çerçevesinde yeni bir hayat tarzının

---

[1] Bir İstanbul kilesi yaklaşık 25 kg.'dır. Bkz. Pakalın, a.g.e., II, s.281.

[2] Devlete ait bir toprağın bir kişiye hizmet veya ücret mukabili verilmesi ve verilen bu toprağa malikâne denirdi. Bu topraklar, satılamaz, miras bırakılamaz ve vakfedilemezdi. Bkz. Sertoğlu, a.g.e., s. 48, 207-208; Pakalın, a.g.e., II, s. 395-397.

[3] Yıllık geliri yüz bin akçeden fazla olan topraklara denirdi. Bkz. Sertoğlu, a.g.e., s. 139; Pakalın, a.g.e., I, s. 750-751.

belirlendiğini böylelikle halk istediği gibi çalışıp çorak, sulak toprakların hepsinin tarıma elverişli hale getirildiğini ve hali hazırda Polonya topraklarına yıllık yirmi milyon kile tohum ekildiğini, bu durumun Danzig iskelesi, Baltık denizi kıyıları ve Hocabey taraflarından gemilere yüklenen zahire miktarlarından da anlaşılmış olduğunu kaydetmektedir. Vahîd Efendi, Fakir halkın ekserisinin yerelmasını kebap ederek yediklerini belirtir.

Toprakların Rusya eline geçen kısımlarındaki ahâliye yapılan zulmün öncekinden daha fazla olduğunu belirten Vahîd Efendi, halkı haftada üç gün bazen daha fazla çalıştırdıklarını hatta İmparatoriçe Katherina zamanında hükümdara ait topraklarda haftada altı gün bedavaya ve zorla çalıştırıldığını söyler. Yapılan bazı değişiklikler sonrasında, çalıştırılan Polonyalılar Rus yönetimi tarafından mükâfatlandırılmış, Fransızlarla yapılan savaşta Polonyalılardan ücret mukabili tohum alınmış, bu durum halkın hoşuna gitiği için Fransızlara karşı yakınlık gösterilmemiştir.

Polonya'nın Nüfusu ve Demografik Yapısı

Polonya'nın tamamında Gelroy, Karakoya, Lüblin ve Varşova gibi büyük olabilecek üç beş şehri bulunduğunu, geri kalan şehirlerin nüfusları ve görünüşleri bakımından köylerinden farksız olduğunu kaydeden Vahîd Efendi, halkın çoğunun tarım ile uğraştığını zaten nüfusunun da az olduğunu, bunun haricinde sanayi ile uğraşan sayısının pek fazla olmadığını belirtir. Polonya'nın otuz bir yıl evvel miladi 1776 yılında komşuları olan Avusturya, Prusya ve Rusya arasında paylaşıldığını bu paylaşım sonrasında yapılan nüfus sayımı neticesinde 13.000.000 olduğu görülmüş, bu nüfusun 2.700.000'i Avusturya tarafında,

2.900.000'i Rusya tarafında, 900.000'i Prusya tarafında ve 7.400.000 kişilik nüfusun da paylaşılmayan Polonya kısmında kaldığını, on dört milyona yakın bu nüfus içerisinde yaklaşık 1.000.000 kişilik Yahudi nüfus olduğunu kaydeder.

Polonya kralı ve devlet adamlarının miladi 1795 yılında yönetimlerine son verilince devletin kalan toprakları yine Avusturya, Rusya ve Prusya arasında pay edildiğini bu ikinci paylaşım sonrası yapılan nüfus sayımında Avusturya bölgesinde 5.130.000, Rusya bölgesinde 5.030.000 ve Prusya bölgesinde 4.100.000 nüfus olduğunu belirtirken ikinci sayımda nüfusun 260.000 daha fazla olduğu gözlenmiş bu artışın sebebi olarak Polonya topraklarının Fransa'dan daha geniş ve bereketli olması dolayısıyla göç almış olabileceği, ayrıca ölüm oranlarını azaltabilmek için çiçek aşısının uygulandığını belirttikten sonra diğer ülkeler gibi sanayileşemeyen Polonya'nın ihtiyaçları olan ince çuha, tülbent, patiska, perkale, pamuk, ipekli kumaş ve diğer eşyaları almak için ellerindeki sermayeyi boş yere harcadıklarını buna önlem alarak gerekli eşyayı kendi ülkelerinde dokutmak ve nüfusu arttırmak için gayrı meşru çocukları piçhanelerde yetiştirdiklerini, yabancı memleketlerden insanların Polonya'ya göç etmelerini sağlamak amacıyla tedbirler alındığını belirten Vahîd Efendi, kilise defterlerindeki kayıtların gözden geçirilmesi sonucunda 260.000 kişilik fazla nüfus artışının ölüm oranlarından %3 fazla olması ile belirginlik kazandığını ifâde etmektedir.

Polonya Piçhaneleri

Polonya piçhanelerinin siyah elbiseli, dünyadan el etek çekmiş, kadınlar tarafından yönetildiğini, piçhanelerin kilise içerisinde özel bölmelerle ayrılmış odalardan oluştuğunu, burada

devlet veya halk tarafından ücreti ödenen sütanneler, eğitmen ve hocaların görev yaptığını belirten Vahîd Efendi, burada eğitilip işe yarar duruma gelen çocukların beslemelik olarak ailelere verildiğini, bazı yetenekli çocukları piçhaneden çıkararak başka okullara gönderip köle yaptıklarını kaydettikten sonra Vahîd Efendi'ye de beğeneceği bir çocuğu hibe edeceklerini ve piçhaneye davet gelmesi üzerine yararlı olacağına inanmadığı halde nezâketen piçhaneye gitmiş ve yüz elli kadar çocuğa bakıp, çocukların ağırkanlı ve perişan bir halde olması sebebiyle odalarına bahşişler göndererek oradan ayrılmıştır.

Bu piçhanelerin sokak kapılarının girişinde dönen dolaplar bulunduğunu, piçlerin geceleyin buraya bırakıldığını, içerdeki görevlilerin de çocuğu teslim alma günü ve saatini deftere kaydettikten sonra çocuğu sütanneye teslim ettiklerini belirten Vahîd Efendi, eğer çocuğu götüren annesi daha piçhaneye gelmeden yolda güvenlik güçlerine yakalanır ise altı ay piçhanede rehin tutulacağını ve kendi çocuğu haricinde dayanabildiği ölçüde çocuk emzirmekle yükümlü tutulacağının gelenek olduğunu da ilave etmektedir.

Polonya Askerinin Sayısı

Eskiden Prusya bölgesinde 10.000.000 nüfus olduğunu bunlardan 198.000.000 gelir elde edildiğini belirten Vahîd Efendi, Prusya'nın 240.000 muvazzaf ve eğitimli asker beslediğini, Hıristiyan ülkelerde denendiği gibi halkın %2'sinin asker yapılması Polonya'da mümkün olsa Prusya'ya karşılık Polonya'nın en az 250.000 askeri olabileceğini, hem Polonya halkının Prusya halkından daha gösterişli ve gayretli olduğunu da kaydetmektedir.

İstidrâd: Polonya Florini ile Prusya Taleri Arasındaki Bedel Farkı

Vahîd Efendi, İstanbul'da günün rayici üzerinden her biri dörder paraya alınan Prusya'nın kuruşuna Taler denildiğini, bir talerin altı Polonya florinine karşılık geldiğini buna göre 198.000.000 Polonya florinin 33.000.000. Prusya talerine denk düştüğünü belirtmektedir.

Sâniha: Güvenlik Gerekçesi ve Asker Beslemek Üzere Devletlerin Yedek Akçe Bulundurmalarına Dair

Her devletin uzun süren barış zamanları içerisinde tedbiri elden bırakmadan savaş ve diğer acil ihtiyaçlar zuhurunda gelir ve giderini de hesaba katarak tasarruf yapması gerektiğini belirten Vahîd Efendi, Polonya'nın eskisi gibi bağımsız bir devlet olduğu zaman çevresindeki devletlerden biri ile aralarında savaş çıksa para sıkıntısının meydana geleceğini ancak eski durumunu elde edip eğer Polonya kralı devletin ve rahiplerin topraklarının satılıp, tuzlahanelerin mülkiyetine el konularak ve doksan yüz milyon filorin denkleştirilebileceğini belirtir. Sadece Prusya elindeki Polonya topraklarından Fransa elinde bulunan üçte birlik kısmından 40-50 bin seçme asker donatılıp hazır hale getirildiğini, Fransa ve müttefikleri ile birlikte 200.000 kişilik ordunun masrafını zavallı Polonyalıların karşıladığını ve bu iş için 80.000 kese akçe harcadıklarını belirtir. Bu kadar fedakârlıklar yapan Polonyalıların Tilsit anlaşması gereği Prusya'nın Polonya topraklarından zorla el çektirtilmesi ve bu toprakların bir kısmının Rusya'ya geri kalan kısmının ise Vestefalya ile Saksonya krallıkları arasında paylaştırılması

Polonya halkını ziyadesi ile üzdüğünü belirten Vahîd Efendi, Polonyalıların durumlarının eskisinden daha kötü olacağını da eklemektedir.

Avusturya-Prusya ve Rusya'nın Polonya Üzerindeki Çıkarları

Daha önce Prusya, elindeki Polonya topraklarından yılda 36.000.000, içki ve kumar gelirlerinden 4.000.000 florin elde edermiş, Avusturya devleti ise kendine ait toprakların tuzla gelirlerinden 36.000.000 ile kumar ve enfiye mukataalarından 86.000.000 florin ile toplam 120.000.000 florinden fazla gelir elde ederken, Prusya'nın toplam geliri askerler için de ayrıca topladığı zâhire ile birlikte 60.000.000 florini bulduğunu, Rusya'nın işgal ettiği topraklardan elde ettiği gelirin Avusturya'nın gelirinin iki katı olabileceği ihtimali yüksek olmakla birlikte yaklaşık olarak 100.000.000 florin olarak hesaplanmış, zahire öşrü olarak toplanan paralar haricinde Vahîd Efendi, Avusturya, Rusya ve Purusya'nın Polonya üzerinden elde ettikleri gelirin toplamının 280.000.000 florine ulaştığını araştırmaları sonucunda öğrenmiştir.

Florin Hesabı

Vahîd Efendi, florin denilen paranın Avusturya'ya göre ufak bir para olduğunu, bir florinin altmış krayiç değerinde olduğunu, krayiçin bakırdan beşlik akçe değerinde para yerine geçen bir çeşit sikke olduğunu ve üç florine bir Macar altını karşılık geldiğini Polonya'daki bedeli ise onar paraya yani 18 florine bir Macar altını denk geldiğini belirttikten sonra bir florinin on paraya ve bir Macar altınının 4,5 kuruşa tekabül ettiğini kay-

dedip, Polonya'nın yıllık 140.000, Prusya Devleti'nin ise Polonya'nın payına düşenden başka 99.000 kese gelirleri olması gerektiğini ilave etmektedir.

İstidrad: Polonyanın Durumu ve Avrupa'daki Vergi Usulüne Dair

Vahîd Efendi, eğer Polonya Devleti yeniden kurulur ve hayal edildiği gibi toplanan 90-100 milyon filorin, zamanın rayicine göre her milyonu 500 keseden 450.000 keseye denk gelir. Ancak bu parayı toplamanın ham hayal olacağını belirtir.

Vahîd Efendi, Avrupa'da bilinen vergilerden başka, hiçbir kimsenin mal ve mülküne karışılmadığını, her mal sahibinin ölümünden sonra malının çocukları ve diğer mirasçıları arasında paylaştırıldığını, serseri ve işsiz gezen kimsenin bulunmadığını hatta körlerin bile iş tuttuklarını, zenginlerden ve diğer kişilerden vergileri haricinde para toplamanın akıl kârı bir iş olmadığını açıkça belirtmektedir.

Polonya'nın Irmak ve Kanalları Hakkında

Vahîd Efendi, Avrupa'daki toplam nehir sayısından fazla sayıda nehrin Polonya'da bulunduğunu belirterek toplam 4819 ırmak bulunduğunu kaydemektedir. Irmakların bazılarının Polonya ve Litvanya civarındaki dağlardan bazısının ise Karpat dağlarından, Poloçika gölleri ve bataklıklarından doğduğunu, çoğunun Rusya'nın elinde bulunan Pinsek eyaletinde bulunan göllerde biriktiğini, bazılarının Karadeniz'e bazılarının ise Baltık Denizi'ne döküldüğünü belirtmekte olan Vahîd Efendi, Polonya ırmaklarından en büyüklerinin Dinyeper, Turla, İstir, Buğ, Porozi, Viyeper, Vistül, Vesloka, Donepi, San, Nide ve

Luvc adlı ırmaklar olduğunu bu ırmakların içinde kolaylıkla büyük kayıkların dolaştığını ve her türlü ticaretin kolayca yapılabildiğini de kaydetmektedir.

İki Denizin Birinden Diğerine Geçiş Durumu: Karadeniz – Baltık Denizi

Vahîd Efendi, sözünü ettiği nehirlerin çoğunun toplandığı Pinsek eyaletinin Karadeniz'den yüksekliğinin yaklaşık 12 m., Baltık denizinden yüksekliğinin ise yaklaşık 6,5 m. olduğunu, Poloçka bölgesinden çıkan suların birbirine çok yakın olduğundan Stansislas Avestas adındaki sonuncu Polonya Kralı'nın bu iki denizi birbirine bağlama işini Litvanya Büyük Hatmanı Ogeneski ve Polonya beylerinden Mohavceski isimli kişileri görevlendirdiğini belirtmektedir. Bu iki kişinin Peliçe suyunu, Buğ ve Niyemen ırmakları ile birleştirdiklerini bu iki nehrin de denize bağlanması durumunda hidrografya haritalarına bakıldığında sanki Karadeniz ile Baltık denizinin birbirine bağlanmış gibi göründüğü belirtilmektedir. Bunu biraz da o bölgede çok fazla göl ve bataklık bulunmasının sağladığı da Vahîd Efendi tarafından kaydedilmektedir.

Polonya Ormanlarının Yararları Hakkında

Vahîd Efendi, Fransa'da özelikle Paris'te çeşitli vergilerden dolayı bir çeki odun 30-40 kuruşa alınırken Polonya'da ormanların çok yer kaplamasından dolayı odun ve kerestenin ucuz olduğunu, Polonya'da serviden başka her türlü ağacın bulunduğunu, bu ağaçları kestikten sonra deniz ve ırmaklar vasıtası ile istenilen yerlere kolaylıkla nakledebildiklerini belirtmektedir.

Baltık kıyılarındaki gemi ve kayık imalathanelerinden evlerin yapımına kadar çoğu işlerde ormanlardan yararlanıldığını ve ormanlardan çok gelir elde edildiğini de kaydeden Vahîd Efendi, Polonya'nın yukarı kesiminde bulunan Radom ve Karapak bölgelerinde bulunan ormanların kerestesinin tuzla, mıknatıs ve demirhane gibi işletmelerde kullanıldığını kaydetmektedir.

Vahîd Efendi, Polonya'daki ağaç ve kütük kesme ve yaymada gösterilen ihtimam, gelenek ve düzenlemelerin çok teferruatlı olduğunu bu konunun ayrı bir kitap olarak bile ele alınabileceğini belirtmektedir.

Enteresan Bir Yanlışlık

Vahîd Efendi, bazı yeni atlas tercümelerinde ve halk arasında renkli çit denilen kumaşın ve şerit çeşitlerinin Polonya'nın ihraç ürünlerinden olduğunu belirtmektedir. Türkiye'de görülen ve kullanılan çitlerin iyisinin Brandenburg, Prusya ve Hollanda'da Kılabdanın[1] İngiltere'de, simli şeritin ise Danzig'te dokunduğunu belirtir. Vahîd Efendi, Polonya'nın önceden Podolya eyaleti taraflarında birkaç tane bayağı çit fabrikası var olduğunu ancak uzun süredir bunların kapalı bulunduğunu, Polonya'nın gelir elde ettiği ürünlerin ise hububat çeşitleri, bal, balmumu, mum yağı, güherçile, deri, yapağı, yün, demir, tuz, kereste, kendir, halat ve yelken bezi gibi şeylerden ibaret olduğunu bu sebeple, Polonya çiti tabirinin kullanılmasının yanlış olduğunu belirtmektedir.

"Kılabdan", bakırdan yapılmış, üzeri yaldızlı ve kumaş işlemelerinde kullanılan bakır tel.

Fransa İmparatoru Napolyon ile Görüşmenin Başlangıcı

Vahîd Efendi, uzun yollar aşarak kışın en şiddetli döneminde Varşova'ya geldiğini, Varşova'ya ulaştığında Napolyon'un ordusunun durumunu görmek ve gerekli düzenlemelerde bulunmak için kendisinin gelişinden birkaç gün evvel ordusunu teftişe gitmiş olduğunu ve dönüşüne kadar Fransa İmparatoru Napolyon ile görüşmesinin mümkün olamayacağı Bakan Talleyrand'dan öğrendiğini belirtmektedir.

Vahîd Efendi, Fransız elçisi General Sebastiyani'nin Osmanlı elçisinin Fransa'ya gidişinde her şeyin elçinin isteği üzerine düzenleneceğine dair vermiş olduğu sözünü Fransız bakanların bu söze uymadıklarını belirtmektedir. Talleyrand ile politika kuralları çerçevesinde sohbette bulunduğu süreler içerisinde görünüşte Osmanlı ordusuna yardım, gerçekte ise Osmanlı Devleti'ne fitne fesat bulaştırmak amacıyla Karadağ ve Sırbistan taraflarına, İstanbul ile Çanakkale boğazlarına Fransız askeri göndermek, İngiltere ile bozuşmak konularında Talleyrand'ın kendisini ikna etmeye çalıştığını ve bu konuda bir de yazılı kâğıt almaya uğraştığını belirtmektedir. Vahîd Efendi, Talleyrand'ın bütün dünyayı kışkırtmak ve tehlikeye atmak gibi hiçbir usul ve kurala uymayan daha birçok garip tekliflerde bulunduğunu bu amaçla kendisini bazen korkutarak, bazen rica ederek epeyce sıkıştırdığını, ancak Vahîd Efendi, kendisinin dürüstlüğü ve Osmanlı Devleti'ne bağlılığı gereği olarak söz ve davranışlarını duruma göre yapması gerektiği şekilde ayarladığını, bazı konuları, "hükümetimden soracağım" diyerek ertelediğini, bazı konuları ise hiçbir sakınca doğurmayacak şekilde geciktirdiğini ve konuyu kapattığını bu şekilde çarpışmaların sonucunu bekleyerek ve durum de-

ğişikliklerini İstanbul'a yazmak suretiyle vakit geçirdiğini belirtmektedir.

Vahîd Efendi, Varşova'da Napolyon'u bekleyerek geçirdiği üç ay zarfında Fransız hükümetinin İran elçisi Rıza Han ile görüşmeleri bitirdiğini, yapılan anlaşmaların yazıya dökülerek imzalanıp, mühürlendiğini, Fransızların anlaşmadan gayet memnun olduklarını, İran elçisinin gönderilmesinden Sonra da Talleyrand'ın Napolyon'u görmek üzere Varşova'dan hareket edeceğini öğrendiğini belirtmektedir. Vahîd Efendi, Talleyrand'a bir tezkire yazarak kendisinin Varşova'dan gidişinden sonra beklemesinin gereksiz olduğunu bildirdi. Bunun üzerine Talleyrand'ın gitmeden önceki akşam Vahîd Efendi'nin konağına gelerek, gideceğini ancak beş gün içerisinde döneceğini ifade etmiş, daha uzun süre kalması gerekirse bu durumu mektupla bildireceğini söyleyip veda ederek ayrıldığını kaydetmektedir. Talleyrand'ın gidişinden on sekiz gün sonra Napolyon ile görüşmenin sağlanacağını bildiren davet mektubu gelince Vahîd Efendi, birkaç kişilik maiyeti ile birlikte Varşova'dan kalkarak Polonya'nın Prusya elinde bulunan Vistül ırmağı kenarındaki Koyaviya, Anbercelov, Pozin ve Kilem eyaletleri içerisinden dolaşarak Dizenbiriç ve Esrud kasabaları arasındaki Fenkeştayn adlı köyde bulunan İmparatorun oturduğu saraya geldiğini,[1] orada kendisi ve maiyeti için hazırlanan iki odalı daireye yerleştiklerinisöylerken, burada sebebini belirtmediği ama kaldığı on gün zarfında gece gündüz azap çektiklerini belirtmektedir.

Vahîd Efendi, Napolyon ile görüşmek için gittiği Fenkeştayn [Finkenstein] sarayına varışının Danzig kalesinin tamamen zaptı tarihi olan 24 R. 1222 /1 Haziran 1807 tarihine rast

---

BOA., H.H. 5919.

geldiğini, Fenkeştayn sarayına varışının ertesi günü Fransız tercümanlarından Jober ismindeki tercümanın görüşme için kendisini davet emiş. Vahîd Efendi ve tercümanı, Jober'in öncülüğünde üst katta general ve mareşallerden oluşan iki sıra halinde saf tutmuş olan subayların bulunduğu toplantı salonu gibi bir yerden geçerek görüşmenin yapılacağı yere gittiklerini, İmparatorun bayağı asker elbisesi giymiş bir halde ayakta beklediğini, kendisinin ise başında adi destar üzerinde al saya çuhadan şemseli kerrake kaput[1] giydiğini belirtir. Vahîd Efendi, gerekli saygıyı göstermek için beklediği esnada Napolyon'un saygıda kusur ettiğini ima edercesine tercüman Jober'e imalıca baktığını ve bu esnada Vahîd Efendi'de Osmanlı Devleti ve Fransa arasındaki dostluktan bahsederek bu dostluğu pekiştirmek için elçilik görevi ile vazifeli olduğunu ve görevinin iki devlet arasındaki dostluğu daha da pekiştirmek olduğunu ifâde ettikten sonra padişahın özel fermanını imparatora verdiğini nakleder. Bu durumu gören Napolyon'un Vahîd Efendi'nin memuriyetinden memnuniyetini Jober'e tercüme etmesi için söylediğini, daha sonra Devlet-i aliyye'nin sorunları ile ilgili olarak bir saate yakın imparator ile sohbet ettiklerini bu sohbetin bitiminde durumu Dersaadet'e bildirmek üzere odasına döndüğünü kaydetmektedir.

Vahîd Efendi, odasına döndükten sonra Talleyrand'ın odasına gelerek, Napolyon'un kendisinin memuriyetinden hoşnut olduğunu bunu bildirmek üzere de kendisini vazifelendirdiğini belirterek gönül alıcı yollu sözler sarf ettiğini söyleyen Vahîd Efendi, kendisinin de bu meyanda sözler sarf ederek Talleyrand'ı başından defettiğini belirtir.

Vahîd Efendi, İmparatorun, Başbakan'ın ve Başkâtib'in im-

Palto, pelerin veya kaftan gibi bir giysi.

zalarının bulunduğu ruhsatname ile görüşme yapmak üzere vazifelendirilmiş yüksek rütbeli memurlardan General Kolenkort [General Caulanicourt] ile bazı maddeleri görüşmeye başladıklarının ertesi günü hep birlikte Danzig'e gidildiğini, burada üç gün oturduklarını, bu üç gün içerisinde yapılan oturumlarda Vahîd Efendi, on sekiz maddelik bir tutanak hazırladığını ve bunu da nazik bir dille ifade ettiğini kaydetmektedir.

Fransa İmparatoru Hakkında

Vahîd Efendi, Napolyon'un her çeşit yılan ve karıncanın bulunduğu Korsika adasında 1184/15 Ağustos 1669 tarihinde doğduğunu, küçük yaşta Fransa'ya gittiğini, Şampanya [Champagne] eyaletinin Berin kasabasında bulunan Askerî Okula [Écolé Militaire] giderek eğitim aldığını belirtmektedir. Askerlik mesleğine doğuştan kabiliyetli olan Napolyon'un Paris'e gelerek savaş teknikleri üzerine eğitim ve öğretim aldığını daha sonra Fransız ihtilali yıllarında yirmi bir yaşında iken Fransa hükümeti tarafından yüzbaşı rütbesiyle bir topçu bataryasına atandığını, göstermiş olduğu başarılarından dolayı dört sene sonra 1793 yılında Generallik rütbesiyle taltif edildiğini belirten Vahîd Efendi, daha sonra İtalya ile Fransa arasında sınır olan Alp Dağları eteğindeki Nis kasabasında Napolyon'un hapse mahkûm edildiğini, idaresi altındaki topçu bataryasına da kırgın olan Napolyon'un hapisten çıktıktan sonra bu ümitsiz durumu dolayısıyla bir ara ciddi ciddi Osmanlı Devleti'ne hizmet etmeyi düşündüğü ancak Fransa hükümetinin bakanlarının buna izin vermeyişi sebebiyle bu isteğinin gerçekleşmediğini de kaydetmektedir. Napolyon'un daha sonra İtalya'da cereyan eden Cenevre ve Milano muharebelerine gönderildiğini belirten Vahîd Efendi, Napolyon'un Roma ve Napoli kralları ile

savaşlar yaptığı ve kendi başına ateşkes anlaşmaları imzaladığını bunlardan başka vazifelendirildiği görevlerde de cesaret ve dirayetini arttırdığını ve Cumhuriyetin altıncı yılında önce Malta adasını ardından Mısır'ı ele geçirdiğini ve yerine Kleber isimli Generali başkomutan tayin ederek beş on adam ve iki gemi yükü mal ile kaçarak Paris'e geldiğini kaydetmektedir.

Vahîd Efendi, burada "nâçarın kademi Nil ü Fırat'ı kurutur" diyerek Napolyon'u tezyif etmektedir. Ardından Napolyon'un Paris'e varışından birkaç gün sonra Jakobenlerin baskıcı tavırları sebebiyle Paris'te ihtilal çıktığını, bu nedenle düzenin yeniden sağlanması görevinin Napolyon'a verildiğini, emrine de asker, top tüfek ve silah verilerek isyanı bastırmak için Napolyon'un savaş meydanına çıktığını belirtmektedir. İsyanı bastıran Napolyon'un Ca. 1214/ Kasım 1799 tarihinde Beşli Direktuvar yönteminin konsüllük halini alması ile birlikte Napolyon'un Başkonsül olduğunu belirten Vahîd Efendi, Napolyon'un bu yükselişini çekemeyenlerin onun hakkında dedikodular ürettikleri, idamı ve öldürülmesi için türlü türlü hileler düzenlediklerini ancak Napolyon'un Başkonsüllüğü devresinde Avusturya ve diğer devletlerle başarılı ve gurur verici anlaşmalar yapması dolayısı ile Fransız halkının gönlünü kazanmış oluşu düşmanlarının çalışmalarını sonuçsuz bıraktığını nakleder. Napolyon'un 1219 / 1804 yılında kendisini önce imparator ardından İtalya kralı ilan ettiğini belirtmektedir.

Vahîd Efendi, Napolyon'un orta boylu, çukur elâ gözlü, kaim kaşlı, esmer çehreli, ağzı büyük bir kişi olduğunu, az yiyip, az içtiğini ve az uyuduğunu, cihangirlik hülyası ile devlet işleri ve askerî işlere düzen vermekten başka bir zevki olmadığının kendisine anlatıldığını kaydetmektedir.

Vahîd Efendi, derin araştırmalarına göre Napolyon'un Prusya Kralı Frederick, Cengiz Han, Timurlenk gibi büyük

kahramanların tarihlerini okuyarak bunlardan yararlandığını, iyi bir eğitim almış olduğu politika kuralları gereğince, muhtaç olduğu devlet ve milletlere karşı, kendi işlerini gördürünceye kadar, eşitlik ve dostluk gösterdiğini, savaş hilelerinden olarak subay ve devlet adamlarına fazlaca iltifat edip yakınlık kurduğunu, ayrıca savaş sırasında yaralanan ve sakat kalan askerlerin bazılarına madalya vererek veyahut bizzat ziyaret ederek gönüllerini almaya dikkat ettiğini kaydetmektedir.

Napolyon'un Fransa'nın sınırlarını genişletmek arzusunda bulunduğundan iyi insan ve asker yetiştirme hususlarında itinalı olduğunu bu nedenle kendine çok güvendiğini ve her an savaşa hazır olduğunu belirtmektedir.

İstidrad: Napolyon'un Kıyafeti ve Dış Görünüşü Hakkında

Vahîd Efendi, Napolyon'un çok şık ve gösterişli kıyafetler giymekten hoşlanmadığını, çoğu zaman sade asker elbisesi ile dolaştığını belirtmektedir. Vahîd Efendi, Napolyon ile görüşmesinden bir müddet sonra onun yakınları ile sohbetleri esnasında Napolyon'un gösterişli kıyafetler giymemesini akıllı oluşuna yorduğunda Vahîd Efendi'den de onaylamasını bekler bir tavır görünce Vahîd Efendi de "Eski elbise insanın değerini düşürmez. Cevherden anlıyorsan, bir de kılıca kınından çıkmış çıplak olarak bak"[1] diyerek karşılık vermiştir. Bu sözlerinin İmparatorun kulağına gittiğini ve kendisini tebrik ederek hil'at giydirdiğini kaydetmektedir.

---

[1] "libâs-ı köhne kadr-ı âdemi râ kem nemi sâzed. Eğer cevherşinâsı tığ râ 'uryân temâşâkün" Farsça beytinin anlamıdır.

Danzig Kalesi Hakkında

Vahîd Efendi, Danzig şehrinin, elli dört derece yirmi bir dakika enlemi ile on yedi dakika kırk beş saniye boylamında yer aldığını, nüfusunun elli bin kişiye yakın olduğunu, Baltık Denizi kıyısında, Vistül ve Morlavia ırmakları arasında yer aldığını belirtmektedir. Danzig kalesinin pek çok kapısı, köprüleri bulunan hendek ve duvarlarından yukarısı topraktan yapılmış, çim siperli, sarp bir kale olduğunu kaydeden Vahîd Efendi, kalenin güney tarafının on sekiz saat çeken düz bir ova olduğunu, doğusunda Baltık Denizi, kuzey ve batısında ise irili ufaklı dağlar bulunduğunu belirtmektedir.

Danzig kalesinin içindeki binaların yüksek ve güzel kargîr binalardan oluştuğunu belirten Vahîd Efendi, övgüye değer, konak yerleri, mağaza ve dükkânlarının bulunduğunu, asıl şehir ve kaleden deniz kıyısına kadar, Galata ve Eyüp halici gibi, bir saatlik uzaklığın sağ ve sol taraflarında ara ara zâhire ambarları, kereste mahzenleri bulunduğunu, Vistül ve Morlavia nehirlerinde tüccar gemilerinin gidip geldiğini belirtmektedir.

Vahîd Efendi, Morlavia suyunun Danzig kalesi içerisinde bir bendde toplandığını, gerektiği zaman bu bendin kapakları açılınca kale dışındaki ovanın suyla dolmasının kalenin en önemli silahlarından biri olduğunu belirtmektedir. Bu silahın Fransızların kaleyi almak için kuşattıkları esnada kullanıldığını ve bu sebeple ovadaki köylerde bulunan evlerin hepsinin tahrip olduğunu ayrıca bu evlerin yakılıp, yıkıldıklarını bizzat müşahede ettiğini söyler. Fransızların kalenin etrafındaki dağlardaki savunma yetersizliğinden yararlanarak, kalenin dağ taraflarını ele geçirdiklerini, Prusya kralının ise askerinin ve yiyecek içecek stokuna güvenerek buralarda güvenliği sıkı tutmayışının savaşın aleyhlerine dönüşüne sebep olduğunu

kaydetmektedir. Fransızların beş ay süre ile kış günleri de dâhil olmak üzere dağ etrafını ele geçirdiklerini, Danzig Kalesi etrafında siperler kazıp, tabyalar oluşturduklarını, Varoş etrafına kadar gelen Fransız kuvvetlerinin kaleye attıkları birkaç humbaranın kaledeki evlerin damları üzerine düşmesi ile halkın evlerini korumak için Vire[1] istediğini, varoşta savaşan askerlerin sekiz yüz parça top ve çok sayıda mühimmatlarını bırakarak kaleye sığındıklarını belirten Vahîd Efendi, sonunda Prusya ve Rusya askerlerinden oluşan on sekiz bin kişinin aman dileyerek, kaleyi teslim ettiklerini, Fransızların bu duruma çok sevindiklerini de kaydetmektedir.

Vahîd Efendi, Danzig halkının aman dilemesinin Napolyon ile görüşeceği zamana, düşman askerlerinin kaleden çıkışlarının da imparatorun maiyetinde kaleye girdiği zamana denk geldiğini, bu zaferi tebrik etmesi gerektiğinden bu olayla ilgili tarih düşüren bir şiir kaleme aldığını kaydetmektedir. Vahîd Efendi, şiirinde:

> Ben andayım hezâr ü heft ü heşt sad sâl-i İsa'da,
> Daniska'yı Büyük Napolyon ahzetti âdadan.
> Ona tarih olur ber-ceste bu mısra-ı garramız,
> Dansika şehrini aldı Fransızlar Prusya'dan (1807)

Meali:

> Miladi 1807 yılında ben oradaydım,
> Danzig'i Büyük Napolyon düşmandan aldı.
> Ona tarih olsun bu güzel mısramız,
> Danzig şehrini Fransızlar, Prusya'dan aldı (1807).

---

[1] Vire, halkın canlarına dokunulmaksızın taşıyabildikleri malları alıp gitmeleri ya da ülkelerini işgal eden güçlerin üstünlüğünü kabul edip yeni kuvvetlere itaat etmeleri anlamında kullanılmaktadır.

Dizeleri ile Napolyon'un Danzig kalesini ele geçirişini övmüştür. Tarih düşürdüğü şiirin tercümesinin İmparatorun kulağına gittiğini belirten Vahîd Efendi, bu durumu kendisine İtalya elçisinin haber verdiğini ve kendisine bir general nezaretinde Danzig kalesinin her yanını gezmesine izin verilerek iltifat ettiğini belirtmektedir.

İstidrad: Fransız Topçu Subayı ile Mülâkât

Vahîd Efendi, Danzig şehrini gezdiği sırada Baltık Denizi kıyısındaki tabyaları tahkim eden, top ve humbaraları düzenleyen Fransız subayı ile bazı geometri kuralları hakkında konuşurken içlerinden biri "Bu bahsi geçen konulara Fransız subayları dikkat eder ve gerektiğinde de kullanır. Ama siz burada iken İngiliz donanması gelse ve savaş başlasa ne yapardınız?" diye sorarak niyetini öğrenmek istemiştir. Vahîd Efendi cevaben, "Gerçekte Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında dostluk olduğunu, bu durumda yapılacak en doğru işin hadiseden uzak durup savaşı seyrederim. Ancak, şu anda bulunduğum yerin düşmanı benim de düşmanım sayılacağından, düşmanlık niyetiyle kim gelirse gelsin, sizinle birlikte topları ateşlemekten çekinmem demiştir.

Kehribar Meselesi

Kehribar taşlarını Danzig kıyılarının sığ yerlerinden toplandığını belirten Vahîd Efendi, bu bilginin doğruluğunu araştırmak için tüccarlara ve yerli ahaliden güvenilir kişilere sorduğunu nakleder. Onların da "Kehribar parçalarını, soğuk havalarda dalgaların Baltık Denizi'nin bu bölgesine bırakır" dediğini belirtir. Bir diğer görüşe göre ise kırmızı olan kehribar parçalarının içerisinde bazı şeyler görüldüğünü bu nedenle bir yerden

Baltık Denizi'ne döküldüğünü ve dalgaların bu parçaları yonga gibi taşıyarak sahile attığına inanıldığını kaydetmektedir.

Danzig Şehrinden Geri Dönüş

Fransız İmparatoru, Delege General Kolenkort ve diğer görevliler Danzig'ten Genzburg taraflarına, Dışişleri Bakanı Talleyrand'ın ise müzâkere maddelerini görüşmek üzere Varşova'ya gideceklerini ve Vahîd Efendi'ye de Varşova'ya giderek Talleyrand'ı beklemesi bildirildiğinden geldiği yoldan Varşova'ya dönen Vahîd Efendi, yolda Kolenkort'un kâtib gibi bir görevi olan Royi ismindeki kişinin Maryanbuh denilen kasabada gece konakladığında kendisi ile görüşmek için yanına geldiğini, kendi fikirleriymiş gibi Osmanlı ile İngiltere arasında düşmanlık çıkaracak fikirler ileri sürerek, Vahîd Efendi'nin Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında bir savaş çıkmasına razı olursam, Fransa belki diğer isteklerinden vazgeçebilir demeye çalıştığını belirttikten sonra Vahîd Efendi, Talleyrand ve Kolenkort'a söylediklerini tekrar ederek özür dileyip, İstanbul'dan kurye ile gelen fermanı okuyup konuyu tekrar görüşebileceğini belirterek toplantıyı kapayıp ardından kurye ile gelen bizim vilâyetlerin mallarıdır diyerek Talleyrand'a mükemmel bir bohça hazırlayıp gönderdiğini belirtmektedir.

Vahîd Efendi, Varşova'ya gelerek iki ay burada kaldığını ve Fransızların bu süre içerisinde Purusya'ya karşı kazandığı zaferlerde etrafta şenlikler yapıldığını kendisinin de bu meyanda kaldığı evin içini dışını süslettiğini, etrafa para pul dağıttığını böylelikle Fransızların kalbi yakınlığını kazanmaya çalıştığını belirtmektedir.

"Bütün kâfirler aynı millettendir." Diyen Vahîd Efendi, Fransız ordusunun Niyemen ırmağı kenarındaki Tilsit şehrine

geldiğinde Fransa ve Rusya İmparatorunun bir araya gelerek ateşkes ve barış görüşmelerine başladığını, bu haberi casus vasıtasıyla aldığını ve Talleyrand'a mektup yazıp özel adam gönderdiğini, yazdığı mektubunda Fransa İmparatoru'nun Osmanlı Devleti'ne verdiği sözleri hatırlatmaya çalıştığını, Fransa'nın Müttefiki olan Osmanlı Devleti'ni Rusya'nın müttefiki olan Prusya'nın desteklenmemesinin anlaşmanın ana konusunu oluşturduğunu, bu sebeple Vahîd Efendi, mektuplarının cevaplarının geç geldiğini ve anlaşmayı acele ile yapan Fransızların hemen Paris'e döndüğünü, Talleyrand'ın yolda gönderdiği iki mektupla durumu kendisine izah ettiğini belirtmektedir.

Talleyrand'ın Birinci Mektubunun Çevirisi

> Devletli Elçi Bey Hazretleri,
> Haşmetli Fransa İmparatoru ve İtalya Kralı ile bütün Rusyalıların İmparatoru arasında anlaşma imzalanmış ve anlaşma metinleri bu günlerde karşılıklı olarak değiştirilmiştir. Adı geçen anlaşmada Osmanoğulları Padişahı ile Rusya İmparatoru arasındaki düşmanlık terk edilsin diye kayıt düşülerek şart koşulmuştur. Daha sonra Fransız elçisine soğuk davranılmış ve yakın zamanda faydalı işlerde yararlılığı görülen birkaç Fransız topçusunun İstanbul'dan çıkarıldığı Fransız İmparatoru'nun kulağına gitmesine rağmen yine de Osmanlı Devleti'ne kırılmamış ve iyi niyetlerini göstererek seferi bıraktıktan sonra bile Osmanlı memleketlerinin düşmanca bir durumla karşılaşmasını revâ görmek istemedi.

Talleyrand'ın İkinci Mektubunun Çevirisi

> Devletli Elçi Bey Hazretleri,
>
> Danzig'ten Tilsit'e gitmem icap ettiğinden önceki niyetim üzere söz verdiğim gibi Varşova'ya gelip sizinle görüşemedim. Şu anda da bu şehirde de uzun süre kalamayacağımdan sizinle görüşmek mümkün olamayacak. Ayrıca sizin de Varşova'dan buraya gelmeniz için gerekli zaman da yoktur. Sanırım siz de Varşova'da kalıp devletinizden gelecek emirleri beklemek niyetindesiniz. Gelecek talimat sizinle görüşmemizi kolaylaştıracak doğrultuda olursa buna çok sevineceğim. Sizinle olan ilişkilerimin bundan sonra da devam etmesini isterim.

Varşova'dan Ayrılma Durumu

Vahîd Efendi, Talleyrand'ın sözü geçen mektuplarında ima ettiği meziyetlerin, Osmanlı Devleti ile Rusya'nın anlaşmasına Fransız İmparatorunun aracılık edeceğini kendi anlaşmalarına eklemekten başka bir şey olmadığını, onun da fesat ve hileden başka bir şey getirmediğini ifade etmektedir. Bu arada İstanbul'da karışıklık olup, devlet adamlarının çoğunun öldürüldüğünü, kalanlarının da perişan bir durumda olduğunu Fransız kuryesinden öğrenen Vahîd Efendi, İstanbul'daki olayları ve görevinin ne şekil alacağını merak etmesinin kendisine ayrı bir ızdırap kaynağı olduğunu belirtmektedir.

Fransızların Rusya ile anlaşması öncesinde gece gündüz görüşüp sohbet ettiği Fransız bürokratların Tilsit anlaşması sonrasında birer birer kendisinden yüz çevirdiğini, bunun için Var-

şova'da kalmasının bir anlamı olmadığını ve kendisini üzen bu durumun Polonya ve diğer devletlerin bürokratlarına anlatmanın da zamansız olduğunu düşünen Vahîd Efendi, daha önce ortaya atılan imparator nezdinde Büyükelçiliğinin daimi olduğu söylentilerine dayanarak Paris'e gitmek için Temmuz 1807 sonlarında Viyana'ya geldiğini ve yeni padişahın fermanının gelmesi için burada kırk beş gün beklediğini belirtmektedir.

Prusya, Rusya ve Fransa Arasındaki Savaşın Sonucu

Vahîd Efendi, Fransızların önce 14 Teşrin-i evvel 1221 / 26 Ekim 1806 tarihinde Yana [Jena Muharebesi] adlı yerdeki büyük başarısından ve aynı ayın yirmi yedinci günü Berlin'e girişinden sonra 7 Şubat 1807 tarihinde[1] şu savaşlar oldu diyerek açıklamalarına devam eder. Prusya ve Rusya orduları ile Varşova yakınlarında Poltos bölgesinde, Sonra İlov'da, daha sonra Danzig kalesinde, ardından Prusya Polonyası'nın Armeland Voyvodalığı sınırları içerisinde bulunan Helsberg köyü ve Furdlan [Friedland] kasabasında ve ondan sonra Genzburg kalesindeki çarpışmalardır. Şilezya bölgesinde bulunan kalelerin çoğunu savaşla ve kuşatma ile ele geçirildiğini belirten Vahîd Efendi, bu arada yapılan anlaşma ile Vestfalya kralı, Varşova ve Danzig yeni dükalarının elinde kalmak üzere Vestfalya krallığı diye yeni bir krallık ortaya çıkmıştır. Bu yeni devletin

---

26 Kanun-ı sani (Aralık) 1221 tarihi 7 Şubat 1807 tarihine karşılık gelmektedir. Bu tarih, çarpışmaların başladığı tarihtir. Vahîd Efendi'nin izahında bir yanlışlık eseri olarak tüm savaşları bu tarihte olmuş gibi bir ifâde kullanmıştır. Vahîd Efendi, yılı hicrî, ay ve günü malî yıla göre söylemiştir. 1220 malî yılından sonra 1221 siviş yılı gelmektedir. 1221 ve 1222 malî yıllarının miladî karşılığı 1807-1808'dir. Bu sebeple 14 Teşrin-i evvel (Ekim) 1221 tarihindeki ay ve yılı malî yıl kabul edilirse 1807 yılının Ekim ayına rastlar ki bu tarihte Napolyon Tilsit anlaşmasını yapmış ve Paris'e dönmüştür. Napolyon Rusya ile 9 Temmuz 1807'de Tilsit anlaşmasını imzalamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yavuz Ercan, a.g.m., s. 117.

sınırları Elbe nehrinin sağ yanından ibaret olmak ile birlikte çizilen sınıra göre Prusya'dan çok miktarda toprak ve insanın bu devlete geçtiği Vahîd Efendi, tarafından kaydedilmektedir. Dolayısıyla Vahîd Efendi, Prusya'nın bu defa uğradığı zararın, daha önce Avusturya'dan elde ettiği topraktan fazla olduğunu da ilave etmektedir.

Vahîd Efendi, yaptığı araştırmaya göre, Prusya'nın bu savaşta çok miktarda asker kaybettiğini fakat savaş yoluyla Fransa'ya bir şey kaptırmadığını belirtmektedir.[1] Fransa imparatorunun süratli bir şekilde Tilsit'e gittiğini, süvari askerlerini Genzburg'ta bıraktığını, yanında sadece 25.000 piyade askeri bulunduğunu ve bu askerlerin de Furdlan [Friedland[2]] ve Genzburg muharebelerinden yeni çıkmış yorgun askerler olduğunu belirten Vahîd Efendi, Rusya bunu fırsat bilerek Napolyon'a saldırmış olsaydı mutlak bir başarı elde edebilirdi demektedir. Ancak Vahîd Efendi, Rusya'nın bunu böyle yapmadığını, Prusya elindeki Polonya topraklarından Buğ, Loson, Yobre, Naro, Liza, ve Noijon ırmaklarının öte yanlarında bulunan kasaba ve köylere sahip olmakla yetindiğini böylece müttefiki olan Prusya'yı en çok ihtiyacı olduğu anda kendi çıkarları uğruna yalnız bırakarak Fransa ile menfaatlerine uygun bir anlaşma yaptığını kaydetmektedir.

Vahîd Efendi, Fransa İmparatoru'nun Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruyacağını, şan ve şerefi elde edilmedikçe kılıcını kınına sokmayacağını belirten vaatlerde bulunmasına rağmen, Dubrovnik ve Yedi Ada'yı alarak topraklarına katmasının ancak Osmanlı Devleti'ne düşmanlığından kaynaklandığını belirtmektedir.

BOA., H.H. 5937.

[2] Vahîd Efendi'nin Furdlan Muharebesi diye zikrettiği savaş Friedland Savaşıdır, bkz. Uçarol, s. 100.

Vahîd Efendi'nin Paris'e Gidişi

Vahîd Efendi, Paris'e gidişini anlattığı bölüme girizgâhını şu dizelerle başlatmaktadır:

> Fülk-i dil çıkmadan kenâre dahi,
> Rüzgâr attı bir diyâre dahi.[1]

Vahîd Efendi, Varşova'dan Viyanaya dönüşü esnasında Dersaâdete gönderdiği gizli belgelerde beyan ettiği şekliyle Osmanlı Devleti'nin girişeceği herhangi bir savaşta Fransa'nın destek olmayacağına değindiğini bu sebeple kendisinin bir an evvel İstanbul'a geri çağırılması gerekirken kendisine muhalif bazı çıkar guruplarının girişimleri sonucu yapılan yanlışlık neticesinde eski vazifesinin yenilendiğini belirten Vahîd Efendi, padişah tarafından Fransa İmparatoruna yazılan özel fermanın elden teslim edilmesi hususuna dikkat edilmesine dair gelen emir üzerine Vahîd Efendi, eski görevinin yenilendiği emrinin İstanbul'daki Fransız elçisi Sebastiyani'ye bildirilmesi ile birlikte "Kaderin cilvesine boyun eğmekten başka bir çare yok" diyerek ister istemez Viyana'dan kalkıp, Avusturya, Bavyera ve Vürtemberg bölgelerinden geçip Strasburg yolu ile uzun yollar aşarak 19 Receb 1221 / 22 Eylül 1807 tarihinde Paris'e geldiğini belirtmektedir. Paris'te Osmanlı Devleti'nin daimî elçisi olan Abdurrahman Muhib Efendi'nin[2] konağına gittiğini

---

Bu dizeleri ile Vahîd Efendi, gönül gemisi kıyıya yanaşmadan rüzgâr bi i başka bir yere attı demektedir.

Abdürrahim Muhib Efendi o dönemde Paris'te ikamet elçisi olarak bulunmaktadır. Kendisinin sefirliği dönemindeki izlenimlerini kaleme aldığı sefâretnâmesi mevcuttur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bekir Günay, "Seyyid Abdürrahim Efendi'nin Paris Sefirliği ve Büyük Sefâretnâmesi (Metin ve Tahlil), B.D.T., İstanbul 1998. Ayrıca bkz. Ercüment Kuran, *Türk İslam Kültürüne Dair*, "1793-1811 Döneminde İlk Osmanlı Mukim Elçilerinin Diplomatik Faaliyetleri", Yayına Hazırlayan: Mehmet Erdoğan, Ocak Yayınları, Ankara 2000, s.54-55.

belirten Vahîd Efendi, Padişah'ın nâme-i hümâyunun Fransa İmparatoruna ulaştırıncaya kadar Paris ve çevresinde 22 gün kaldığını bu esnada Paris'in meşhur iş yerlerini ve mesire yerlerini gezip gördüğünü kaydetmektedir.

Paris Yolu Üzerindeki Sınırboyları ve Kaleler ile Şehir ve Beldelerin Durumu

Viyana'dan, Fransa'nın sınır kapısı olan Strasburg kalesine kadar 104 Alman mili olması sebebiyle 43 Posta olduğunu, Strasburg'tan Paris'e kadar 64 mil ücreti vererek 38 yerde binek hayvanı değiştirdiğini belirten Vahîd Efendi, Alman milinin ortalama bir yürüyüşle iki saatlik uzaklığa tekabül ettiğini, bu hesaba göre, Avusturya'nın Hırşova nezaret yerinden Baltık Denizi kıyısındaki Danzig'in doğru yolunun 264,5 mil bu da yaklaşık olarak 529 saatlik bir süreye denk geldiğini kaydetmektedir. Viyana'dan Paris'e kadar 168 mil hesabı üzerinden 336 saatlik bir zaman dilimine denk olduğunu belirten Vahîd Efendi, Viyana'dan Hırşova nezaret yerinin 100 mil yaklaşık olarak 200 saatlik uzaklığa denk düştüğünü kaydetmektedir.

Vahîd Efendi, Avusturya'nın bu taraflardaki düşmanlarına engel olabilecek Ayd ırmağı üzerinde, Bavyera ile Avusturya sınırının kilidi durumunda olan Brevnad adındaki sarp-kalesinden başka kalesinin bulunmadığını ve bu kalenin de Fransa tarafından rehin yolu ile kendi eline geçirdiğini bu sebeple halkın gelecekleri hususundaki endişeleri ve düşmanları eliyle beladan belaya atılma tehlikesi karşısında son derece üzgün olduklarını kaydetmektedir.

Vahîd Efendi, Bavyera ülkesinin aslında Avusturya İmparatoru'na bağlı ülkelerden biri iken şimdi Fransa'nın Ren Irmağı

Birleşik Krallığı'ndan[1] sayılmakta olduğunu, Bavyera Kralının yönetiminde olan ülkenin başkentinin, yirmi dokuz derece dört dakika boylamı ile kırk sekiz derece sekiz dakika kırk iki saniye enleminde bulunan ve Monik adıyla bilinen güzel bir şehir olduğunu, Tuna üzerinde Ulm diye bir kalesi, Orsburg, Oksburg, Kurc ve Burh isimlerinde güzel birkaç kazası olduğunu belirtmektedir.

Vahîd Efendi, bu bölgenin Güney taraflarında gümüş, kalay, demir, kurşun, mermer ve tuz madenleri çıkarıldığını, Kuzeyinde ise verimli topraklar bulunduğunu, bez fabrikaları, arpa suyu,[2] işlenmiş deri, yapağı, keten ve kendir ticareti için yerler bulunduğunu halkına yeteceği kadarından fazla mallarını Tirol ve Salzburg bölgelerine, tuzlarını ise Svabia, İzviçer ve Krakonya yörelerine sattıklarını belirtmektedir.

Vahîd Efendi, Bavyera'nın dükalık konumunda iken 2.115.000 nüfusu olduğunu krallığa geçince Bavyera kralının topraklarını genişletmesi neticesinde 4 milyona yakın nüfusa sahip olduğunu kaydetmektedir.

Birleşik Ren Krallığının diğer bir ülkesi olan Vürtemberg kralının da verimli arazileri olduğunu, gümüş, kalay, kükürt, demir, porselen toprağı, mermer ve kömür madenlerine sahip olduğunu işittiğini kaydetmektedir. Ancak kendisinin geçtiği yol üzerindeki yerlerin dağlık taşlık yerler olması dolayısıyla tarlalarında mısır, yer elması, helvacı kabağı, turp ve lahana gibi bitkiler yetiştirdiklerini, dağ üzerinde çok miktarda bağ-

---

Ren Birleşik Krallığı diye zikredilen ülke Ren Konfederasyonudur. Ren Konfederasyonu, Napolyon'u 1806 yılında Kutsal Roma-Germen İmparatorluğunu ortadan kaldırmasından sonra Avusturya'nın dışındaki diğer Alman Devletlerinden meydana geliyordu. Böylece Napolyon yüzyıllardan beri süre gelen Avrupa'daki statükoyu kendi istekleri doğrultusunda büyük oranda değiştirmiş oluyordu. Ayrıntılı bilgi için bkz. Rifat Uçarol, a.g.e., s. 24, 25, 26, 30, 37, 820.

Vahîd Efendi'nin, Arpasuyu ile kastettiği bira olsa gerektir.

cılık yaptıklarını, dere içleri ve yol kenarlarında güzel meyve ağaçları ve sebzelerden başka bir şey görmediğini de belirtmektedir.

Vürtemberg Krallığı'nın Avusturya'nın Savabia bölgesinde bulunan bir dükalık iken, Fransız İmparatoru'nun zoru ile Bavyera Krallığı gibi krallık şeklini almış olduğunu belirten Vahîd Efendi, başkentinin yirmi altı derece elli dakika boylamı ile kırk sekiz derece kırk altı dakika enleminde bulunan Stutgard adlı büyükçe bir şehir olduğunu, gördüğü kadarıyla kasaba ve köylerinin çok güzel, topraklarının ise fazla verimli olmadığını kaydetmektedir.

Vahîd Efendi, Vürtemberg'in güneyinde bulunan Baden Dükalığı diye küçük bir ülkeden geçerek Morik ırmağı üzerinde Rastad denilen küçük ve meşhur bir şehir gördüğünü, bu şehirde 1213 / 1798 tarihinde üç Fransız delegesiyle bütün Avusturya hükümdarlarının bu şehirde bir yıldan fazla süre görüşmelerde bulunduklarını ve bazı konuları düzenlediklerini belirten Vahîd Efendi, bu esnada Avusturya ile Fransa arasında savaş başlayınca görüşmelerin sona ererek Avrupa usulünce geri çağrılan Fransız delegeleri izin alıp, özürlerini beyan ederek toplantıyı terk ettiklerini, bu delegelere pasaport verilip onları koruması için Avusturya hükümetince yanlarına birkaç koruma tahsis edildiğini ancak koruma işiyle memur Avusturyalıların Rastad şehrinden çıktıktan sonra Fransız memurlarını öldürerek eşya ve evraklarını yağmaladıklarını duyduğunu da kaydetmektedir.

Vahîd Efendi, Rastad'tan ileride Ren nehrinin beri yakasında Gül, diğer adıyla Şanyic kasabasının bulunduğunu, burada mühendis Ruben'in çizimlerini yaptığı Fransa tarafından Strasburg'u tahkim için yaptırılmış bir kale bulunduğunu bu kalenin 120 yıllık süreç içerisinde bazen Fransa'nın bazen

Avusturya'nın eline geçtiğini, sonunda 1216 / 1801 yılında Fransızların ele geçirerek çevresindekilerle birlikte yakıp yıktıklarını, Lunovil Anlaşmasına göre [9 Şubat 1801][1] Avusturya'ya sonra da Baden Dükalığı'na verildiğini şimdi ise tekrar Fransa'nın eline geçtiğini ve Fransızların sınır bölgesi olduğundan yeni bir kale yapılması için çalışmalara başlandığını kaydetmektedir.

Strasburg kalesinin Şanyic kasabasının karşısında son derece sarp bir kale olduğunu belirten Vahîd Efendi, içinde büyük konaklar, iş yerleri ve kışlalar bulunması sebebiyle mimari yönden daha üstün bir kale olduğunu ayrıca kalede Avusturyalılar zamanından kalma garip binalar bulunduğunu kaydetmektedir.

Fransa'nın buradan altı mil ileride Bravno kalesine benzeyen Kalsburg adında büyük bir kalesi bulunduğunu belirten Vahîd Efendi, bu kalenin biraz ilerisinde Tul ve Vetrey isimlerinde iki palankası[2] bulunduğunu, Sazburg, Nansi, Şalon ve irene adlı birkaç büyük kasabası içerisinden en güzelinin yaklaşık 30.000 nüfuslu Nansi kasabası olduğunu. Diğer kasaba ve köylerinin Avusturya'ya göre daha harap ve halkının fakir ve yorgun gördüğünü belirtmektedir.

İstidrad: Fransa Halkının Durumu Hakkında

Fransa'nın düzenlediği askerî seferlerin uzaması sebebiyle halkta vergi verecek güç kalmadığını bununla birlikte ticarî faaliyetlerde de gerilemelere sebep olduğunu belirten Vahîd Efendi, önceki gibi bir yer elde edilememesi askerde ve halkta

---

1 Lunevillé Barış Anlaşması için bkz. Uçarol, s. 22. ; Üçok, s. 74.
2 Palanka, kelenin küçüğüne denir. Bkz., M.Zeki Pakalın Pakalın, a.g.e., s. 752; Midhat Sertoğlu, a.g.e., s. 275.

fakirliği iyice arttığını bu sebeple, halkın bir kısmının kendini kuyu ve ırmaklara atarak intihar ettiklerini kaydetmektedir.

Vahîd Efendi, Paris'e varmadan evvel Napolyon'un bütün adamları ile birlikte Paris'e on beş saat uzaklıktaki Fontenblö kasabasındaki sarayına [Chateau de Fontainebleu] gitmiş olduğunu, kendisinin Paris'e gelişini resmen bildirmek için zamanın Başbakanı Şampani'ye [Champagny] Mektup yazdığını, Başbakanın "hoş geldiniz" içerikli cevabî mektubuna ekli olarak İmparatorun "Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yapılacak olan anlaşmaya dair izniniz var mı?" diye sorduğundan Vahîd Efendinin Başbakan ile birkaç defa mektuplaştığını hatta tercüman Jober ile bu konu üzerine tartışan Vahîd Efendi, daha önce Viyana'dan İstanbul'a gönderdiği yazının cevabının geldiğini ve çok işe yaradığını, fermanda İstanbul'a dönmesinin emredildiğini belirten Vahîd Efendi, duruma çok sevindiğinden Padişaha çokça dua ettiğini kaydetmektedir.

Garibe: Enteresan Bir Durum

Vahîd Efendi, görevin kendisine verilişinde yardımları dokunan ve kolaylık gösteren kişilerin İstanbul'dan hareketi ile görevin tamamlanmasının üç dört ay zarfında tamamlanacağını düşünmüş olduklarını "ancak evdeki Pazar çarşıya uymaz" sözü gereğince yabancı ülkelerde kalması ve işlerin uzaması belirtileri ortaya çıkınca canının çok sıkıldığını, feryat ederek büyüklerden yardım umduğu esnada, tarikat ulularından Sezâi hazretlerinin divanından durumunu anlatan şu beyti gördüğünü kaydetmektedir.

Vechine iman getürdük kaydolup zülfeynine

Anın içün rûz u şeb zünnârdır eğlencemiz.

Meali:

İki bölük saçına bağlanıp yüzüne iman getirdik,
Onun için gece gündüz Allah aşkı ile eğlenir vakit geçiririz.

Bu şiirde Vahîd Efendi, kendi haline teselli bulmakta olduğunu, ikinci satırda geçen rûz [gündüz] kelimesi Varşova'dan Viyana'ya gidişine, gece [şeb] kelimesi Paris'e varıp geri dönüşüne ve Allah aşkının [zünnar] kelimesinin Avrupa'ya ayak bastığı günden geriye dönüşü için eline fermanın geldiği güne karşılık olarak üç ayrı tarihe ebced veya başka bir hesaba karşılık gelecek şekilde tarih düştüğünü belirtmektedir.

Vahîd Efendi, Paris'e geldikten sonra, dönmesi için kendisine emannâme gelinceye kadar yeni Başbakan Şampani [Champagny] ile mektuplaşmalarından İmparatorla görüşebileceğine dair bir işaret göremediğini belirtmektedir. Her zaman yapıldığı gibi gereksiz sorularla zaman geçirmekte olduklarını ve meseleyi geçiştirdiklerini, ancak gelen ferman gereğince Vahîd Efendi, elçilik görevine son verip geri döneceğinden dolayı yeni padişahın ilk fermanını kabul etmekte tereddüt etmek yükümlülüğünden kurtulmak için kendisini Fontenblö sarayına [Chateau de Fontainbleu] davet ettiklerini, burada müzakerelerde bulunacaklarına dair bilgi aldığını kaydetmektedir. Vahîd Efendi, davet üzerine 10 Şaban 1221/13 Ekim 1807 tarihinde arabalarına binerek Fontainbleu'ye gittiklerini, önce Başbakan Champagny ile görüşüldüğünü ve her zaman yaptığı gibi masrafları kendisi tarafından karşılanarak bir otele yerleşip üç gün üç gece kaldıklarını kaydetmektedir.

Fontainebleu Hakkında

Fontainebleu kasabasının yirmi derece yirmi dört dakika boylamı ile kırk sekiz derece yirmi dört dakika arasında olduğunu ve dokuz on bin nüfuslu küçük bir şehir olduğunu belirten Vahîd Efendi, çevresindeki yerlerin ve ormanların Fransa'nın ormanları içinde en güzeli olduğunu, meşhur VII. Lidovikos [VII. Ludvig] zamanından beri Fransa hükümdarlarının avlanmak bahanesiyle zaman zaman burada kalmayı alışkanlık haline getirdiklerini kaydetmektedir.

Fransızların, Prusya'ya karşı Niya adlı yerde kazandığı zaferin ilk yılı kutlamaları 12 Şaban Çarşamba gününe rastlar. Bu kutlamalara İmparator Fontainbleu'ya üç bin kişi davet etmiştir. Vahîd Efendi, Champagny'nin göndermiş olduğu davetiye ile tercümanlarını da yanınaa alarak arabalara binip imparatorun sarayına gittiklerini, orada yarım saat kadar bekledikten sonra bütün elçilerle birlikte kalkıp, imparatorun bulunduğu saraya gidildiğini kaydetmektedir.

Divanda Elçilerle Görüşme Töreni

Vahîd Efendi, elçilerin toplandığı odada elçilerin durumlarını ve Napolyon'un tavırlarını tasvir ederken, Fransız devlet adamlarının sırma işleme kenarlı, çuha örtü gibi bir kıyafetleri olduğunu, rütbe sırasına göre madalyalarını takmış bir vaziyette imparatorun sol yanında ayakta durduklarını, elçilerin ve diğer önemli misafirlerin imparatorun sağ yanında, karşısında ayakta durduklarını kaydetmektedir. İmparator, gelenekleri gereği ve tevazu göstermek için şapkasını koltuğunun altına almış başı açık bir şekilde halka halinde toplanmış olan davetlilerin bulunduğu topluluklardan canı istediği kişi ile konu-

şup sohbet ettiğini kaydetmektedir. Tören gereği olarak rapor verecek veya başından geçenleri anlatacak memurların her biri imparatorun karşısına gelerek kendisine iltifat edilinceye kadar susuyorlardı. Bu toplantıda sıra Danimarka elçisine geldiğinde hemen İngiltere'nin onlara verdiği zarardan dolayı üzgün olduğunu belirtmiş, ardından "böyle gaddar ve hain bir devletle bundan sonra anlaşma yapan ve elçisini kabul eden krallarla savaşacağım." diyerek açıkça İngiltere'ye ve onunla dost olanlara karşı düşmanlığını ilan ettiği kaydedilmektedir.

Napolyon, Vahîd Efendi'nin hizasına gelip hal ve hatırını sorduğunda yanında taşıdığı fermanı vererek, "padişahım Sultan Mustafa Han hazretlerinin sizin gibi yüce dostuna yazılmış muhabbetnâmeleridir." diyerek saygı göstermiş, Napolyon da fermanı alarak Başbakanı Champagny'ye teslim etmiştir. Vahîd Efendi, Napolyon'un kendisine karşı davranışlarının içten ve samimi olmadığını, hemen başka tarafa dönerek konuşmaya başladığını, konuşmasını bitirdikten sonra rükû'a varır gibi başı ile üç defa selam vererek toplantının bittiğini işaret etmiş, böylece elçiler ve diğer görevlilerin dağılmış olduğu Vahîd Efendi tarafından belirtilmektedir.

Vahîd Efendi, toplantı salonundan ayrıldıktan sonra Lostarya tabir edilen oteline dönüp, Champagny ile görüştükten sonra Paris'e gitmek için izin istediğini, ertesi gün de İstanbul'a gidebilmesi için resmi bir yazı ve verdiği fermanın cevâbi yazısını istediğini belirten Vahîd Efendi, üç gün sonra gönül alıcı bir şekilde yazılmış bir mektubun pasaport ile birlikte Champagny tarafından gönderildiğini, fermanın cevabının da İstanbul'da oturan Fransız elçisi tarafından verileceğini nakletmektedir.

Vahîd Efendi, "radayte mine'l-ganîmetihî bi'l-'iyâb"[1] sözü

---

[1] "Dönüş ganimetine razı ol" manasına gelir.

gereğince Paris'ten 17 Şaban [1222] / 20 Ekim 1807 tarihinde yola çıkarak gece gündüz demeden geldiği yollardan geriye dönerek yirmi günde Ada Kal'asına ulaşmış olduğunu ve orada on aydan beridir hasretini çektiği mescit ve minareleri görünce gözlerinin aydınlanıp, Allah'a şükür secdesi yaparak sevinç gözyaşları döktüğünü söylemektedir.

Vahîd Efendi, "Çam" tabir olan kayıklara binerek, Tuna nehri yoluyla Vidin'e geçtiğini oradan Lom, Rahova, Plevne, Lofça, Servi, Kızanlık, Eskizağra ve Mustafa Paşa konaklarını geçerek, ordunun kışlak yeri olan Edirne'ye vardığını burada kaldığı üç-beş gün zarfında sadrazamla görüşmek şerefine nâil olduğunu, ardından izin alarak İstanbul'a gittiğini, özetle yurda dönüşünün tam bir yıl sürdüğünü belirtmektedir.

Hatime

Vahîd Efendi, sefâretnâmesinin sonuç bölümünde yabancı ülkelere gönderilecek elçilerin vasıflarını anlatmaktadır. Bir ülkeye elçi olarak gönderilecek kişinin padişahın adının büyüklüğüne, sırlarına, delil olacağından milletin fertleri içerisinde en akıllılarından, en güzel konuşanından, faziletli ve her yönüyle mükemmel bir kişiliğe sahip olması gerektiği konusunda âlimlerin fikir birliğine vardığını belirten Vahîd Efendi, eski hükümdarların genellikle bilgili ve faziletli kişileri elçi seçtiklerini, hatta İskender gibi büyük hükümdarların dahi akıl ve faziletine güvenerek, gerektiğinde elçi olarak bizzat kendileri gittiğini ve bu durumun mahkeme zabıtlarında kayıtlı olduğunu belirtmektedir.

Elçi gönderilmesi ile ilgili konularda Vahîd Efendi, elçinin elçilik kurallarından olan şiddet, hışım, yumuşaklık, kahır, sevgi, inat, boyun eğme, söz verme, yıldırıcı olma, korku,

umut, alma-verme, güldürme ve ağlatmayı bilmesi gerektiğini. Elçilerin bu kuralları uygulamaya dikkat etmesi gerektiğini, bu kurallardan habersiz kişilerin ve özellikle yol yordam bilmeyen cahil kişilerin elçi olarak bir yere sefaretle vazifelendirmelerinin "Allah korusun" utanç, hakaret, hayal kırıklığı ve pişmanlıktan başka bir şey çıkmayacağının kesinlikle bilinmesi gerektiğini söyler. Bir elçi gerektiğinde, vazifeye liyakati olan bir adam bulunması gerektiğini, vazifesinin gereğini yapan elçinin vazifesi esnasında yaşadıklarını ve meydana gelen değişmeleri her an yazıp bildirmesi gerektiğinin şart olduğunu.

Vahîd Efendi, erbabının işine yarar mülahazasıyla bu bilgileri açıklayarak bir ek halinde eserinin sonuna eklediğini belirtikten sonra "bâkî emr ü ferman men̦ lehu'l-emrindir" diyerek sefaretnâmesine nihayet verm̦ektedir.

Kale-i Sultaniye (Çimenlik Kalesi) Çanakkale'nin Anadolu tarafında, kardeşi Kilitbahir Avrupa tarafındadır. Fatih Sultan Mehmet tarafından 1452'de yaptırılmıştır (Görsel: Giuseppe Rosaccio. *Viaggio da Venetia, a Costantinopoli : per mare, e per terra & insieme quello di Terra Santa*, Venice, Giacomo Franco, 1598).

MÜKÂLEMENİN MUHTEVASI

Avusturya'ya karşı Osterliç zaferini kazanan Napolyon bu zaferi ile Osmanlı Devleti'nin de dikkatini de çekmişti. Bâb-ı âli bu durumdan hemen istifade etmeyi düşünerek Fransa ile ittifak yapmayı düşünmeye başlamış, bu doğrultuda Osmanlı Devleti'nin Fransa elçisi Abdurrahman Muhib Efendi'yi beraberinde de Seyyid Mehmed Emin Vahîd Efendi'yi murahhas olarak Fransa'ya göndermiştir. Ancak bu elçilerin çabalarına rağmen Napolyon, elçileri oyalayarak ittifak anlaşmasını yapmamasına rağmen Rusya ile Tilsit ve Erfurt anlaşmalarını yapmış ve Osmanlı Devleti'ni pazarlık konusu yaparak Osmanlı Devleti'nin Fransa'ya bağladığı ümitler suya düşmüştür.[1]

Napolyon'nun, İstanbul'a gönderdiği elçisi Sebastiyani, Osmanlı Devleti'ni Fransa'ya yakınlaştırarak, Rusya'ya karşı Osmanlı desteğini sağlamaya çalışmıştır. Bu doğrultuda Sebastiyani, III. Selim'den bazı tedbirler almasını istemiştir. Bu tedbirler arasında en dikkat çekicileri arasında Eflak ve Boğdan beyleri Matuzi ve İpsilanti'nin değiştirilmeleri de vardı. Osmanlı bu tedbirleri alarak bu iki şahsın yerine Sutzu ve Kalimaki'yi tayin etmiştir. Ayrıca boğazlar da Rus gemilerine kapatılmıştır. Bu duruma hemen tavır alan Rusya, Osmanlı'ya protesto göndermiş ayrıca anlaşmaların Osmanlı tarafından

---

Osmanlı Devleti, Fransa devleti ile irtibatı kesecekti.

bozulmuş olduğunu beyan etmiştir. Neticede İngiltere, Rusya yanında yer alarak İstanbul'u tehdite başlamıştır.

En başta ne yapacağını bilmez bir tutum sergileyen Osmanlı Devleti'nin endişesi, Rus ve İngiliz birleşik donanmalarının Boğazlara dayanmaları tehlikesi karşısında daha da artmıştır. Bu baskı Osmanlı Devleti'nin geri adım atmasını sağlamış, Eflak ve Boğdan beyleri görevlerine iade edilmiş, boğazlar da Rus gemilerine açılmıştır. Fakat Rusya, bu durumu pek önemsemeyerek Eflak ve Boğdan'ı işgale başlamıştır (Ekim 1806). Bu durum karşısında İngiltere, Bâb-âli'den şu taleplerde bulundu.

1. Osmanlı Devleti Fransa devleti ile irtibatı kesecekti.[1]
2. Osmanlı Devleti donanmasını ve Çanakkale boğazını İngiltere'ye teslim edecekti.
3. Eflak ve Boğdan Rusya'ya bırakılacaktı.

Osmanlı Devleti, Fransız elçisi Sebastiyani'nin teşvikiyle İngiltere Spencer Smith'in isteklerini reddetti ve Rusya'ya savaş ilan etti (27 Ocak 1807). Bunun üzerine Spencer Smith, Çanakkale açıklarındaki İngiliz donanması ile Boğaz'ı geçerek İstanbul önüne geldi.[2] Fakat İstanbul halkının tepkisi ile karşılaşan Spencer donanmayı geri çekmek zorunda kaldı. Spencer bu başarısızlığını örtmek gayreti ile İskenderiye'ye saldırmış fakat bu gayreti de Kavalalı Mehmed Ali Paşa tarafından akamete uğratılmıştır. Bu sırada Rus ordusu Osmanlı memleketinde ilerlemeye devam etmekteydi. Osmanlı Devleti içeride çok zor bir durumdaydı. Gerek Kabakçı Mustafa ayaklanması gerekse yıllardan beri geciktirilmek zorunda kalan reform hareketleri Osmanlı Devleti için oldukça zor gün-

---

Ayrıntılı bilgi için bkz., "Doğu Sorununun Başlangıçları (1774-1839)", *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev. Server Tanili, Cem Yayınevi, 1995, s. 22-32.

[2] N. Iorga, a.g.e., s. 164,165. ; BOA., H.H. 5929.

lerin geleceğinin habercisiydi. Bir taraftan da Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa, Balkanlarda Ruslarla mücadele içindeydi. Rusya ile Fransa 9 Temmuz 1807'de Tilsit anlaşmasını imzaladı[1] Napolyon, Rusya'yı rahatlatmak gayesiyle Osmanlı ile mütarekeye aracılık etmeyi vadetti. 12 Ekim 1808'de Erfurt'ta yapılan görüşmelerde Ruslar İstanbul ve boğazları talep etmişler fakat bu duruma Napolyon'da razı olmamıştır. Osmanlı Devleti, Fransa'nın kendini pazarlık konusu etmesi üzerine tekrar İngilizlerle yakınlaşmaya başladı. Sadrazam Mahrukî Mustafa Paşa tarafından İngiltere ile yapılacak mükâlemeye memur edilen Mehmed Emîn Vahîd Efendi, İstanbul'dan Gelibolu'ya hareket eder. İngiltere elçisi Robert Ader'e görüşmelerin yapılacağı mekânın Bozcaada veya Seddülbahir kalesi civarında olabileceğini tercümanı vasıtasıyla bildirmiş ancak İngiltere elçisi bu teklife sıcak bakmayarak Kum kale ile Kepez limanı arasındaki Hadımzâde çiftliğinin görüşmeler için daha münasip olacağını belirtmiştir. Vahîd Efendi'de bu istekleri ve mükâleme mekânı olarak Hadımzâde çiftliğinin kararlaştırıldığını ve gemilerin Kepes limanına demir atacağını Bâb-ı Âli'ye bildirmiştir. Musalaha öncesinde boğaza gelen İngiltere gemilerinin İstanbul'u tehdit ettiklerinde Padişah, III. Selim iken İngiltere ile yakınlaşmanın yaşandığı devrede boğaz yamaklarının isyanı başlamış ve Kabakçı Mustafa İsyanı ile III. Selim hal edilerek yerine IV. Mustafa Padişah olmuş, Musalaha başladığında ise Alemdar tarafından tahttan indirilen IV. Mustafa'nın yerine II. Mahmud tahta geçmiştir. İşte bu karışık devrede mükâlemeye memur edilen Vahîd Efendi, görüşmelere başlamış Bâb-ı Âli'de Rusya ile harbe devam etmek için İngiltere ile ittifak anlaşması imzalamıştır (1809).

Tilsit Anlaşması ile ilgili bkz. J.Shaw-Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, c. II, e yayınları, İstanbul 1983, s. 38-39.

Bu anlaşmanın maddeleri şu şekildedir:

1. İşbu ahidnamenin imzası tarihinden sonra Devlet-i Aliyye ile İngiltere Devleti beyninde âsâr-ı mubâyenet ve muâdât kalmayub tarafeynden üserâ işbu musalaha-i mübârekeye hürmeten tarih-i sulhnâmeden otuz bir güne kadar ve kâbil olur ise dahi evvelce bilâ tereddüt mübadele oluna.
2. İşbu senedin imzası tarihinden otuz bir mürûruna değin İngiltere Devleti tarafından zaptolunmuş mahal var ise zaptolundukları vakitte bulundukları heyet ve top ve mühimmat ve sâir mevcudatıyla taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye devr ü teslim oluna.
3. Devlet-i Aliyye'nin dârü'l-hükûmetinde İngiltere tüccarının tevkif olunmuş emval ve eşyaları var ise tamamen ve red ü teskîm oluna. Kezâlik Malta ve sâir Cezayir ve İngiltere memâlikinde Devlet-i aliyye tüccar ve reâyâsının dahi tevkif olunmuş emval ve eşyaları ve gemileri var ise bittamam eshâbına red ve teslim oluna.
4. Tarih-i hicrinin 1086 senesi evâsıt-ı cemaziyelahiresinde münakid olan ahidname şurutu ve Karadeniz ticareti senedi fmisüllü muahharan senede rabt olunmuş bazı imtiyaz fesholunmamış gibi kemâfissâbık merî ve muteber ola.
5. İngiltere tüccarının emval ve eşya ve levâzım-ı sefâin ve ahz ü itâlarına ve sâir emr-i ticaretlerini teshil eder hususlarda Devlet-i Aliyye'nin müsaade-i seniyye ve muâmele-yi dirînesine binâen ve mukabeleten bundan böyle li-ecli't-ticâre İngiltere memâlikine âmedşüd edecek Devlet-i Aliyye tüccarı ve teb'a ve bayrakları hakkında İngiltere devletinin dahi müsaade-i kâmile ve muâmele-i dostânesi derkâr ola.

6. Resm-i kadîm olan yüzde üç esası üzere Devlet-i aliyye'de muahharan tanzim olunan gümrük tarifesi ve hususan ticaret-i dahiliye maddesi ne veçhile nizam bulmuş ise böyle dahi ilâ maşallahuteâla düsturulamel tutulmasına İngiltere devleti razı ve müteahhit olur.
7. Haşmetlü İngiltere padişahı cenahlarının elçileri milel-i sâire elçilerinin mazhar oldukları iltifat ve itibarattan kâmilen bahreyâb olalar ve mukabeleten İngiltere Devleti elçilerine raci iltifat ve itibârata Devlet-i Aliyye elçileri dahi kâmilen mazhar olalar.
8. Devlet-i Aliyye tüccarının umûr ve mesâlihini rü'yet ve nezâret için Malta'da ve İngiltere memâlikinde iktizâ eden mahallere şehbender nasbı câiz ola ve memâlik-i mahrûsada mukim İngiltere konsolasları hakkında câri olan muâmelât ve muâfiyât bi tıbkıhî şehbenderler haklarında dahi icrâ oluna.
9. İngiltere elçileri ve konsolosları adet üzere muktezî olan tercümanlarını istihdam edebilir. Ancak hizmetlerine tayin olundukları mahallerde edâ eylemeyecek eşhâsa berât-ı şerif i'tâ olunmamak hususu bundan mukaddem ittifak-ı ârâ ile karar bulmuş mevaddan olmağla ba'dezin dahi bu usule riayeten esnaf ve sarraf taifelerinden ve çarşı ve pazarda dükkân ve destigâh sahibi olanlardan ve şâir bu misüllü umûra vaziyet edenlerden hiçbir şahsa berat-ı şerif-i mezkûr i'ta olunmaya ve kezâlik devlet-i aliyye reâyâsından olarak bir mahalde İngiltere konsolosu nasb ve ik'âd eylemiyeler.
10. Devlet-i aliyye reâyâsından ve tüccar ve teb'asından hiçbir şahsa İngiltere patentesi ve bilâizin elçi ve konsolos pasaportası verilmeye.
11. Halic-i konstantiniyye'ye yani bahr-ı sefîd ve siyah bo-

ğazları dâhiline cenk sefinesi vürûdu fi'l-asıl memnu olmak hasebiyle badezin vakt-i hazerde kangı düvel olursa olsun işbu usul-i kadimeyi saltanat-ı seniyyeye riâyet olunacak olduğundan İngiltere devleti dahi bu usule riayet-i iltizam eyleye.

12. İşbu ahidnâmenin devleteyn-i musalahateyn tarfından iktiza eden tasdiknameleri tarih-i temessükten doksan bir gün zarfında ve mümkün olur ise andan ekall müdette Âsitâne-i saadette mübâdele oluna.

Bu maddeler dışında imzalanan anlaşma içerisinde bazı gizli maddeler hususunda da iki devlet elçileri arasında bir takım kararlar alınmıştır.

Çanakkale Anlaşması Maddeleri:

1. Bu Devlet-i Aliyye ile İngiltere Devleti beyninde bilhayr karargîr olan müsalahaya rağmen Fransalu tarafından Devlet-i Aliyye aleyhine ilan-ı harb yahud izhar-ı tehdid olunur ise haşmetlü İngiltere padişahı cenahlarının Devlet-i Aliyye tarafına ianeten kemal-i himmet ve rağbet-i derkar olmağla Akdeniz adaları ve sevahil-i Osmaniyanın düşman hücumatından temini için iç denizde kader-i kifâye bir donanma imaline müteahhid olduğunun tafsil ve tanzimi hususu Deraliyye'de müzakere oluna.
2. Kezalik Françalu tarafından Devlet-i Aliyye aleyhine izhar-ı husumet yahud bast-ı tehdidat olunur ise Devlet-i Aliyye Bosna ve Dalmaçya caniblerindeki hududunun istihkamatını tezyid için müşarünileyh İngiltere padişahı cenahları ve sair mühimmat-ı seferiyye ihzar ve ianeten teslim etmek üzere taahhüd eder.

3. Muahharan İngilterelü Mısır İskenderiyesine duhul ve huruçlarında İngiltere kumandanı ile devlet-i aliyye memurları beyninde vaki olan mukavelâtın müzakeresi Asitane-i Saadette dermiyan ve tarafeyn matlubatı hak ve adil üzere rüyet ve tanzim olunub faysal verile
4. İngiltere Devleti Devlet-i Aliyyeden mukaddem Rusyalu ile and ve müsalaha eder ise Devlet-i Aliyye ile Rusya Devleti beyninde saltanat-ı seniyye'ye şanlu ve istiklal ve tamamiyet-i memalik-i Osmaniyeyi müstelzim olacak bir müsalahayı hayriyye tahsili içün mesai-i cemilesini imale müşarünileyh İngiltere padişahı taahhüd eder deyü Devlet-i Aliye'ye murahhası mumaileyhin temessükünde mestur ve işbu mevaddı hafiyye düvel-i saireden mektum tutulub kat'ına bir gûna vaz ve hareket olunmaya Devlet-i Aliyye'nin canibinden dahi mugayyirin hareket vuku'a gelmeyeceği bi iştibahdır.

Napolyon'la İran elçisi Mirza Muhammed Rıza Kazvini'nin Finkelstein Sarayı'ndaki görüşmesini tasvir eden tablo (Napoléon reçoit l'Ambassadeur de Perse à Finkelstein, 27 Nisan 1807 - Ressam: François-Henri Mulard, 1810).

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin en buhranlı günlerinde elçilik görevi ile dünya siyasetini yönlendiren ve Fransa'ya elçi olarak gönderilen zamanın en tecrübeli politikacılarından Talleyrand ile de görüşmelerde bulunan Vahîd Efendi, görevinde kesin bir sonuç alamamışsa da Avrupa politik arenasını tanıma fırsatı bulmuştur. Edindiği tecrübeyi daha sonraki yıllarda İngiltere ile yapılan Kal'a-i Sultaniye anlaşmasında kullanacaktır.

Vahîd Efendi Sefaretnâmesi, İstanbul'dan Paris'e kadar geçtiği güzergâh üzerindeki şehirlerin coğrafi, demografik, geçim kaynakları, şehir halkının gelenekleri, eğlenceleri, mesire yerleri, sosyal yaşantıları gibi toplum hayatını ilgilendiren ve birçok şeyi ilk defa görmesinin heyecanını yazdıklarını okurken hissedebileceğiniz bir eserdir. Vahîd Efendi, sefaretnamesini kaleme almadan hatta Fransa sefirliği öncesinde Avrupa ile ilgili bilgi sahibi olmak amacıyla daha önceki sefaretnameleri okuduğunu ve Avrupa coğrafyasını iyi bildiğini eserde hissettirmektedir.

Vahîd Efendi'yi Avrupa'da en çok etkileyen şehrin Viyana olduğunu özellikle Viyana'daki otopsi salonunda kadavraların sergilenişi ve hastalıklarla bu kadar meşgul olan bir tıp kurumunun Avrupa'da bile eşi benzeri olmadığını ifade ederek gördükleri karşısında hayretten hayrete düşmektedir. Siyasi fikirlerini zaman zaman ifade eden Vahîd Efendi, Fransızlara

pek güvenmediğini açıkça belirtmekte ve bunu Kâtip Çelebi'nin *Cihannüma*'sından[1] aldığı alıntılarla da desteklemektedir.

Fransa İmparatoru Napolyon'un Osmanlı Devleti ile Rusya'ya karşı ittifak anlaşması yapmak ve bu anlaşmanın gizli maddelerini görüşmek üzere Osmanlı Devleti tarafından gönderilen Vahîd Efendi'nin üç ay Napolyon'un peşinde koşmasına rağmen ittifak anlaşmasına yanaşmaması ve bununla da kalmayıp sanki Devlet-i Aliyye'yi gözden çıkarmışçasına Rusya ile ittifak yaparak Tilsit Antlaşmasını imzalaması Vahîd Efendi'nin nazarında Fransızların güvensiz oluşu itikadını bir kat daha güçlendirmiştir.

Gördüğü şehirlerdeki etnik kimliklere de değinen Vahîd Efendi, geleneklerin ve ahalinin dini inançları ile etkileşim içerisinde olduğunu açığa çıkartarak buna kilisede sergilenen eski kral, papaz ve piskoposların vücutlarından parçaların alınıp, bunların sergilenmesinin gelenek olduğunu belirtmesi buna delil sayılabilir. Ayrıca, Yahudi, Hıristiyan ve Müslümanların uğraştıkları işler, akşam eğlenceleri, halkı üzen ve sevindiren olayların hepsi Vahîd Efendi'nin gözünden kaçmamıştır. Bunları sadece gözlemle mi yapmış yoksa bir araştırma yapması söz konusu mudur? Bu kadar bilgiye nasıl ulaşmış ve bunun için nasıl bir yol izlemiştir. Bu durum hakkında eserinde bilgi verilmemekle birlikte Vahîd Efendi, gittiği şehirlerin vakti elverdiğince hemen her yerini gezmiş en ince ayrıntısına kadar o beldeyi anlatmıştır.

Fransa ve Napolyon'dan pek fayda bulamamasına rağmen Vahîd Efendi'nin gerçekten vatanperverâne duygularla dolu

---

[1] Katip Çelebi'nin vefatına dek (1657) yazdığı *Kitab-i Cihannüma*, 1732'de Müteferrika tarafından basılmıştır. Eleştirel neşri için bkz. *Cihannüma*, haz. Bekir Karlığa & Said Öztürk, Türk Dünyası Vakfı, 2013.

olduğunu sadece vazifesini en iyi şekilde yerine getirerek devletini rahatlatabilecek çözümler üretme kaygısı içerisinde olduğunu sefaretnamesinde görmekteyiz.

Seyahati esnasında Avrupa'yı ve Avrupa milletlerini iyi tanıdığını bu tecrübelerini de İstanbul'a dönüşünden bir müddet sonra İngiltere ile yapılacak mükâleme ve Kal'a-i Sultaniye anlaşmasında verdiği kıran kırana mücadelesi ve yaptığı blöfler ile Osmanlı tahtının sıkıntılar yaşadığı, Kabakçı Mustafa İsyanı'nın sisli ortamının hüküm sürdüğü Âsitâne-i Saadetten pek bir faydanın dokunamayacağı bir dönemde Osmanlı Devleti hesabına kârlı bir anlaşma çıkarışı ile ispatlamıştır.

SEFÂRETNÂME VE MÜKÂLEMENÂME

Edirne Vilayeti (1907 tarihli harita)

SEFÂRETNÂME

(s. 1) Hamd ve şükr ü bî nihaye mâlikü'l-mülk olan hüdâvend-i bî hemtâya sezâdır ki irsâl-i rusul ve resâil ile hak ve bâtılı bildirdi ve salât u selâm-ı bî gâye Hazret-i Peygamber-i âhirzamân ve âl ü ashâb ve a'vânına lâyık ve ahrâdır ki te'yîd-i dîn-i mübîn ve terbiye ve te'lîf-i küffâr ve münafıkîn içün ümmet-i nâciyesini emr-i gazâ ve cihâda kandırdı. Ammâ ba'd ma'lûm ola ki rûy-i zemînin kendü zâtından ma'âda sahib-i nüfuz ve itibâr bir padişah ve hükümdar bırakmamak fikr-i fâsidiyle Avrupa'da âteş-efzûz-ı ceng ü kavga ve yâveri baht ve istidrâc ile az müddetde Alamanya ve İtalya taraflarına itâle-i dest-i te'addî ve istilâ iden Fransızlar İmparatoru Napolyon semend-i mefsedet-peyvend-i azimetini Rusya Devleti memâlikinde cevelân ettirmek arzusunda olmuş ise de kemmiyet-i kasd ve niyetinde meydân-ı yüsr ve suhûlette bulunan ve mehîl-i kahr u galebe ve gazab ile ceriyyü'l-lisan olması Rusyalu ile (s. 2) hem-hudûd bulunan Don'un husûsen devlet-i kavî-i şevket-i Osmaniye'nin mevkûf-ı murâfakatı ve menût-ı hem-rikâbı çâpek-süvârân-ı mu'âvenet ve müzâhereti olup bu kâr-ı düşvâra yalnız mübâşeret irhâh-ı inân-ı azîmeti gözüne kesdiremedikten evvel emirde Devlet-i Aliyye ile mukaddemât-ı i'tizâz ve istizhân temhîd ve esâs-ı mevâsık ve 'uhûd-ı hilekârî vaz' ve teşyîde tahrîk-i tâziyâne-i şevk-engîzi tahrîs ve iğrâ içün akrabasından mâhir-i fünûn-ı şerr u şûr Se-

bastiyan nam bir Cenerali sefâretle Derse'âdet'e irsâl ve ikâmete memur ettikten sonra Ceneral-i mersûmun kâl ü kalemi vâsıtası peyder-pey takdîm-i hâk-ı pây-ı şehinşâhî kılınan nâme-i mahsûsalar muğâlatasıyla Rusyalu'nun cânib-i saltanat-ı seniyyeye derkâr olan adâvet-i kadîme ve ağrâz-ı reddiye-i müstedîmesini ta'dâd ve beyân ve güyâ kendüsü hayır-hâh-ı padişah-ı islam-penâh olmak hasebiyle bu defa emr ü irâde-i hümâyun buyrulacağı vech-i vecîh üzre Moskovlu üzerine hareketi farîza-i zimmet-i dostî ve meveddet addetmekle heman gûy-i murâd-ı devletlere cûgân sa'y u himmetiyle meydân-ı husûlde cilve-ger olması bu vakte merhûn yani İklim-i Kırım'a dek memâlik-i mağsûbe-i Devlet-i Aliyye'yi ednâ bir hareketle ístirdâd ve zabt eylemek zamanında hülûlü indi dostanesinde zâhir ve rû-nümûn olduğuna edille-i berâhin ityân ederek sûret-i haktan digerân-ı hîleye süvâr ve emr-i mevhûm-ı sefere icbâr eylemek üzre azîmet-nümâ-yı tâ'cîl ü ısrâr olub ma'a-hâzâ erkân-ı devlet ve kurenâ-yı saltanatta (s. 3) tavr-ı dil-fîrîb-i nâzikâne ile tarafeyni elden çıkarmamak semt-i selâmetine zehâbdan gayrı veçhile fi'len bir güne tedbîr ve tasavvurları olmayub tegâfful ü gaşiy leyte ve le'aile ile subh u mesâ' geçirmekte oldular ise de ol esnada berü cânibden zarûret-i mevki' gibi olan bazı etvâr-ı hâtır-âzâr kîyl ü kaiden Rusyalu dilgîr ve bu takrîb ile hudûd-ı islâmiyeye asker sevk ve teshîr eylemesi Françalu yâdigârların revâc-ı metâğ-ı ısrarlarına medar ve bi'l-âhere şer'an ve tab'an sefer-i hümâyunun lüzûmu celî vü âşikâr olmaktan nâşi zâhir-i halde düşman-ı müşterek görünen Rusyalu üzerine tarafeynden iktizâsı vech üzre asker i'mâli ve âna dâir akd-ı ittifak misüllü hatar-nâk ve vahîmü'l-âkıbe mevâdd-ı hafiyyenin tanzîm ve isti'lâli içün hasebe'l-vakt ve'l-hâl taraf-ı Devlet-i aliyye'den imparator-ı müşârun-ileyh cânibine bir elçi nasb ve irsâl buyrulmak lâzım

gelüb tasvîb-kerde-i ârâ-yı sâibe ve karardâde-i efkâr-ı sâkıbe-i evliyâ-yı umûr üzre bu abd-i ʻubeyd mevkûfâtî Seyyîd Mehmed Emin Vahîd, nişancılık rütbe-i refîʻası inzimâmıyla murahhas elçi olarak memur ve birkaç gün zarfında alelacele kalkub gitmeye muhtaç ve mecbûr etmeleriyle tarih-i hicretin bin iki yüz yirmi bir senesi Şevvali şerîfın on sekizinde vâkiʻ târih-i milâdın bin sekiz yüz altı senesi Kanûn-ı evveli'nin on yedinci isneyn günü müstaʻînen billâhi'l-meliki'l-ʻallâm Âsitâne-i seʻâdetten kıyâm ve mahrûse-i Edirne'ye baʻde'l-vürûd verâsından eriştirileceği musammem ve mevʻûd olan nâme-i hümâyun ve hedâyâ-yı mürettebe-i gûnâgûnu celb ve istizhâb içün (s. 4) Edirne'de dört gün tavakkuf u ârâm olundu. Nükte: Rumeli'de bundan mukaddemce zuhûra gelen Nizâm-ı cedîd maddesi ve Kadı Mustafa Paşa vakʻasından[1] dolayı ahâlisinin kimi cerâyim-i sâbıkalarından havf-nâk ve kimi usûl ü hâliyeden bî-haber ve bî-bâk olmak hasebiyle sefer-i hümâyun tertîbâtını kendileri aleyhine musannâʻ bir hareket zannıyla ol günlerde gû be-gû kîyl ü kal ü güft-gûya başlamışlar idi. Bendeleri Edirne'ye vusûlünden sonra keyfiyeti iktizâ edenlere ifâde ve şifâhen memur olduğum vech üzre aʻyân ve eşrâf-ı beldeyi teşcîʻ ederek tiz elden Rusçuk tarafına sevk-i mühimmât ve piyâde olunmak lüzumunu ifrâğ-ı kalıb-ı irâdeyi fevkalâde ider iken zikrolunan hedâyâ-yı hümâyunu Rusçuk yahut Vidin taraflarına vusûlümüze kadar ancak ikmâl ü irsâl edebileceklerinden bahisle bunun içün berü taraflarında bulunmak emrini hâvî taraf-ı riyâsetpenâhîden tahrîrat vürûd et-

---

Bu vakıa kaynaklarda geçen meşhur Edirne Vakʻası'dır. Vakʻada etkin rol oynayan kişi Kadı Mustafa Paşa değil Kadı Abdurrahman Paşa'dır. Burada bir isim yanlışlığı söz konusudur. Bkz. Rifat Uçarol, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c.XI, s. 341-342, İstanbul 1993. Edirne Vakası için bkz. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. V, s. 80-81, TTK., Ankara 1995; Osman-Zade Ahmed Taib, *Kitab-ı Edirne Vakʻası*, haz. R. Özdemir & S. Lokmacı, Akıl Fikir Yayınları, 2021.

meğin mâh-ı mezbûrun yirmi yedinci günü Edirne'den kalkub

Beyit:

—boş—[1]

beyt-i vird-i zebânım olarak Cisr-i Mustafa Paşa[2] ve Hasköy ve Papaslı ve Filibe ve Tatarpazarı ve Palanga'da şeb-güzâr ve ba'dehû îhtiman ve Yenihan merhalelerinde tezyîd-i esbâb-ı ihtişam ve vakar eyleyerek Rumeli Valisi Vezîr-i mükerrem se'âdetlü Seyyid Osman Paşa hazretleri tarafından istikbâl eden zevât ve yanımızda mevcud etba' ve ağavât alayı ile Sofya'ya dâhil ve ol havâlîde şiddet-i berd ü bârâna tesâdüfümüzden nâşî (s. 5) zarûri iki gün ikâmete kail olup üçüncü rûz-i fîrûz hareketimizde mahsus tatar ile nâme-i hümâyunu eriştirip hedâyâyı, mahalline vusûlümüzden sonra göndereceklerini inhâ ve bunun içün hiçbir mahalde eğlenmeyüb heman savb-ı maksûda azîmetimiz matlûb-ı âli idüğünü işâret ü îma buyrulmuş olmalarıyla tabaka-ı tahrîr ve irâdeleri üzre hareket olunacağını hâvî ve Rumeli valisine dair tahkik-kerde-i sâdıkânem olan bazı ahvâli muhtevî ma'rûzat ile tatar-ı merkümu iâde kaydında iken Vidin yolunda Françalu'nun bir kuriri[3] gelüb Fransız askeri Saksonya memâliki tarafından Varşav şehrine duhûl ve Varşavya'da olan Moskov askeri dahi şehr-i mezkûrun karşısında kâin Piraga Karyesi köprüsünü ihrâk eyleyerek altı saat gerüye 'avd ü kuful eylediği haberini ver-

---

[1] Burada beyit kısmı boş geçilmiştir. Diğer mevcut metinlerde de beyit yoktur.

[2] Mustafa Paşa köprüsü denilen ve Edirne'nin bir konak uzağında bulunan bu kasabanın adı, Meriç nehrinin üzerindeki köprüden gelir. Bu köprüyü Sultan Süleyman'ın vezirlerinden Mustafa Paşa yaptırmıştır. Bkz. P.L. İnciciyan & H.D. Andreasyan, "Osmanlı Rumelisi'nin Tarih ve Coğrafyası", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sa.: 4-5, Ayrı Basım, s. 134, İ.Ü.E.F. Yayınları, İstanbul 1976.

[3] Kurir kelimesi Fransızca *Courier* kelimesinden alınmış, kurye anlamında kullanılmaktadır.

mekle kurir-i mezkûra hasbe'l-iktizâ bahşiş i'tâ ve hil'at iksâ eylediğimizden mâ'adâ Derse'âdet'e bir ân akdem.-gitmesi içün kazalar zâbitânı vesâirlere hitâben vezîr-i müşârun-ileyh hazretleri tarafından bir buyruldu ahz ve bizim tatar dahî yasakçı[1] pâyesiyle beraber irsâl olunduktan sonra Sofya'dan kalkub Petriç ve Cense nam karyelerde birer gece kalarak ileride kırk elli nefer re'âyâ ellerinde kazma kürek buzlar kırub yol açarak Balkan dedikleri seng-lâh ve şevâhikten Berkofça kazasına mürûr ferdâsı Lom kasabasına duhûle ılgâr u zûr idüb Lom'dan dahi Vidin'e kadem-nihâde (s. 6) ve ol hısn-ı hasîn-i Devlet-i Vidin'i etrâfiyle görmek içün Vidin'de bir gün tevakkufa cevâz-dâde olduk.

İcmâl-i Kal'a-i Vidin

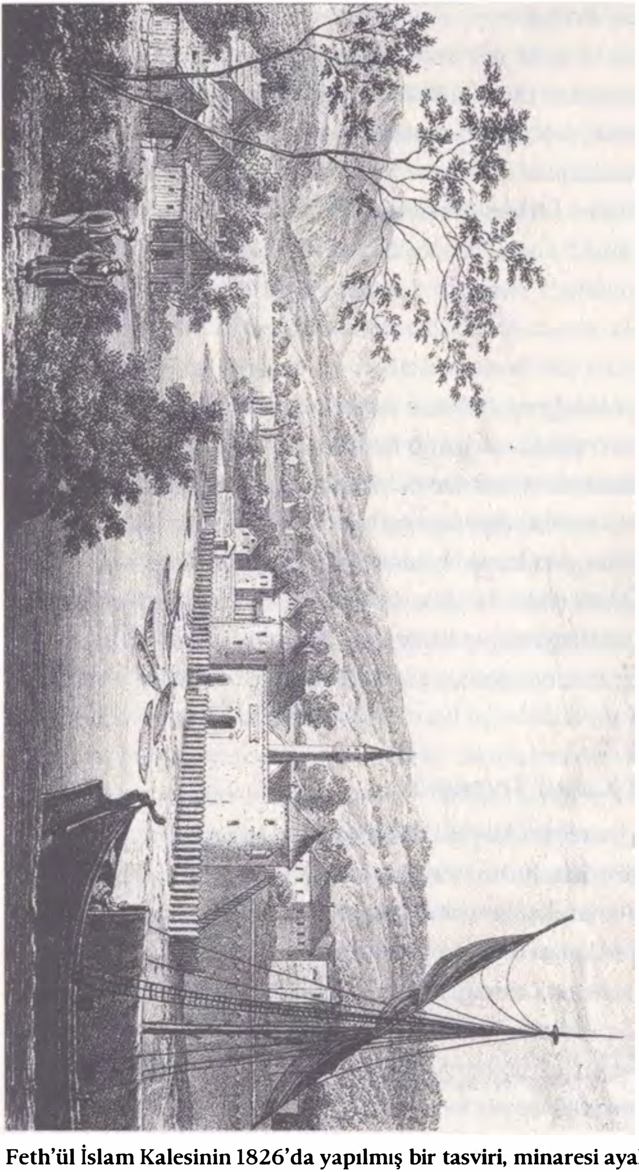
Vidin kal'asının Tuna ve İstanbul kapıları etrafında olan divârları derya kapudanı Esbak Hüseyin Paşa muhâsarasıyla rahnedâr ve iç kal'ası esâsında tecdîd olunmadıkça işe yaramayacak derecesinde harâbiyeti bedîdar ve hendek ve tabya ve metris misüllü elzem şeyleri muhtâc-ı tâmir idüğü zahir ü âşikar iken müddet-i medîde muhâfazası emrinde tagallüb ve istiklâl-i olan Paspanzâde Osman Paşa kal'a tamiratından sarf-ı nazar ile fakat bazı cevâmi' ve tekye ve kışlaklar imar ve ahâli serhadd-i mezkûrdan işe güce yarar kimesneleri lihikmet-i idâm ve ızrâr etmiş olmak mülâbesesiyle bu defa Moskovlu kalkub Eflâk cânibini istilâ ve beru yakadan dahi Sırp tâifesi Vidin ta-

---

Yasakçı, elçilerin ve elçilik binalarını korumakla görevli kişilere denirdi. Tanzimat'tan sonra yasakçı tabiri terkedilerek yerine Kavas tabiri kullanılmaya başlanmış ve Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar bu tabir kullanılmıştır. Tanzimat'tan evvel sefarethanelerin muhafazasında Yeniçeriler görev yapar ve bunlara Yasakçı denirdi. Fransız sefarethanesini yeniçerilerin altmışıncı bölüğüne mensup yasakçılar korurdu. Bkz. Pakalın, O.T.D.T.S, s.606; Sertoğlu, s. 361.

raflarına tecâvüz ve i'tidâ eylediği anda Vezîr-i müşârun-ileyh şaşırub ızdırâbından hasta mizâç olduğu şöhret bulmuş idi. Çok zaman geçmeksizin azm-i râh-ı serhadd-i âhiret eylemiş olmağla ba'dehû cânişini olan Vezir İdris Paşa hazretleri iktizâ eden mahallerini tahkim ve siper ve sed gibi tez elden lüzûmu olan şeyleri tecdîd ve tanzimden başka varoş etrafına 'arîz ü 'amîk metrisler hafr ettirmiş idüğü bu defa 'avdette cilve-ger-i mirât-ı nazar-ı sâdıkânem olmuştur. Vidin'den ba'de'l-hareke Nikotin ve Fethü'l-islâm[1] kazalarında (s. 7) birer gece beytûtet olunarak müntehâ-yı serhadd-i islâmiye olan Adapazan kal'a-sına İstanbul'dan hareketimizin yirmi dokuzuncu günü vâsıl ve andan bir gün sonra Tuna nehrini geçmek içün Ada muhafızı hizmetinde olan çete kayıklarına binüb kal'adan top endahte ettirilerek karşı tarafa güzâr ve Nemçelü'nün Irşova [Hırşo-va] nam mahaldeki nezârethânesine kat'-ı endâz-ı ikâmet ve karar olundu. Zikrolunan Nikotin kazası fi'l-asl etrafı açık bir mahal olduğundan geçen sene Sırplu'nun Belgrad havâlisin-den isyan ü tuğyanları vukû'unda bu tarafın reâyası dahi bâ-ğıyâne hareket ve izhâr-ı habâset ü mel'anet etmiş olduklarına binâen Vidin muhâfızı tarafından memur gidüb vâfirîni katl ü ifnâ ve derûn-ı kasabada altı adet kuleli bir palanga inşâ etmiş-ler ise de dahi bu sefer ol havâlide muhârebât-ı adîde vukû'un-dan nâşî ahalileri tevahhuş edip Vidin'e gelmiş olmalarıyla ber-muktezâ-yı vakt ü hâl Nikotin palangası ve Fethü'l-islâm kal'ası muhâfazasında başlıca asâkir bulunmaktan lâbüd idü-ğü vâreste-i kayd-ı beyân ve Ada kalası dahi başka bir mahalde nazîri bulunmayan kal'a-i metine olmağın kadr-i kifâye mü-himmât ve zehâirine vaktiyle dikkat ü himmet olunur ise hiç-bir taraftan havf olunmayacağı zâhir ü nümâyan[dır].

Kladovo da denilen Fethülislam, Vidin'in daha yukarısında Tuna'nın kıyısında uzan-mış kaleli büyük bir kasabadır. Bkz. P.L. İnciciyan & H.D. Andreasyan, a.g.m., s. 133

Feth'ül İslam Kalesinin 1826'da yapılmış bir tasviri, minaresi ayakta ("Fetulislam", Ludwig Erminy & Franz Wolf, *Donau-Ansichten*).

İstidrâd: Frengistan'a gitmek üzere hâriçten vürûd eden a'lâ ve ednâ ve gedâ her kim olur ise olsun sınır başından ve liman ağzından otuz (s. 8) kırk gün tevakkuf u ârâm idüb sahîhü'l-mizâç olduğunu nezârete memurlar tahkik etmedikçe ilerü mürûruna ruhsat vermek ve yanlarına gelüb alış-veriş etmek âdet-i Efrenciye'den değil iken Fransa İmparatoru tarafına âmed-şüd edeceklerin zâhir-i hallerinde hastalık mahsûs olmadıkça yirmi dört saatten ziyade tehir olunmamaları bâbında Avusturya İmparatoru tarafından Nemçelü'nün sınırbaşıları zâbitanına hitâben ol esnâda bir tenbîhatnâme gelmiş olmağın mûcibince yirmi dört saat mürûrunda nezâret hekimleri yanımıza gelüb hademe vü havâsımızın nabızlarını yokladıktan sonra hareketimize ruhsat verdiklerine binâen mahall-i mezbûrdan Nemçe menzilleriyle dört günde Mehâdiye ve Tregora karyelerini ve Şiş ve Lügoş kasabalarını görüb geçerek Temeşvar'a varacak anda hasbe'z-zarûrî etbâ'ımıza hinto[1] mübâya'ası ve levâzım-ı sâirenin tanzimi içün iki gün ikâmete mecbur olarak;

Vasf-ı Kaza-i Temeşvar

Kazâ-i mezbûr Macar hükümetinde kâin Banat Eyâletinin başşehri olarak otuz derece tulünde ve kırk beş derece iki dakika arzında vâki' olmuştur. Dokuz yüz altmış tarihlerinde Sultan Süleyman-ı merhûm feth idüb müddet-i vâfire Devlet-i aliyye zabtında kaldığı malumdur. Amma kal'a ve şehir ol vakit bu hey'et-i matbu'ada olmayub ahd-i karîbde başka sûret kes-

---

[1] Hinto, Hintov, koçu veya karoça olarak da kaynaklarda geçmekte olup, Macarcadır. Fransızcası "Carosse"dir. Osmanlıca'da Karoça olarak kullanılmaktadır. Üstü kapalı, dört tekerlekli, perdeli, kupa tipinde bir çeşit yaylı arabadır daha çok uzun seyahatlerde kullanılırdı. Bkz. Sertoğlu, age., s. 152, 189; Pakalın, age., s. 843; Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 1513, İkdam Matbaası, Derse'âdet 1317.

betmiş ve belki mahalli bile tebdil olunmuş idüğü menkûl ve mefhûmdur. El-hâletü hâzihî cevânib-i erba'ası düz sahra ve varoş (s. 9) mesâbesinde kal'aya yarımşar ve birer saat mesâfe ile etrafında vâfirce kurâ olub yalnız kal'a içinde zokakları zarif ve vâsi' ve her biri dörder ve beşer kat kârgîrden kebîr ve refi' iki yüz kadar hânesi ve tuğla ve horasan[1] ve kireçten memzûç ve masnû' bir güzel kal'ası vardır.

Vasf-ı Kal'a

Bu kal'anın dâiren mâ-dâr birbiri derûnunda tûlen kemerli kârgîr üzerine çim siperli fıkra fıkra üç takım tabyası ve beher tabyadan diğerlerine mürûr içün kebîr hendekler üzerinde müte'addid asma köprüsü olub tabyaların tahtında kâin mahzenler derûnunda mühimmâtın envâi müheyyâ ve manzûrumuz olan edevât-ı harbiyesinin cümlesi eyâdî-yi üstâdından yeni çıkmış gibi temiz ve mücellâ olduğundan ma'âda, iç kal'ası itibar olunan şehrin bir cânibinde mahsûs tophane ve dökümhane ve cebehanesi ve beş bin soltata mütehammil üç aded kebîr kışlası ve işbu üç kışlaya mukabil ve muhâzî üç büyük dairesi olub bu dairelerin birinde memleketin umûr-ı dâhiliyesi nâzırı ve bende-i umûr-ı askeriye nâzırı olan ceneraller ikâmet ve ol birinde lede'l-iktizâ husûsî müzâkeresiyçün akd-i meclis-i meşveret iderler imiş. Ahalisi, takriben sekiz bin nüfus olub ekserisi zî-kudret ve hûb-sûret görünüyor. Lâkin hevâsı fena olmak gerektir. Temeşvar'dan kalkulub Kilen Kanije nam karyede ve ferdâsı Hörgasi postası ma'berinden Nais (s. 10) nam nehr-i kebîri açık tabir olunur kayıklar ile 'ubûr ve fetholdu kal'alar dokuz yüz yetmiş dört tarihinde cânib-i Devlet-i âliyye'den zabt olu-

[1] Horasan, tuğla tozu ile kirecin karışımından elde edilen bir harçtır. Çimentonun icadından evvel kullanılırdı. Bkz. Şemseddin Sami, age, s. 576.

nan Segedin ve Zatma ve Kistelik kasabalarından mürûr olunarak Petri ve Orkun karyelerinde birer gece kıyâm ve kırk birinci günü Peşte nam şehr-i dilârâya varılub anda dahi hinto tebdîli ve bazı levâzımat tekmîli içün iki gün meks ü âram olundu.

Vasf-ı Şehr-i Peşte

Şehr-i mezkûr otuz yedi derece ve beş dakika tûlünde ve kırk yedi derece yirmi sekiz dakika otuz saniye arzında Macaristan'ın en büyük kasabası ve etraf ü enhâsıyla ibtidâ dokuz yüz otuz iki tarihinde fetholunup bu'd-ı zaman Nemçelü yedine geçmekle Devlet-i âliyye'nin bir belde-i mağsûbesi olup düz ovada vukû'u hasebiyle cevânib-i erba'ası hadâyık ve bostan ve karşusunda kâin Budin kal'asıyla bu şehrin beyninde mürûr iden Tuna nehri serîu'l-cevelândır. Derûnunda mükellef ve müzeyyen büyût ve dekâkîn-i vâfire ve kenîsehây-ı mütekâsire ve asker kışlakları ve zahîre anbarları olub sekenesi Rum ve Bulgar ve Nemçe ve Macar taifelerinden ibaret ve cümlesi ehl-i hırfet ve sâhib-i ticâret olmağın rakabe-i raiyyetleri hablü'l-metîn-i himâyet-i pâdişah-ı müslimîne bend ve serrişte-i galebe-i cünûd-ı muvahhidin-i kadîmi üzre bu taraflara vâsıl ve peyvend olmak niyaziyle rû-dest-i dua ber-daşte-i bârgâh-ı cenâb-ı hudâ kılınarak Tuna'yı Açıklar ile mürûr ve avdetimizde (s. 11) açıklar üstüne ma'mûl-ı ma'ber-i 'âriyetden 'ubûr olundu.

Vasf-ı Kal'a-i Budin

Budin kal'ası. Tuna sevâhilinden kurşun menzili bir püşte üzerinde cenûbdan şimâle memdûd ve sevâhilde tûlâni mükellef varoş ile muhât ve mahdûd takriben yirmi beş bin nüfusu

câmi‘ bir kal’a-i vâlâ ve derûn u bîrununda kâin haneleri Peşte’den âlâ denilse lâyık ve sezâ olub etrâfında bağ u bağçe ve müteaddid ve mu‘teber ılıcaları vardır. Macar kralları fi’l-asl bu mahalde ikâmet edegelmiş ve Macar tâifesi me’lûf oldukları serbestiyet-i kadîmelerinin bekasını ‘ale’d-devam iltizam eylemiş ol veçhile hâlâ metbûları olan Avusturya imparatorunun bir karındaşı Macar kralları vekâletiyle krala mahsus sarayda ikâmet ve Macaristan umûruna nezâret ile ol havâlide nâzırı olmağla meşhur bir mektepleri olmağla hikmet ve heyet ve politika ve-lisan ve fünûn-ı sâire ta‘lîmi içün ahâli ve ağyârdan canı istiyenler bu mektebe gelub gider. Budin’i görüp geçtikten sonra Nijker ve Turbosi postalarında ve Rab kal’ası ve Ketse karyesinde birer gece beytûtet ve Irşova’dan berü işbu ceridede esâmisi mezkûr mahallerden ma‘âda fi mâ beynehum vâki‘ olan kasabât ve kurânın hiçbirinde eleşmeyüb heman huyûl gerdûne seyr ü harekete havâle-i asvât-ı sa‘y ü gayret iderek ve Beç dimekle ma‘rûf Viyana şehrine kırk altıncı gün vusûl ve duhûlümüz müyesser olmuştur.

Vasf-ı Kal‘a-i Rab (S. 12)

Rab kal’ası, Rab ve Rayibniç isimleriyle müsemmâ bir nehir kurbünde olub şehrin etrâfı metince bir hisar ile mahsûr ve ahâlisi on üç bin nüfusu üzere meşhûrdur.

Evsâf-ı Beç

Beç kal‘ası, otuz dört buçuk derece tûlünde ve kırk sekiz derece on üç dakika arzında vâki‘ bir kazâ-yı müstevînin yokuşcak denilebilür cüz’î firâzende ve Tuna nehrinin bir şakkı kenarında arîz ü amîk sanduklu tuğla ve horasandan masnû‘

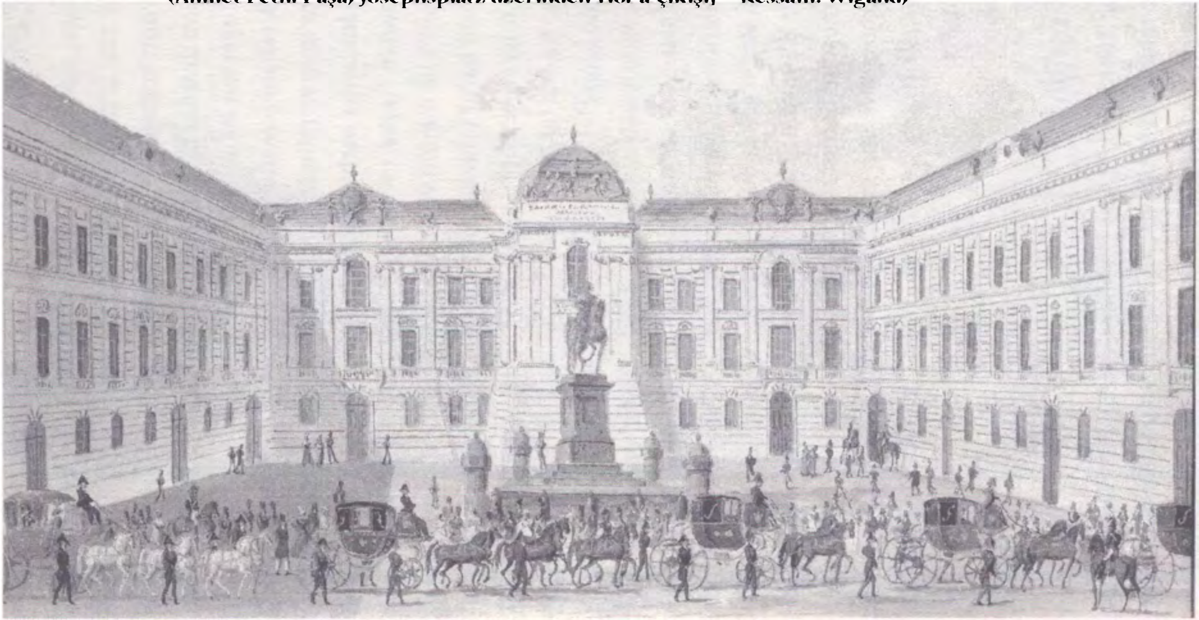
hısn-ı hasin ve hâriçte varoşlarını muhit olan metris yollu kârgîr dîvârları dahi bir hisâr-ı metindir. Asıl kal'a derûnunda ekseri dörder ve beşer ve bazen altışar kat olmak üzere kârgîr ve kebîr bin üç yüz hane ve fünûn-ı şettâya mahsûs katı çok mekteb ve medrese ve müte'adid sun'hâne ve minkâr-ı pîşekâr ile taşları kamerî oyması gibi intikâd olmuş musanna bir kenîse ve mu'anven kütüphane ve kezâlik cebehâne ve teşrih ve tophane ve asker kışlakları ve komâriyeler ile kâr-ı kadîm bir kral sarayı vardır.

Vasf-ı Kütüphane

Kütüphanesi bir cesîm dîvân-hâne resminde vusta kubbe ve tarafeyni vasatından küçük sofa resminde zokağa çıkmalı dâiren-mâdâr mahfel ve şerefe tarzında şirvanlı ve zîr u bâlâsında kanatları tel urma fıkra fıkra dolaplu ve zevâyâ-yı erba'asında beheri kitaplar ile memlu dört odalı fevkani bir büyük daire olub derûnunda üç yüz bin cilt kitab olduğunu ihbar ve bize müte'allik (s. 13) olanlardan sîm ü sırma mahfazalar derûnunda mahfuz ve mevzi ve mahallerine nazaran lihâza-i riâyet ve ihtirâmlariyle manzûr ve melhûz Bağdad tarafında yazılmış üç kıt'a mushaf-ı şerif ve bir kasîde-i bürde ile cennetmekân râbi'-i Sultan Mehmed Han merhûma gelince zînet-bahş-ı erîke-i saltanat-ı seniyye olan Âl-i Osman "Nevverallahu merâkıdehum ilâ yevmi'l-haşri ve'l-mîzân"[1] hazerâtının tasvirleri murakkaı'nı ibrâz ve izhâr etmişlerdir ve nâdide olarak bir cins ağaç kabuğu tellerinden nesholunmuş evrak üzerinde muharrer bir eski [î]talyan kitabı ve heyete dâir bazı edevât ve masnu'ât-ı garibe göstermişlerdir.

Ar., "Haşr ve mizan gününe kadar Allah onların kabirleri i nurlandırsın."

Josephsplatz'daki Kütüphane (Auffahrt nach Hof über dem Josephsplatz des Türkischen Gesandten den 6. August 1835 [6 Ağustos 1835'te Türk büyükelçisinin (Ahmet Fethi Paşa) Josephsplatz üzerinden Hof'a çıkışı] – Ressam: Wigand)

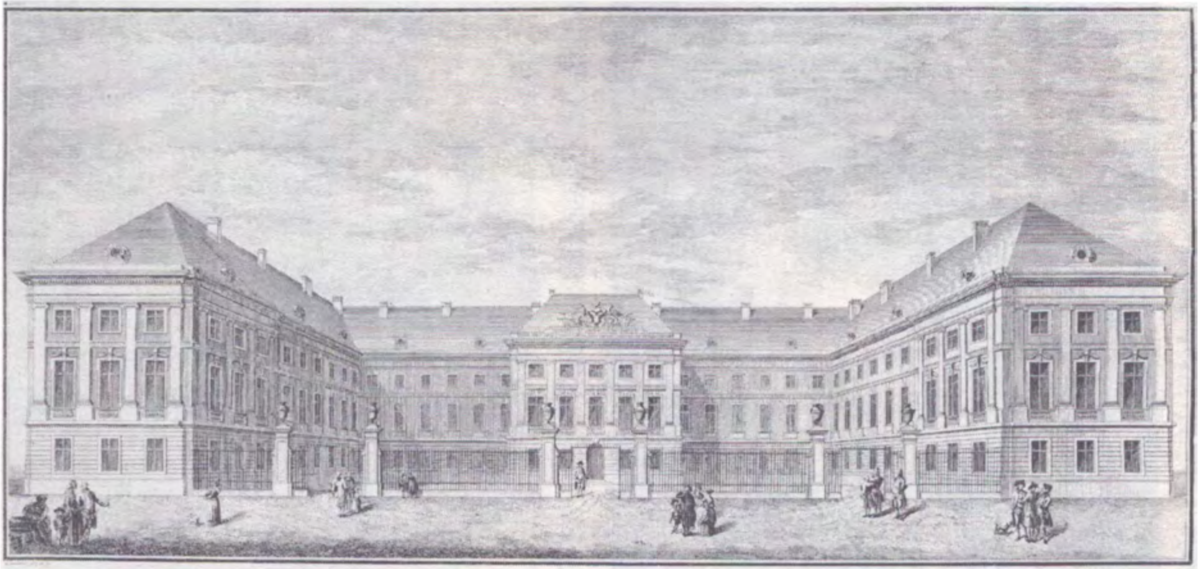

Vasf-ı Cebehâne

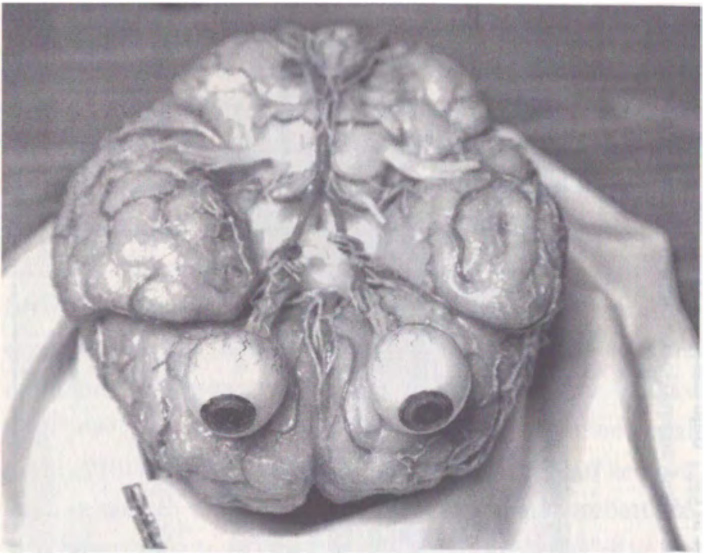
Cebehanesi tahminen ve takriben yüz ellişer arşun tûlünde ve on beşer zira arzında fevkânî kârgîrhâne resminde murabba-u'ş-şekl dört koğuş olub beherinin sertâser derûnunda koğuşu ortasına ve dîvârlar tarafına açılur tel kafes urma ikişer kapulu ve içleri ağaçtan iskıralı takım takım dolaplar vardır isti'mâle elvirecek tabanca ve tüfek vesâir edevât-ı harb ve cengi bu dolablara ta'biye ve râbıtalu 'ummâl ve nizâma teslim ile tasfiye etmiş olduklarına mebnî cümlesi âyine gibi mücellâ ve temiz durduğundan başka civerân ve sükûf cebehâne ve esliha-i mütenevvi'a ile memlû ve bir mahallinde dahi nümûne olarak dürlü dürlü barut terâzuları ve top ve tüfenk çarhları ve envâ' kalıb ve miskab ve köprü kayıkları ve esnay-ı muhârebatta taraf-ı husemâdan (s. 14) me'hûz tab' u nakkare ve bıçak ve nacak ve gûnâgûn elviye ve sancak doludur. Paris cebehânesinde bu kadar vüsa't ü zînet olmayub fakat nevâdir ve tuhaf ma'külesi bazı âlât ü edevât görüldü ise de pek dikkat olunsa Beç'te anların dahi nazîri vardır geçen sene îsterliç Muharebesi'nde Françalu Beç'e gelüb bu cebehânede beğendiğini aldığı miktardan ve el-yevm soltatları yedlerinde olanlardan ve serhadlerinde mevcud bulunanlarından başka olarak el-yevm dolaplarda mahfuz tüfengin miktarı yüz seksen bine bâliğ olup bir taraftan dahi mâhiye beş altı bin tüfenk i'mâl ü ihzâr ettirildiği mütevâtirdir.

Vasf-ı Teşrîhhâne

Teşrih ve tabhânesi üç kat bir dâire-i kebîredir. Derûnunda hasta ve tabib mekânları ve şâkird ve üstâd odaları olarak görülen hücerât nizâmlarını ve edevât ü âlât-ı lâzime cemiyeti-

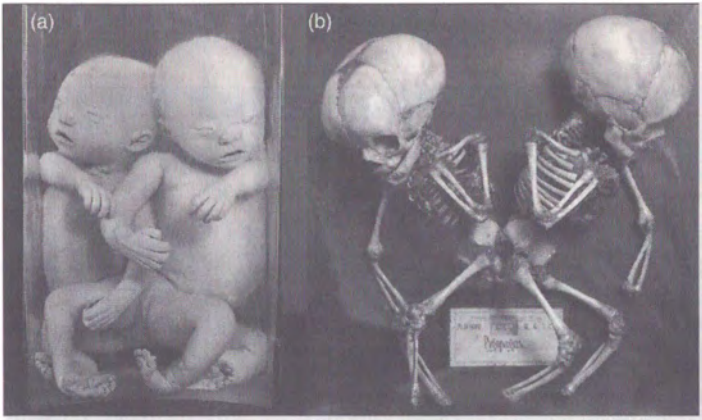
Vahîd Efendi'yi hayrete sürükleyen teşrîhhâne, bugün tıp tarihi müzesi olarak kullanılan Viyana Tıp Üniversitesi'ne bağlı Josephinum'dur. II. Joseph dönemi eseri olup, 1785'te açılmıştır.

Josephinum'un mumdan modellerinden.

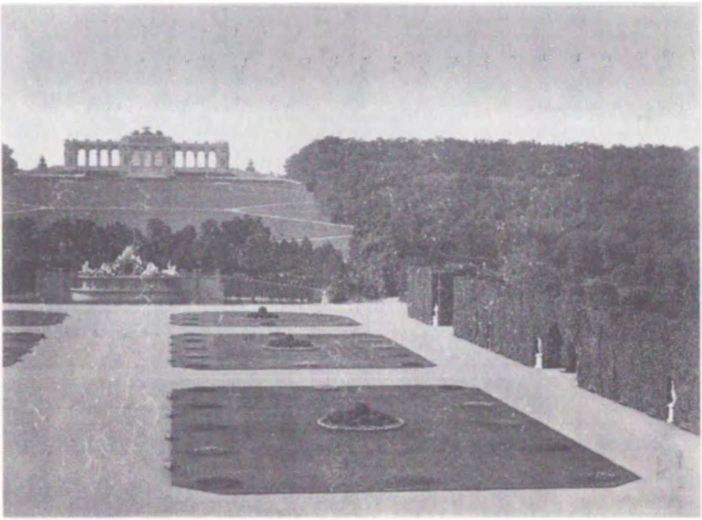

Josephinum'un mumdan modellerinden.

Vahîd Efendi'nin bahsettiği cam muhafazalardaki ikizler.

ni lâyıkıyla tarif etmek muhâl ve ez-an cümle şu şeyleri Avrupa'da nâdirü'l-emsâl idüğüne cumhûr-ı hükemâ ve etibbâ müttefikul-makâldir ki dokuz on odanın içinde kütüphâne misüllü müretteb ve müzehheb dolaplar ve yazma mahfazaları gibi üzerleri camlu sandukalar içine be tabaka-i insan sûreti misüllü balmumundan rihte sûretler vaz' idüb ol sûretler üstünde ilel ü emrâz-ı muhtelifeyi yegân yegân keşf ü ayân ve a'zâları dahi başka başka tasvir ü beyân ve cemî' 'urûk ve a'sâbı renk ü levniyle tasrîh ü haml ü meşime ve veled ve vilâdet ahvâli gibi (s. 15) sâir şeyler hakâyık u dekâyıkıyla tersim ü tashih olunmuş ve bir haml-i tekmil müddetine kadar rahm-i mâderde ânen fe ânen ne sûret kẹsbettiğini bilmek ve etibbâ ve cerrâhîne bildirmek içün beş günlük ve bir aylık ve beş hafta şu kadar saatlik deyu yaftalariyle ma'an hulku ve hakîki sakatları ve iki başlu bir vücud ve bir vücudda iki ve üç başlı ve üç dört kollu küçük meyyiteleri teşrihhâneye celb ü cem' ve saf ve keskin ruhlar ile memlû billur sürahi ve kâseler içre hıfz ve raflara dizilmiş olmakla, Beyit:

Şamron yani Schönbrunn'un girişi ve bahçesinden bir kesit

"fe fî külli şey'in lehû âyetün tedüllü 'alâ ennehû vâhidün"[1]

vefkince her birini müşâhede ve mütâlâ'ada kudret-i rabbâniyeye istidlâl derkâr ve bu sebebe mebnî Beç'te talim ile perverde olan etibbâ ve cerrahînin hazâkat cihetiyle sâirlerine rüçhânı müsellem-i sığâr ve kibârdır. Düvel-i nasârâda mu'allem süvâri askerinden ma'âdâsında ata binüb inmekte mahâretleri olmayub erbâb-ı iktidâr ve a'le'l-umûm ricâl ü kibârı araba ve hinto ile geşt ü güzâr eylediklerinden medâr-ı suhûlet seyr ü hareket ve nev'umâ nezâfet ü zînet olmak üzere şehr-i mezkûrun kal'a derûnunda olan kaldırımları serâpâ çârkûşe ve tirâşîde seng-i siyahtan mefrûş olup lâkin zokakları tenk ve hâneleri mürtefi' ve yüksek yapılmış olduğuna binâen mahallât araları pek rûşen değildir.

Gürûh-ı mekrûh-ı küffâr husûsen ta'assûbla meşhur Nemçelû yâdigârların suver (s. 16) ve bütlere rağbeti perestiş ve hürmetleri derkâr olmağın bazı meydancıklarda ve köprübaşları ve büyük konak ve bahçe aralarında tuğla ve taştan masnû' ü ma'mûl 'acîb ü garîb heykel ve sûret ve nişâneler olub şimdi dahi Nemçe imparatoru esbak II. Yuzef'in [Joseph] sûreti olmak üzere kütüphane kurbünde kâin saray meydancığına somaki gibi ebrûlu bir nev' taştan mücellâ ve mürtefi' bir 'amûd üstüne duba ve tu[n]çtan rihte bir esbe süvâr olmuş ibretnümâ tasvîr-i kebîr inşâ olunmakta olduğu ve dokuz yüz otuz altı senesi muhâsarasında şece'at-ı ehl-i imandan cânib-i islâmiyândan yararlığı zuhûra gelenlerin eşbeh ve eşheri olmak üzere menkûl serhadli yeniçeri kıyafetinde dalkılıç bir gâzinin taştan ma'mûl sûreti kal'a derûnunda kâin bir hânenin sakfı üzerinde bâki idüğü manzûr-ı nazar-ı ibret ve kral

---

[1] Ar. "Her şey Allah'ın birliğine delâlet eden bir delildir."

Vahîd Efendi'nin gördüğü II. Joseph'in "'acîb ü garîb heykel"i (Heykeltıraş: F.A. Zauner).

hâzinesi arslanhane ve Şamron bağçesi gibi şöhretlü mahalle-rin seyr ü temâşâsı dahi bir iki gün mûcib-i inbisât ve füruh-tumuz olub lâkin hâzinelerinde olan mücevherât ve fağfuret ve eski maden ve sîm sürâhi ve bardak ve tabak tecemmu'ât-ı zaman-ı saâdetlerini idrak ü üns ü ülfet ve iltifatlarıyla müfte-hir ve şeref-nâk olduğumuz ekâbir-i ricâl-i Devlet-i âliyye'de bulunur şeylerden olub fakat hindkârî ve çini piştahte ve şîr-i

mâhî ve abanosdan oyma ufak tefek tuhaf ve nâdir oyuncaklar ile mücevher bir taç ve bir mücevher asâ (s. 17) şâyeste-i istihsân ü pesend olur denilse becâdır. Şehr-i mezbûrun varoşlarında olan hâneleri sûr-ı kal'adan beş kat ziyâde zokaklarının vüsa'ti fevkalâde olarak bu şehrin mecmûu sekenesi üç yüz bin nüfusa bâliğ olur olmaz derecesinde ma'dûd ve Avrupa'nın merkezi olmak takribiyle ticâret hizmetinde ehl-i îslâm ve Nasârâ ve Yahûdî'den türlü türlü ademler bulunduğu ma'lûm ve meşhurdur. Kurb ve civâr-ı şehirde ve varoşları etrafında mükellef bahçeler ve müte'addid mesireler ve fağfurî ve âyine ve cam fabrikaları misüllü nice nice kârhâneler fağfurîlerini Avusturya dâiresi ve Macar ülkesinden meclûb ve müddehire kireç gibi beyaz iki nev' topraktan i'mal ve pek temiz ve nefis şeyler yapmağa sûret vermiş olduklarından, bu kârhâne i'mali sâir mahaller Saksonya ma'mülâtına tefevvukta iddi'â-i maharet ü kemâl iderler. Vâki'a kral içün altı yüz kise akçaya bazar olunub yapılmış bir ta'âm takımı çanak çölmek görüldü ki üzerlerinde olan nigâr ve nüküşu bî-müdânî mâhî ve nişân-ı behzâd ve mânidir. San'at-ı İlmiyesi süferâ-yı sâbıka-i Devlet-i aliyye'nin sefâretnâmelerinde mastûr olmağla tafsilden 'udûl oldu şehr-i mezkûrun cânib-i şarkîsinde olan varoşları kenarında ağaçları bir cerîde-i muntazam ve cadde yolları her gün sulanub süpürülmesi mu'tad ve mültezem, ünlü ormanları olub eyyâm-ı sayfda akşam üzerleri ve bâ-husûs yortu ve pazar günleri lâ akal yirmi bin nüfus bu ormanda âmed ü şüd ile evkâtgüzâr ve derûnunda (s. 18) mu'anven ve muhteşem kahvehâne ve lostaryalar olmağla gece yarılarına kadar oralarda zevk u şevk ve muhabbetle ref-i humâr iderler. Kurâ-ı meşhûre ve ma'mûresinden Beç'e altı yedi saatlik mesâfede hammâm manası mutazammın Baden nam bir müferreh karyede müte'addid kaplıcaları olmağla kezâlik mevsim-i sayf ve

baharda Beç ahâlisinden kazâ-yı istîfâ-yı hevâ-yı nefsde herze-gerd olanlar bu karyeye hicret ve etraf ü eknâfdan dahi erbâb-ı zevk gelüb ikâmetle icrâ-yı âyin ve âdet eylerler. Beç'in hammâmları umûmen Varşovya ve Paris'te görüldüğü vech üzere bayağı tahta ve taş döşemeli ahşâbî odalar derûnunda fiyatı maktu birer fuçudan ibâret olub ekserisinde suları kovalar ile hâricden getürüb fuçulara vaz' u imlâ ve hammâm niyetine gelenler ördek gibi dalub çıkmak ile iktifa ederler. Bunların eğerçi bazılarında maslak olub lâkin suyu yine vezn ü hesabiyle icrâ ve güyâ sarf ü telef ettirilmemek dakikalarına dikkat ve itinâ eder olmalarıyla âdetten ziyâde su sarf u istimal eyler müşteri olur ise âna göre su hakkı alırlar. Bu fakîr Beç'te olan ma'hûd hammâmlardan bi-hasebi'l-iktizâ bir maslaklı fuçu mahalli haber alıncaya kadar teyemmüm ile evkât-güzâr olduğum iki gün iki gece zarfında çekilen azab, derûn-ı havsala-i hâme-i tarifden bîrụndur.

Fıkra: France împaratoru'na gitmek üzere bizden bir gün mukaddem Beç'e gelmiş olan Acem şahı sefiri Mirza Mehmed Rıza Han'a Beç'te mukîm Fransız elçisi Ceneral Anderiyos'u (s. 19) müstakil ziyâfet etmiş ise de ferdâsı bizim için tertîb eylediği ziyâfet meclisinde dahi sefîr-i mûma-ileyhin huzûrunu irâde ve istediğimiz ta'amların malzemesini Ceneral-i mersum virüb kendü aşçılarımız tabh u âmâde etmişler idi. Esnâ-yı tenâvülde Acem sefiri bizim helvamızdan dimâğu'l-âsâ lezâiz olduğuna binâen güzel olmuş tabiriyle müdâhene edeyim der iken berü taraftan "hay hay ! bizim gaziler helvamız meşhurdur, buyurun" deyu helva tabağını önüne sürmem ile "kerem ettiniz" cevabından gayrı söz bulamaması kızılbaşa bâis-i serfürûyu ve hicab ve hem-bezm olan ricâl-i Nemçe ve sâirleri bu mazmûndan mahzûz ve zevk-yâb olmuşlardır.

İstidrâd: Bir ulu devletten âhir devlete memur bazı murahhas ve büyükelçilere güzergâhlarında olan pây-i taht memleketlerin küberâsı ve icâb-ı dikkat ve hâle göre kral ve vükelâsı ikrâm-ı ziyâfet ve hakkında icrâ-yı merâsim-i hoş-âmedî ve hürmet ve riâyet eylemeleri öteden beri âyîn ü âdet iken, kemâl-i kibr ve nahvet ile Beç'te ikâmet ve ol esnâda semere-i gâlibiyetleri olmak üzere Avusturya Devleti'nin kâtıbe-i harekât u etvârına dahl ü dikkat eden Fransız elçisi ceneral-i mersûmun şerrinden ihtirâzen devlet-i müşârun-ileyhâ vükelâsını elçî-yi merkûmun ziyâfet meclislerinden ma'âdada görüb sohbet etmek vâki' olmadı ise de taraflarından mahremâne vürûd iden âdemleri vesâitiyle bu babda arz u ifâde eyledikleri 'özr-i ma'kul hâl-i mağlûbiyet iştimallerine nazaran karîn-i sem'-i itibâr ve kabûl oldu. (s. 20) bu şehr-i şehîr-i 'adîmu'n-nazîrin muvâfık mesel der çend eyyâm-ı ârâmgâh-ı abd-ı fakir ve müttihâm olduktan sonra Zilhicce'nin dokuzuncu arafe gecesi fekk-i râbıta-i müsâferet idüb oradan Dülgesdorf ve Maryagelf nam karyelerde ve ba'dehû Baron kal'asını seyrederek ve yeşo kasabasında ve andan Almuc kal'asını görerek Heravejd nam köyde birer gece beytûtet olundu.

Vasf-ı Kal'a-i Baron

Baron kal'ası, cenûbdan şimâle mümted olmuş iki püşte üzerlerinde tarafeyni bağ ve bağçe ve tarladır. Pîşgâhı düz ova ve sahrâ olarak Moravya eyâletinin ticâretgâh ve kullâ'-ı meşhûre ve ma'mûresinden tahminen on beş bin nüfusu câmi' ferah-fezâ-i bercâ-yı ra'nâdir. Kal'a ve varoşu derûnunda katı çok kârhâneleri ve sahtiyân destgâhları ve a'lâ konak ve zibâ kışlakları vardır.

Vasf-ı Kal'a-i Dalmuç

Dalmuç kal'ası dahi eğerçi on iki bin nüfusu câmi' bir mahal olub kal'asının her tarafı bâlâda vasf-ı mürûr iden Temeşvar kal'ası gibi kat ender kat metin ve derûnunda olan büyût ve dekâkîn gayetü'l-gâye dil-nişîn ve zengin olduğundan başka ahâlîsi dilîr ve hüner-ver görünür. Bunlarda dahi çok kârhâne ve sanâyi'-i sâire destgâhları ve ulûm-ı cüz'iyye ve külliye te'allümüne mahsûs bir büyük mektebleri vardır. Varşavya'dan avdetimizde hinto tamiri için bu mahalde yirmi saat kadar ârâm ü ikâmet vâki' olmağla askeri ve ahâlisinden ziyaretimize gelenlerin bazıları sikke-i hasene-i Osmaniyye'den taleb ve teberrük kasdlarına (s. 21) mebnî birer ikişer rub'iyye verildikte bîçârelerin basma kağıt ve bakır akçadan gayrı şeyleri olmadığı ecilden, birkaç altun ile gûyâ memleketlerin ihyâ eyledik gibi duâ vü senâ ve izhâr-ı mahzûziyyet ve safâ etmişlerdir. Sâlifu'z-zikr Heravejd karyesinden ileri Granburg ve Sikotşov kasabalarından bir gece beytûtet ve ba'dehû Karakoya şehrine varılub Acem sefiri mûma-ileyh ile bu mahalde dahi mülâkat u musâdakat olundu.

Vasf-ı Şehr-i Karakoya

Şehr-i mezkûr, Vistol şehrinin otuz yedi derece ve kırk sekiz dakika tûlünde ve elli derece on dakika arzında vâki' semtinde ve Galiçya dâiresi derûnunda vesî'u'l-enhâ ve kesîru'l-kurâ bir şehr-i dilâra olup fi'l-asl Leh krallarının ibtidâ taç giydikleri ve bi'l-âhere ekserîsinin defin olundukları mahaldir. Derûnunda cesîm konaklar ve müte'addid mektebler ile şümâr-dîde tahmîn olmuş yetbiş beş kenîse ve bir kışlak ve bir komarya ve şehir etrâfında kurşun ve demir ve tu[n]ç ve tuz ve a'lâ mer-

mer madenleri ve mükellef bahçeleri vardır. İç kal'ası olan bir yokuşcak üzerinde kâin büyük kenîselerinde i'tikâd-ı bâtılları üzere vâsıl-ı hak olarak mürde olan bazı Leh kralları ve papaz ve piskoposlarının li-ecli'z-ziyâr başlarını ve ellerini kesip altun tas ve mücevher zarf içre hıfz etmişlerdir ve bir bahçede dahi Paris'te görüldüğü misüllü edviyeye dâir envâ'-ı nebâtat ve eşcârı cem' eylemişlerdir, (s. 22) şehr-i mezkûr bin yüz on yedi sene-i hicriyesinde vaki' bin yediyüz iki sene-i iseviyesinde İsveçlü'nün ve bin yediyüz altmış sekiz senesinde Rusyalu'nun ve yetmiş üç senesinde Nemçelü'nün eyâdî-yi zabt ve tasarruflarına geçüb ba'dehû hâlâ Paris'te mukîm Lehlü Kocoşko nam ceneral sa'yiyle yedi yüz doksan dört senesinde Nemçe ve Rusya askeri bu taraflardan külliyen tard u tebyîd olunmuş ise dahi muahharan

Galiçya'yı bütün bütün Nemçelü zabt eylemek hasebiyle şimdi Avusturya İmparatoru'nun yed-i temellük ve istilâsından ve kal'ası kılâ'-ı kadîmeden olub vaktiyle işe yaramayacağı ecilden, imparatoru müşârun-ileyh bu defa hedm idüb şehri büyütmek sevdasındadır. Fransız imparatoru bu sefer Devlet-i aliyye'yi işgâl ve tarafına murahhas elçi celbiyle müttefik devlet şâyiasını vererek sâir düvel ve mileli tahdiş ve iğfal etmekten nâşî bu ittifakta semere-i nâfıasından hissemend olmaktır ümidine düşmüş. Bazı Lehlü'nün taraf-ı saltanat-ı seniyyeye hürmet ve riâyetlerini icab eder halâttan olmağın, Karakoya'ya ibtida-yı vürûdumuzda rical ü nisvân ve kibâr ve sıbyânı gürûh-ı mekrûh ziyaretimize gelüb icrâ-yı merâsim-i hoşâmedî eyledikleri esnada, "çok zamandan berü Osmanlı görmeğe hasretkeş idik. Burayı teşrifinizden memnun ve mesrûr olduk. Ah ne olur üç beş gün ikâmet idüb doya doya sizi görmek şerefine nâil olsak" yollu her biri bir güne ta'bir-i dilpezîr ile ikrâm ve sâkin olduğumuz hanenin kapusuna bir bö-

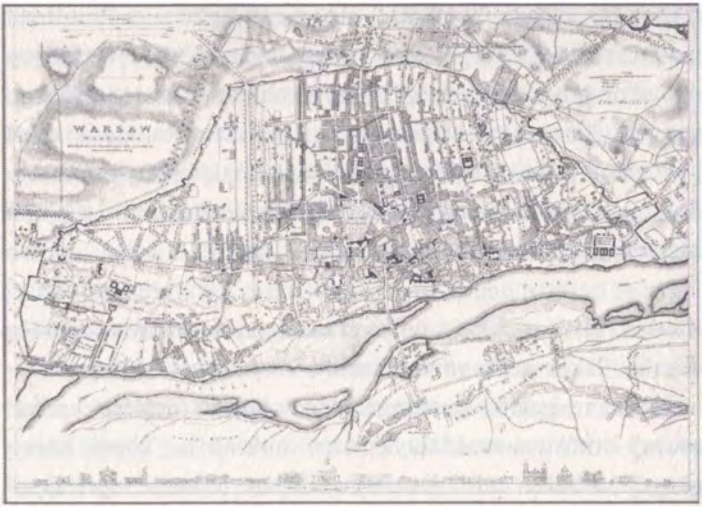
lük nemçe askeri tayiniyle icrâ-yı merasim-i i'zâz u ihtiram (s. 23) itmeleriyle iki gün onların hatırı içün tevakkuf u ârâm ve vücûh-ı beldeye gülyağı ve ten-zûy ve çevre misüllü hedâyâ ile dahi iltifât ve ihtişâm olundu. Karakoya'dan ilerü Varşavya'ya doksan saat mesafede vaki' İvanoviçe ve Zadnoviç ve Sinkov ve Malagos ve Lobistovirad ve Ziş ve Konoski ve Abocenov ve Covise ve Bomyastov ve Mozlanika ve Istraviç ve Darişen postaları bozuk düzen ve yollarının rabıtasızlığı bâdî-i enva'-ı meşâkk u mihen olmağın esnâ-yı tarîkde hinto devrilüb göllere düşerek ve çamurlara batub çıkarak on gün on gice gitmekle gücile Varşovya'ya vusûl ve Fransa tarafından tehiyye olunan konağa nüzûl olunduktan sonra der-an-hal tercümanlarımızın birini Taleyran nam umûr-ı ecnebiye nâzırı tarafına irsâl ile Varşâvya'ya vürûdumuz haberi resmen takrir ü ifade olunduğu hinde bir kaide konak muhafazası için beş on nefer soltad gönderilmekle iktifa yani me'külât ve sâir levâzımâtımıza iğmâz-ı 'ayn ile muktezâ-yı denâet-i cebeliyelerini izhâr ve icrâ eylediklerinden tedârikât-ı malzemeye tarafımızdan ibtidar ve avdetimize kadar sâye-i Devlet-i âliyye'de sarf-ı nükûd-ı mevcûdum ile şân ü übühhet-i saltanat-ı seniyyenin muhâfazasına dikkat ve i'tinâ olundu.

İstidrâd: Acem sefîr-i mûma-ileyhe yevmiye onikişer Macar altunu ta'yinât bahâ verilüb hîn-i avdetinde dahi kendüye kırk bin ve adamlarına beş bin guruş harcırah ile mücevher ve musavver bir kutu ihtâ eyledikleri menkûldür. Nâzır-ı merkûm Taleyran İtalya'da kâin teb'a-i Vidin ülkesinin hükümdar prenci [prensi] ve ol vakt (s. 24) France Devleti'nin umûr-ı ecnebiye nâzırı ve başvekili olub mevâdd-ı memuriyetimiz ânınla mülakat ve musâhabete tevakkuf eylediğinden vürûdumuzun haber-i resmîsi kendüye vâsıl olduktan sonra mülâkât içün vakit

tahsîsi ile tarafımıza da'vet tezkiresi göndermiş olmağla üçüncü gün etba' vü tercümanlarımız ile hintolara süvâr ve mersûmun hânesine 'atf-ı inân-ı indi'a vü reftâr olundu. Leh hudüdunda otuz seneden berü Osmanlı elçisi görülmüş olmadığına mebnî seyir tarikiyle yollarda tecemmü eden eşhâs galabalığı ile ber takrîb hâne-i mezkûra varıldıkta Taleyran âdemleri nerdüban başlarından istikbâl ve bizi alub düvel-i sâire elçileri ve Fransız ceneralleri ile mâ lâ-mâl bir odaya idhâl eylediler. Zikrolunan odaya duhûl ider iken mukabelesinde vâki' bir oda kapusundan Taleyran zuhûr ve izhâr-ı handerûyî ve sürür iderek odanın ortasına kadar geldikten sonra kanepe tabir ettikleri tûlânî bir sandal-ı iskemle üzerine ku'ûdumuzu işaret ve bu fakîr oturub kendüsü biraz zaman ayak üzere kıyâma rağbet idüb ba'de'l-ku'ûd dostluğa lâyık mukteza-yı vakt ü hâle muvafık nevâzişlice suâl-i hâtır u hâl ve sâir âfâkî sohbetlere iştigal esnasında haşmetlü France İmparatoru bu taraflara yani Leh hudûduna şevketlü padişah-ı Âl-i Osman hazretlerinin hizmeti içün geldi ve sizin sefaretle me'mûriyetinizi bundan mukaddemce haber aldığı gibi mahzûz olarak iki yüz bin asker ile ilerü düşman üzerine gitti ve şimdiye değin hayli iş gördü, (s. 25) Devlet-i aliyye ile Fransa Devleti'nin birbirlerine meyl ü muhabbetleri kemâlde olmağın sizinle bizim beynimizde dahi zaten hüsn-i ülfet ve akd-i hulûs ve meveddet olmak me'mûlündeyim deyu arz-ı safvet ve sadâkat ve ertesi gün tertîb-i ziyâfet etmekle biz dahi te'kîd-i esâsî vedd ü vilâyî mûcib olur. Ceramoniya'yı [seramoni] cevablar virerek kelâma hitâm verildiği anda ihzâr u âmâde eyledikleri kahve içilüb biraz dahi âfâkî sohbet olunduktan sonra geldiğimiz hey'et üzre avdet ve iki saat mürûrunda nâzır-ı mûma-ileyh Taleyran dahi hilâf-ı resm-i âdet ikrâmen bizim konağımıza gelmekle tekrîr-i da'vet-i hulûs-ı muhabbet olunub ba'de-zîn ara ara mukâlemeye girilmiş.

Vasf-ı Şehri Varşav

Varşav şehri, Vistol nehri kenarında kal'a ve surdan ârî takriben doksan bin nüfusu hâvî otuz sekiz derece ve kırk dakika ve otuz saniye tûlünde ve elli iki derece on dört dakika arzında kumsal düz ovada vâki' cesimce bir şehir olub derûnunda katı çok medrese ve mekteb ve kenîse ve müte'addid bîmarhâne ve eslihâdan tehi cebehâne ve bir kütübhane ve zâhire anbarları ve asker kışlakları ve mükellef konaklar ve komariyehâneler vardır kütüphanesinden iki yüz bin cilt kitab çıkarub Rusya imparatoriçesi esbak Katarina zamanında Petreburg'a [Petersburg] götürdüklerini ahâlisi hüzn ile nakl ü îrâd ve Leh'in def a-i sâniye-i mukâsemesinden bir sene mukaddem imparatoriçe-i müşârun-ileyhâ cânibinden Varşav ve havâlisine vaz' olunan Rusya askerinin mecmû'unu ahâlî-yi kaza idam (s. 26) ve ifnâ eylediklerini kemâl-i sürür ile tezkâr ü yâd iderler. Şehr-i mezkûr sekenesinden Îbrân[î]-ı Yehûdî zükûr ve inâs evlatlarını elsine-i muhtelife ve hikmet ve hendese ve sair ma'ârif tahsili ve mûsikî ve raks te'allümü içün terbiyeye sa'y ü ihtimamları derkâr ve içlerinde zarâfet ü nezâket ve hüsn ü ân ü letâfet ashâbı kesîrü'l-miktar olub rumûz ve mazmun ve kelâm-ı mevzûn ile birbirlerin medh ü zem eylemek dahi şi'arlarından idüğü ecilden bazılarıyla müşâ'are olunub hâl ü mezâyâsı tarafeynden tercüme ettirilmekle malum olan sözlerden bir takım Türkî eş'âr ol taraflarda âvihte-i dîvâr-ı deyr-i i'tibâr u iştihâr olmuştur. Bu âdemlerin fi'l-asl çerkesî cepken resminde kisve-i mahsûsaları var iken âfitâb-ı devlet ü ikballeri karîn-i uful ü zevâl olduktan sonra tâbi' oldukları düvel-i sâireye muvâfakat sûretleriyle resm ü hey'etlerini tebdil ü tahvil etmiş olmalarıyla el-hâletü-hâzihî ademlerinin kılığı Frenk ve avretlerinin libâsı nisvâne-yi Efrence müşâbih ve hem-renktir.

1800'lerin başında Varşova

Hâneleri bilâd-ı sâire-i cesîmede görüldüğü misüllü umûmen matbû ve hem-vâr olmayub bazı zokaklarında ve büyük konaklar aralarında ahşaptan birer ikişer kat harâbezâr evleri var ve zokaklarının ekserisi Paris zokakları gibi müte'affin murdar mesire olarak Saksonya ve Kraşenski bahçesi nâmiyle derûn-ı şehirde fakat yolları muntazam ağaçlık iki meydanları ve iki komaryahâneleri olmağla ikindi ta'âmlarından sonra canı isteyenlerden bây ü gedâ bu meydanlara gidüb (s. 27) aşağı yukarı gezinürler ve ekseriyâ balo nâmiyle kibâr kavmi hânelerinde cem'iyyet idüb bu makûle cemiyetlerde ricâliyle nisvânları beraber çift çift raks ü âhenk itmek med'uvven gelmiş olanlara bazen ta'âm ziyafeti ve bazı defa yalnız kahve ve dondurma ve çay verilmek âdetlerindendir.

Ta'riz: Balo gecelerinin birine Acem sefiriyle müsâdefet ve mahall-i cemiyette bulunan nisvândan başına yeşil kurdela

sarmış bir avreti rü'yet vâki' olmuş idi. Sefir -i mûma-ileyh mezkûr tînet-i asliyesi olan sefâhetinden nâşî "bu avret Varşav emirlerinden olmak gerektir." deyu nahl-i gülşen-i siyâdetime seng-endâz-ı istihzâ olayım diyecek ben dahi "buralarda emir ile Ermeni'yi fark etseler imtiyaz içün sarmıştır zan olunur idi. Amma fark ve temyiz yoktur" cevabını verdiğim gibi düçâr-ı hicâb ve karîn-i nedâmet ve ızdırâb olmuştur.

Kaide: Frenk tâifesi gündüz ta'âmlarını karılarıyla beraber ederler, lâkin gece yemeklerinde ve bazen büyük ziyâfetlerinde karı galabalığ olduğu takdirce sofra başında karılar oturup erkekleri verâda ayak üzre durarak "aç köpek kasap çengeline bakar gibi" karıların ellerine bakarlar eğer insaf idüb karılar anlara birkaç lokma şey verirler ise alub yerler vermezler ise aç gelüb aç giderler. Davetsiz gidenlerin ve umûmen hizmetkâr makülelerinin bu ziyâfetlerden nasîbleri olmamağla med'uvven ziyâfetlere gideceğimiz vakit maiyyeti lâzım gelen adamlarım fakirhânede ta'âm itmeksizin kalkub gitmek vâki' olmamıştır, (s. 28) Şehr-i mezkûrun kurbu civârında Marimot ve Beylanova ve Moçin ve Lâzenki ve Korili ve Karye ve Vilanova ve Varkan nâmiyle meşhur ve ma'mûr mesireleri ve müferreh çiftlikât ve karyeleri ve bazı kibârlarının sayfiye konakları vardır. Varşavya'da ziyâdece ikâmet ve her tarafını rü'yet ve ekâbir-i vücûh-ı memleket ile ülfet ve ünsiyet iderek sem'an ve 'iyânen çok şeylerine vâkıf ve bu seferden ağrâz-ı reddiyye-i Efrenciye'yi ol tarafta müteferris ve ârif olarak usûl ü fürû'-ı memûriyetime Varşav'da çekidüzen verilmekle velînimetim olan Devlet-i aliyye'yi varta-i hevlnâk ittifak-ı Freng bir renge uğratmaktan kemâl-i tehaşî ve ictinâb beyne'l-etrâb bâis-i terakkî-yi kadr ü itibârım olacağı bî-irtiyâbdır.

Sâniha: France imparatoru işbu sefer ü hareketini birkaç türlü işâ'a idüb şöyle ki; evvelâ France'nin devlet ve milletine hasm olanların haddini bildirmek lâzım geldi da'vasiyle kendü askerini tahrik ve teşci etmesi, sâniyen iddi'â-yı lâfzîsi hakkaniyet sûretiyle Lehlü'yü eyâdî-yi ağyârdan kurtarub Leh Devleti'ni kadîmi üzre ihyâ ve ibkâdan gayrı maksûdum yoktur demesi, sâlisen Devlet-i aliyye'nin yüz seksen iki senesinde [1768] gasb olunmuş memâlikini Rusyalu'dan istirdâd ile şân-ı şükûh-ı saltanat-ı seniyyenin tezâyüd ü hizmetine mecbûrum yollu gayret ve sadâkat arz eylemesi ve bunların emsâli her bir tarafa bir güne söz söylemesi mücerred kendü menfaati zımnında hiyel-i harbiyeden ibâret (s. 29) ve hatta Kâtib Çelebi merhûm her kavmin bir nisbeti olmağla Leh'in kibrisi Çeh'in rahibi Italya'nın takvası Alaman'ın orucu dedikleri gibi Fransız'ın ahdi derler yani kâidesiz ve kizb ü dürûğ ve asılsız şey diyecek yerlerde bunların mensûbâtiyle darb-ı mesel iderler deyu *Cihannümâ*'da tahrîr eylediği vech üzre, Fransızlar'ın bî-vefâlığı öteden berü müsellem ve müsbet olub kâffe-i akvâl ve efalleri hileden gayri bir şey olmadığı inde'l-akl zâhir [ü] hüveydâ ise de bazı güç fehm olanlar geçen sene İsterliç muhârebesinde Nemçelü ateşlere yanub ocağı yakılmış ve Rusyalu'nun dahi bu defa mağlûbiyetiyle kolu ve kanadı kırılmış ve Rusya Devleti dahi birkaç koldan sıkıştırılmış olduğuna binâen, Rusya Lehi'ni almak kolay ve ol taraf alınub ele geçdikten sonra Nemçelünün Galiçya memleketi tabiatiyle alunur, o yar itikadında olub ma'ahazâ bin yüz elli iki tarihinden berü Moskovlu nizâm verdiği askerini otarmak içün sağa ve sola el atarak ve yetmiş altı senesi esnasında Leh'in Korlanda eyâletine tırnak iliştirerek tedrici tedrici matlûbuna nâil ve Leh arazisinden kâide-i külliye hâsıl etmiş iken tavr u mişvârları ma'lûm Fransalu'nun bir ayak patırtısıyla geri çekilir

mi çekilmez mi? deyü hılâl-ı münâvele-i selâfetu's-sahbâ-yı makale ve hitâb ve esnâ-yı müfâkere-i simâr-ı şehr-engîz suâl ü cevabda söz ayağiyle gelmek köşelerine dikkat olunarak Leh memâlikinin ahvâl ü icmâline (s. 30) kesb ü vuküf ve ma'rifet olunmağla bi-fazli'l-lahi teâla Devlet-i aliyye-i ebediyyü'd-devâmın vaktiyle işine yarar me'mûliyle ber-vech-i âti zikr ü beyâna tasaddi olundu.

Beyân-ı Keyfiyet-i Memâlik-i Leh

Litvanya ve Leh Devleti'nin hudûd-ı kadîmesi bundan otuz beş sene mukaddem otuz iki ve çevrelik itibariyle dâire dâire tefrik u tecdîd olunduğu üzre hudûd ve sınırı otuz beş derece ile ellinci derece tûlü ve kırk sekiz derece ile elli altıncı derece arz-ı şimâli meyânında vâki' bir ülke-i cesîme olub havasında bürûdet-i zâidesi yirmi dört dereceye ve harâreti yirmi altı dereceye bâliğ olarak bu ülkede bir senenin beş ayı kış ve yedi ayı sayf ve bahar ve güz oluyor. Zikrolunan voyvadalıklardan Rusyalu'ya tâbi' Litvanya ve Poloçka dâirelerinde bazen küçük püşteler ve Nemçelü'ye tâbi' Sandomir ve Radom ve Lübit ve Karakoya ve Hülm ve Zato ve Esviçi voyvadalıklarıyla Peliçe Suyu boğazından Vistüle şehrinin Karakoya tarafındaki şıkkına kadar vâki' olan kasabât ve kurâ ve Rusya ve Peliçe eyaletleri ve yine Rusyalu'ya tâbi' Podolya ve Velina ve Breslav ve Kiyevya dâirelerinde biraz dağlar olub kusûr yerleri düz ovadır. Toprakları siyah ve umûmen kumlu olub derûnunda helon ve yağlı ağaç ve birkaç nev' boya damarları ve kehriba parçaları vardır ve dağları olan devâir-i merkûmede dahi birkaç nev' demir ve nühâs ve kurşun ve mıknatıs ve maden kömürü ve bazen sim (s. 31) ü zer madenleri ve Karakoya'dan Boğdan ve Eflak taraflarına doğru Karabak [Karpat] Dağları kenarında temiz

tuz ve a‘lâ kükürt ve çakmak taşı ve alçı taşı ocakları derkâr ve Nemçelü’de olan Sandomir ve Karakoya toprakları Leh’in arâzî-yi sâiresinden ziyâde mahsüldâr olub tuzlasından yevmiye dört-beş yüz araba yükü tuz çıkub satıldığından başka işbu Karakoya havâlisinde ve Dovlinya ve Porliya ve Ukrayna eyaletlerinde güzel at ve boynuzlu hayvanât ve kavun ve karpuz ve enginar misüllü esmâr u nebâtât bulunur. Mâru’z-zikr Podolya ve Ukrayna topraklarında Mısır güherçilesi gibi a‘lâ güherçile[1] hâsıl olur.

Hey’et-i Hâliye-i Arazî-yi Leh

Bütün Leh ve Livatya hudûdu yüz yirmi üç kıt‘a itibariyle yirmi üç kıt‘asını tarla ve dokuz kıt’asını çayır ve iki kıt’ asını mesken ve otuz dört kıt’asını turûk u enhâr ve elli kıt‘asını ormân ü eşcâr farz ü i‘tibâr iderler.

Fevâid-i Ârâzî-yi Merküme

Bâlâda beyan olunduğu üzre bütün Leh’in altı bölükten bir bölüğü farz olunabilen tarlaların siyah topraklı olanlarına hınta ve kumsal yerlerine çavdar ve yulaf ve yer elması zer’ oluna gelmekle hıntadan ma‘âdasının bir kilesi yirmi misli kadar mahsûl verdiği menkuldür. Hınta tarlalarına beheri bir buçuk İstanbuli keyl olmak üzre bundan otuz sene mukaddem on dokuz milyon keyl tohum zer’ ve hadd-i itidâle riâyeten birine beş misli mahsûl takdir olunarak senevi doksan beş milyon keyl mahsûl aldıkları mazbût u ma‘lûmları olub lâkin ol vakt

---

Doğal halde kayaçlarda bulunan beyaz kabuksu yapıdaki Potasyum Nitrattır. Bu maddeye Odun kömürü tozu katılarak kara barut, havayi fişek gibi patlayıcı yapımında kullanılır.

arâzî-yi mîriyelerinin (s. 32) ekserisi Leh kralıyla ricâli yedlerinde mâlikâne ve has olarak zabt u irâdesi hususları kendü yurtlarında kayd-ı esere giriftâr olan yani diyâr-ı ecnebi ve ağyâra çıkmamak üzre Eflâk kıptîleri misüllü fakat birbirleri ve kendi memleketleri arasında alınıb satılan ‘aceze-i re‘âyânın rakabe-i sa’y ü gayretlerine rabt olunub anlar dahi haftada iki gün hâh u nâ-hâh bâd-ı hevâ hizmet ve eyyâm-ı sâirede başka işler rü’yet eyledikleri içün çok yerleri güzelce idâre olamayub mu‘attal kaldığı herkesin ma‘lûmu olduğundan muahharan arâzî-yi mîriye-i merkümeden Nemçe ve Prusya Devletleri zabtına geçenleri parça parça âhere icar ve temlik ve mâlikâneye mutasarrıf olanların vefâtından sonra evlâd ü ahfadına tefviz ve cebren ve kahren bir kimesne âheri istihdâm eylememek gibi ahz ü i‘tâ ve mu‘âmelât-ı bây ü gedâya dâir müceddeden bir kâide-i lâyika vaz‘iyle fukarâ-yı raiyyeti kayd-ı eser ve ızdırârdan kurtarub istedikleri gibi eküb biçmeğe iğrâ ve tahrîs itmiş olduklarına binâen çorak ve sulak olan yerlerine kadar bir taraftan ıslâh u iflâh olunarak el-hâletü hâzihî Leh hudûdunda senevi yirmi beş milyon kile tohum ziraat olunduğu Dansika [Danzig] İskelesi ve Bahr-ı Baltık Limanları ve Hocabey taraflarından sefâyine tahmîlen diyâr ü âhere nakl ü irsâl olunan zehâirin mikdârından istidlâl ü tahmin iderler. Fukarasının çoğu etmek yerine yer elmasını kebab idüb yerler. Arâzî-yi merkümenin ekserisi hin ü mukâsemede Moskovlu tarafına geçmiş olmağla Moskovluların (s. 33) yakîn vakte dek re‘âyâya der-kâr olan cevr ü ezâsı sûret-i ûlâsından bed-ter olub şöyle ki: zikrolunan yerleri zabt u idâreye me’mur Rusyaluların insâf u irâdesine göre re‘âyâyı haftada üç gün ve bazen dahi ziyâde i‘mâl ü istihdâm iderler imiş. Hatta İmparatoriçe-i esbak Katarina zamanında haftada altı gün bâd-ı hevâ kral hâsı olan topraklarda çalışmağa mecbur oldukları meşhurdur. Lâkin muah-

haran bazı mülâhazaya mebnî Leh re'âyâsı te'lîf ve müsta'îd olanlarını aşağı yukarı istihdâm ile celb ü taltif itmek sûretine teşebbüs etmiş olduklarından başka bu defa vâki' olan Fransalu muhârebesinde Lehlü'den akçasız bir habbe almamakla anlar dahi kemâl-i hoşnutluklarından yerlü yerinde mekîn olub Francalu tarafina meyi ü mümâşât itmedikleri zâhirdir.

Mikdâr-ı Sekene-i Leh

Bütün Leh ülkesinden Gelroy ve Karakoya ve Lüblin ve Varşavya misüllü cesîmce üç beş şehir ve belde olub kusûr kasabalarının sevâd ü cemiyyet ve resm ü heyetleri köylerinden fark olmaz ve Leh ahâlisi kalîl olmağın rençberlikden gayrı, sanâyî-yi garibe ile iştigâl iden âdem çoğa çıkmaz. Ülke-i merkümeyi bundan otuz bir sene mukaddem ki bin yedi yüz yetmiş altı sene-i îseviyesinde hem-civârları olan düvel-i sülüse taksim ve sekenesini ta'dâd ve terkîm eylediklerinde mecmû'u on dört milyon nüfusa bâliğ olarak bunların iki milyon yedi yüz bini Nemçe İmparatoru tarafında ve iki milyon dokuz yüz bini Rusya İmparatoru cânibinde ve yalnız dokuz yüz bini (s. 34) Prusya Kralı semtinde ve yedi milyon dört yüz bini Leh kralı raiyyetinde kalmış ve işbu on dört milyon nüfusun içinde takriben bir milyon miktarı Yahudi var imiş. Ba'dehû bin yedi yüz doksan beş sene-i îseviyesinde Leh Kralı ve Cumhûr ricâli def u ref olunub bakiyyeleri dahi düvel-i sülüse-i merkümeye geçtikten sonra tekrar tahrîr eylediklerinde Nemçe İmparatoru tarafından beş milyon yüz otuz bin ve Rusyalu'da beş milyon otuz bin ve Prusyalu'da dört milyon yüz bin nüfusu kaldığını tezkîr ü beyân itmeleriyle, hesâb-ı mezkûra nazaran taksîm-i evvel defterinden iki yüz altmış bin nüfusu ziyâde zuhûr etmiş olur. Bu ziyâdeliğin hikmeti tefahhus u istik-

nâh olundukta, Leh ülkesi Fransa ülkesinden vâsi‘ olub lâkin Leh sekenesi Fransa ahâlisine nispeten pek az ve toprağının feyz ü bereketi cümle indinde müsellem ve mümtâz olmaktan nâşî tâife-i Yahûdî'den ma‘âda reâyasının cümlesi ziraat ve hirâset[l]e meşgûl ve Yahûdîler dahi bâde-furûşluk gibi kâr-ı mekrûh ile me'lûf u mecbûl olub düvel-i sâire misüllü sanayî‘-i ‘ameliye fevâidinden behremend olmağa ihtilâsı vakt idemediklerinden;

Kat‘-ı Nazar: levâzım-ı zarûriyelerinden olub France ve Ingiltere ve Felemenk Devletleri'ne mahsûs ince çuka ve dülbend ve patiska ve berkal ve penbe ve harîrtâr kumaş vesâir güne emti‘â-i turfe nakş ve dilhırâş mübâya‘asiyçün ellerindeki akçayı diyâr-ı âhere ihrâc ve bu takrîb ile sermâye-i devlet ü servetlerin berbâd ü târac itmeleriyle o makûle levâzım-ı zarûrîyelerini kendü memleketlerinde nesc ü i‘mâle sûret vermek kasdıyla ahâlîyi (s. 35) çoğaltmak içün bir müddetten berü veled-i zinâ-yı kadîmlerini piçhânelerinde besleyüb büyütmek ve vücûd-ı insâna ârız olan çiçek illetini resâil-i mahsûsalarında muharrer aş ilacıyla savuşturmak ve düvel-i ecnebiye memâlikinden reâya celb itmek misüllü tedbirlerin icrâsına ihtimâm ü dikkat olunur idi ve kenîse defterleri müfâdınca ol vakitten berü tevellüd iden insan fevt olanlardan yüzde üç ziyâde olur idi cevabını vermişlerdir.

Beyân-ı Nizâm-ı Piçhâne

Bunların piçhânesi târike-i dünya şeklinde olan siyah poşulu karıların zîr-i dest-i irâdelerinde kâin kenîseler derûnunda bir takım hücerâttan ibâret olub devlet ü milletleri tarafından ücret ile hizmet ider müteaddid süt analar ve üstad ve hâce-

ler terbiyesiyle veled-i zînâ perverde-i istidâd olduktan sonra bazılarını beslemelik sûretiyle ona buna i'tâ ve bazı müsta'îd-i ma'ârif ve hüner olanlarını piçhâneden çıkarub başka medreselere sevk ü isrâ iderler. Semere-i fevâidden bî-behre ve nâmurâd olan bu fakire beğeneceğim bir çocuğu hîbe vü teslîm idecekleri va'dlerine mebnî bir gün mahsûs piçhânelerine varılub yüz elli kadar sıbyâna atf-ı nazar-ı im'ân olundukta ol bed güherlerin cümlesi basar-ı basirete "esgâlü min şehlân" medlûlünce girân-cân ü sagîlül-vech ve nâdân görünmekle heman takım takım odalarına bahşişler i'tâsiyle avdet-i ric'at olunmuştur. Bu piçhânelerin zokak kapusu ittisâlinde dönme dolapları olmağla piçleri (s. 36) ekseriya gicelerde getürüb dolaba vaz' ve ilga ve içerü taraftan dolab memurları alub vakt ü saatini sebt ü defter ittirdikten sonra süt anaların birine teslim ü i'tâ iderler. Lâkin çocuğu getürüb dolaba koyan vâlidesi olubda hâriçte bir zâbite rast gelmekle ele geçüb tutulur ise getirdiği veled-i zinâsından başka mütehammil olduğu mertebe evlâd ırzâ'ı içün altı ay müddet piçhânede habs ü tevkif olunmak âdettir.

Mikdâr-ı Asker-i Leh

Mukaddemâ Prusya Devleti dâiresine on milyon nüfusu dâhil ve anlardan yüz doksan sekiz milyon florin îrad hâsıl olub işbu iradın doksan altı milyonunu umûr-ı seferiyeye sarf ile Prusya Devleti iki yüz kırk bin mikdârı muvazzaf ve mu'allem asker besler imiş. Düvel-i Nasârâ'da tecrübe olunduğu vech üzre taht-ı ra'iyyetlerinde olan nüfus-ı mevcûdenin beher yüzde iki neferini askerî kaydetmek mümkün olduğundan Leh'in nizâmı Prusyalu'ya tatbik ile râbıta-bend olsa Leh hudûdunda lâ-akal iki yüz elli bin asker utarmak âsân ve Leh ahâlîsi Prus-

yalu'dan ziyâde gösterişli ve gayretlü âdemler idüğü müstağnî-yi ta'rîf ü beyândır.

İstidrâd İstanbul'da râyic-i vakt üzre beheri dörder pâreye kabul olabilür. Prusya'nın bir nev' guruşu vardır ki yirmi dördüne bir taler ta'bir ve beher talere altı Leh Florini i'tâ ve takdir etmeleriyle bu hesab üzre yüz doksan sekiz milyon Leh Florini (s. 37) otuz üç milyon Prusya Taleri olmak lazım gelür.

Layiha: Her devletin mesârif-i muayyenesine mukabil vâridât-ı mukarreresinden fazla hîn-i iktizâda umûr-ı seferiyeye ve mehâmm-ı sâire-i zarûriyesine harc u sarf içün nükûd-ı mevcûde-i mektûmesi olmak lâzım gelür ve bu tedârikât-ı zâide imtidâd-ı vakt-i asayiş ile husûl-pezîr olabilür. Siz şimdi devletin sûretini kesb idüb ba'dehû hem-civârlarınızdan biriyle muhârebe ve mücâdeleniz icâbiyle akça husûsunda zahmet çekilmez mi? deyu istidlâ'-ı ahvâl olundukta vâkıa' mülâhazanız becâdır. Ancak memâlik-i kadîmesini zabt iderek müceddeden Leh kralı nasb olunduğu halde fi'l-asl mîrî ve rehâbin vâridâtı olan arazî vü emlâk füruht ve tuzlahânelerini dahi mâlikâne iderek tiz elden doksan-yüz milyon florin sermâye tedârik olunabilür yollu sözler ifâde ve ümidiyle bu defa yalnız Prusya, Leh'in France istilâsında kalan sülüsânı mikdârından kırk elli bin güzide asker teçhiz ü âmâde idüb mecmû'u Francelü müttefikleri ile ma'an topu iki yüz bini mütecâviz olur. Nüfus-ı askeriyenin zehâir ve levâzımât-ı sâiresini bî-çâre Lehlüler i'tâ ve'l-hâsıl Varşavya ve tevâbi'âtından işbu Francelü seferine tevâtüren seksen bin kise akça harc ü ifnâ itmişler idi. Sonra Tilsit musâlahası üzre Prusyalu'nun cebren ve kerhen keff-i yed eylediği Leh arâzîsînin birazı Moskovlu'ya ve birer parçası Vestfalya ve Saksonya krallarına ilhak (s. 38) ve i'tâ eylediklerini istirâk eylediklerinde

cümlesi mecrûhu'l fuâd ve bu sûrette halleri Prusyalu vaktinden fenâ olacağına esbâb-ı vâfire i'dâd itmeleriyle irâd olundu.

Menâfi'-i Düvel-i Selâse Ez-Ülke-i Leh

Mukaddemâ Prusyalu'nun zabtına geçen ma'lûmu'l-hudûd Leh arazîsinden senevi otuz altı milyon ve ol arâzîde fürûht olunan müskirât ve husûsan lotarya ve piyango tabir eyledikleri kumarbâzî ve lu'bdan dört milyon florin ve Avusturya Devleti dahi mazbûtu olan arazi-i mîriye ve memleha mahsûlünden otuz altı milyon ve lotarya ve enfiye mukâta'alarından seksen altı milyon florin ki cem'an Avusturya Devleti yüz yirmi milyon ve Prusya Devleti altmış milyon florin îrâd ahz ve bundan başka mîrî nâmiyle askerî tâifesiyçün öşür misüllü aynen zehâir dahi kabz iderler imiş. Rusya İmparatorunun zabt eylediği ülke hâsılatı Nemçelü'nün iki katı olmak mümkin ü muhtemel ise dahi ber-vech-i tahmîn yüz milyon florin farz ve tayin olunarak mecmû'u Leh ve Litvanya arâzîsinden gayr-ı ez-a'şâr-ı zehâir düveli selâse-i merkümenin iki yüz seksen milyon florin vâridât-ı mukarreresi olduğunu haber verirler.

Hesâb-ı Florin

Hafi olmaya ki florin dedikleri şey Nemçelü'nün muâmelesinde ufak para misüllü beheri altmış krayiç ve krayiç dahi bakırdan beşlik akça cirminde para yerine geçer bir nevi' sikke olarak (s. 39) üç florine, bir Macar ve Lehlü muâmelesinde onar paraya olmak üzere on sekiz florine bir Macar altunu itibâr olunmağın bu takdirce beher florin onar paraya yani Macar altunu dört buçuk guruşa add ile fi'l-asl Leh Devleti'nin senevî yüz kırk bin ve Prusya Devleti'nin gayr-ı ez-hisse-i Leh doksan

dokuz bin kîse-i rûmî iradları olmak iktiza ider.

İstidrâd: Bâlâda hâme-güzâr-ı iş'âr olduğu vech üzre Leh Devleti'nin teceddüd ü ibkâsı takdirinde tiz elden hülyâ olunan dokuz yüz milyon florin râyic-i vakte göre her milyonu beş yüz kîse-i rûmîden dört yüz elli bin kîse akçaya bâliğ olacağına farz-ı muhal ve abese-i iştigal kabilinden bir fâhiş hesab denilebilür. Lâkin Frengistan'da ma'lûm olan rüsûm u 'avâidden ma'âda ferd ü vâhidin mâl ü menâline müdahale olmayub her devletmendin ve akarını evlâd ü ahfâd ve akrabaları tevarüs eylediklerinden ve serseri ve bî-kâr geşt ü güzâr ider kimesne olmayub dîde-i dünyadan mahrûm âmâ makülelerine varınca herkes birer kâra meşgul olduğundan maldâr ve zî-kudret görünen vücûh-ı memleket ve sunûf-ı ra'iyyetlerinden hîn-i iktizâda mezkûru'l-mikdâr dirhem ü dinârın husûlü akla ba'îd değildir.

Beyân-ı Enhâr u İsriye-i Leh:

Avrupa'da cereyan iden mecmû'-ı cedâvil ve isriyeden kesir olmak üzere bu ülkede dört bin sekiz yüz on dokuz nehir ve ırmak vardır deyu haber verirler. Enhâr-ı mevcûde-i ma'dûdenin bazısı: Poloçya [Polonya] (s. 40) ve Livanya [Litvanya] semtlerinde olan cibâlden ve bazıları Karpak [Karpat] dağlarından ve Poloçika gölleri ve bataklarından tenebbü ve ekserisi Moskovlu zabtında olan Pinsek [Pinsk] eyâletinde kâin âbgîr u gadirlerde terâkim ü tecemmü' eylediklerinden sonra bir takımı Bahr-i-siyah'a ve bir takımı Bahr-ı Baltık'a câri ve munsab olmaktadır. Zikrolunan ırmakların ekberi Niyeper [Dinyeper] ve Turla ve İstir ve Buğ ve Porozi ve Viyeper ve Vistol ve Vesloka ve Donepi ve San ve Nide ve Proşta ve Varta ve

Peliçe ve Narfaka ve Narov ve Birova ve Niyemen ve Horin ve İsluc nam nehirlerdir. İçlerinde büyük kayıklar geşt ü güzâr ve bereket ü suhûletle külli ticaret ve kâr iderler.

İmkân-ı İltikâ-yı Bahreyn-i Yek-Diğer

Enhâr-ı mevcûde-i mezkûre çoğu müctemi' olduğu mârü'l-beyân Pinsek Eyâleti'nin zemini Karadeniz'den otuz iki kadem ve Bahr-ı Baltık'tan on yedi kadem mürtefi' olub husûsen Poloçka semtinden mürûr iden suların mecrâları hem-vâr ve birbirlerine kurbiyetleri zâhir ü âşikâr olmaktan nâşî İştanislavisi Avestos nam en sonraki Leh kralı zamanında bahreyn-i mezkûrîni birbirlerine vasl ü icrâ eylemek fikriyle Litvanya büyük Hatmanı Ogüniski ve Leh ümerâsından Mohavceki nam kimesneleri memur iderek biri Peliçya suyunu Buğ ve Niyemen nehirlerine ilhak etmişler imiş. Bunlara kıyâsen bir iki nehir dahi karıştırılsa ve Hidrografya'ya yani su haritasına nazar olunsa zikrolunan iki deryânın birbirine (s. 41) iltihâkı tecviz olunur ve ol taraflarda bu kadar ırmak gadir ü batak olduğuna binâen bahreyn-i mezkûreyn mâbeyni fi'l-asl deryadan bir kıt'a imiş denilür Allahu a'lem hakıkate'l-hâl

Beyân-ı Fevâid-i Çengelistân-ı Leh

France ülkesinde husûsan Paris şehrinde türlü türlü vergilerden nâşî bir çeki hatab otuz kırk guruşa mübâya'a ve celb olunabilür. Lâkin Leh'in çok mahalli şecerât ve ormanlardan serviden ma'âda her cins ağaç peydâ ve nehren ve bahren istedikleri tarafa nakl ü irsâlinde suhûlet zâhir ve rû-nümâ olmak mülâbesesiyle hatab ve sâir ecnâs-ı kereste hep râhis bahâ ile bey' ü şirâ olunmakta ise de Baltık sevâhilinde külliyetlü

sefâin ve kayıklar inşâ ve menâzil ve hanlarının çoğu ahşâbî binâ olmak takribiyle ormanlardan vâfir irâd hâsıl olduğunu ve Leh'in bu kadar eyâletlerindeki Radom ve Karapak semtleridir. Ol tarafın kerestesi tuzla ve mıknatıs ve demirhâne gibi kârhânelerinde işe yaradığını ağaç dikmek neşr ve kat' itmekde vâki' olan ihtimâm u âdet ü nizâmlarının tafsili müstakil bir risâle olmağa lâyık revâbit-i hasenedendir.

Galat-ı Garîb: Bazı cedîd atlas tercümelerinde zikr olunduğu ve halkın zann ü tahmin eylediği veçhile elvân-ı çit ü şerit envâı' Leh'in cümle emtiâsından mâ'dûd iken Memâlik-i Osmaniye'de rü'yet ü istimâl eylediğimiz çitlerin a'lâsı Brandaburg ve Prusya ve Flemenk ve İngiliz Memâliki'nde ve kılabdan ve simli (s. 42) Şerit, Dansika şehrinde nesc ü i'mâl olunu gelmekle mukaddemen ve hâlen Lehlü'nün mahsûl diyarlarında ticaret ve kârları ecnâs-ı hubûbat ve 'asel ve şem'-i 'asel ve revgân-ı şem ve güherçile ve gön ve yapağı ve yün ve demür ve tuz ve kereste ve kendir ve halat ve yelken bezi gibi şeylere münhasır olduğu ecilden Leh çiti dimek galat idüğü ma'lûm-ı âcizânemiz olmuşdur.

Zuhûr-ı Mukaddime-i Mülâkat Bâ İmparator-ı Fransa

Bâlâda güzâreş-pezîr-i hâme-i takrir olduğu vech üzre kat'-ı menâzil-i dür u dırâz ve tayy-ı merâhil nişîb ü firâz iderek Varşavya şehrine vusûl ve duhûlümüz temam şiddet-i şitâya tesadüf idüb Fransa İmparatoru dahi düşman karşısına açıktan açığa pâ bercâ-yı sebât u karar olan askerleri ahvâlini tecessüs ü tanzim içün bizim Varşavya'ya vürûdumuzdan çend rûz mukaddem hareket ve azimet etmiş olduğundan Varşav'a 'avdet

Talleyrand-Perigord

etmedikçe mülâkâtımız mümkün olmayacağını vekîl-i mü-ma-ileyh Taleyran dostumuz ifâde ve olduğu mahalle gidüb görüşmeği murad idüb her ne zaman ruhsat talebinde oldum ise nağme-i bî âhenk a'zâr-ı vâhiyeye şu'beler ziyade etmeğin memûlün gayrı bi'z-zarûr temamca üç ay tehir ve mukaddimen Devlet-i aliyye tarafından murahhas elçi ol tarafa vardığı anda saltanat-ı seniyyenin dilhâh u matlûbu vech üzre her şey tanzim olunacaktır deyu Fransız elçisi Ceneral Sebastiyani'nin Dersaadet'te resmen ve sarîhan iddi'a (s.43) ve izhâr eylediği muvâfakat ve dostluk süretini Fransa vükelâsı tebdil ü tağyir idüb şöyle ki, müddet-i ikâmetimizde Taleyran ile mülâkât ve mükâlememiz vaki' oldukça politika kaidesi üzre bast-ı mukaddemât-ı dostî ve dürüstî iderek hasebü'z-zâhir asker-i islâma imdâd ve hakikaten Memâlik-i Osmaniye'ye ilkâ-yı fitne vü fesâd kasdıyla Karadağ ve Sırp taraflarına ve İstanbul ve Akdeniz boğazı câniblerine Fransız askeri sevk ü tayin olunmak ve İngilterelü ile ebedî bozuşulmak hususlarını bu fakire tecviz ve ruhsat-ı kâmile ile memuriyetimize mebnî istediği gibi yedimizden bir takrîb sened ahziyle bütün dünyayı tahrik ü tehzîz ittirmek misüllü usûl-i devlet ve kavânîn-i mülk ü millet-i islâmiyeye uymaz nice nice teklîfât-ı garibeye âğâz ve bu cihetle tarafımıza gâh ihâfe ve-gâh niyâz ü nâz iderek hayliden hayli sıkıştırdılar ise dahi mâye-i diyânet ve sermâye-i sadâkat ü istikâmetim muktezâsınca, akvâl ve harekatımı talimât ve tahkikatıma tatbik ü dikkat ve hâlin mûcibâtına tebrik ü tedkîk birle bazı mevâdı der-i Devlet-i aliyye'den istîzâna ta'lik ve bazılarını dahi hiçbir güne hüküm terettüb eylemeyecek ecvibe ile te'hir ü ta'vîk eyleyerek kaziyye-i ahvâl-i ceng ü kıtâlin neticesine terakkub u intizâr ve vukuât-ı hâliyeyi peyder-pey Âsitane-i se'âdete tahrîr ü iş'âr ile imrâr-ı leyâlî ve enhâr etmişidim. Zikrolunan üç ay zarfında Acem

sefiri mûma-ileyh (s. 44) Rıza Han ile Francelünün vâki' olan mükâlemeleri hitâm-pezîr ve mevâdd-ı mevâ'îd ve uhûdları tarafeynden ber-vech-i hafi senedâta rabt ü imza ve temhir olunub sefîr-i mûma-ileyhi mu'azzez ve mükerrem iâde eylediklerinden sonra, mersûm Taleyran Varşavya'dan kalkub imparatorlarının olduğu mahalle revân olacağı zâhir ü nümâyân olmak mülâbesesiyle mersûma tarafımızdan tavr-ı dilfirîb ile bir tezkire tahrîr ve "siz dahi buradan gittikten sonra bizim işimiz nasıl olacaktır?" zemininde sualler irâd ü tezkîr eylediğime binâen mûma-ileyh der-ân konağımıza gelüb ol gece hakîkaten gideceğini ikrâr ve beş gün zarfında 'avdet idüb gelmek niyetinde ise de hasbe'l-mesâlih ziyâdece meks ü tevkifi lâzım gelür ise tarafımıza mektub irsâl ideceğini ifâde ü ihbâr ile vedâ eylemiş idi. Vaktâ ki azimetinden on sekiz gün sonra France İmparatoru'yla mülâkâtımıza sûret verdiğinden bahsederek da'veti mutazammın mektubu vârid olmağın mûcibince Varşavya'dan yanımıza terfik olunub harcırah ve mesârif-i sâirelerini bedenimizden i'tâ ve hitâm-ı hizmetlerinde kendülerine arz-ı dest-âvîz ve hedâyâ eylediğim iki nefer Lehlü ofiçyal ve birkaç nefer etbâ'ım ile sebükbârca kalkub Prusya Lehi'nde ve Vistol nehri kenarında kâin Koyavya ve Anburcilo [Anborcelov] ve Bozin [Pozin] ve Kilem eyaletleri derûnundan dolaşarak Dayzinberh ile Esrud kasabaları miyânında vâki' Fenkeşten nam karyede imparatorun sâkin olduğu saraya nüzûl (s. 45) ve ol anda bizim içün tahliye ve tahsis eyledikleri iki odalı bir daireye duhûl birle lâ havli gûyân o gün gicesiyle muazzeb mihmân olduk.

Sûret-i Mülakat Bâ İmparator-ı Müşârun-İleyh

Fenkeşten Sarayına vürûdumuz Dansika kal'asının tamamca

zabtı tarihi olan yirmi iki senesi Rebiülevvelinin yirmi dördüncü günü olup ferdâsı sabahında divan tercümanları makamında olan Jober nam şahıs gelüb bir nefer tercümanımızla ma'an bizi davet ve sâkin olduğum dairenin üst katında kâin mareşal ve ceneral vesâir ofçiyal ve ricâlleri iki tarafta saf beste-i kıyâm olmuş divanhâne resminde doluca bir mahalden imrâr ile mahall-i mülâkâta idhâle delâlet eyledi. Mahall-i mezkûrede imparator-ı mesfur cenahları bayağı soltât esvabiyle şapkası koltuğunda ve birkaç enfiye kutusu elinde ayak üzerinde ve tenhâ durur olduğu ve bizim dahi başımızda destâr-ı âdi ve arkamızdan alsayâ çukadan şemseli kerâki kaput bulunduğu ve dost âşinâyî ve be-selâm-ı suver-i nevâziş ü ihtimam üzere bilâ-hareket levendâne durduğu halde lede'l-mülâkât güyâ imparator başka mahalde münassah zîb-i 'izz u huzûr olub bu yalnızca duran âdem kurenâsından bir kimesne olmak zannıyla resm-i ri'âyet-i lâyıkayı icrâya davranmadığını tercümân-ı mersûm Jober'e bakarak îma eyledikten sonra Fransa Devleti'yle Devlet-i (s. 46) aliyye beyninde der-kâr olan hubb u vedâd ve vifâk u ittihadın te'kîdini mûcib olur. Esbâb u vesâilin istishâliyçün bâ ruhsat-ı kâmile sefâret ve memuriyetiyle ta'yin buyrulduğu şifâhen takrir eyleyerek hâmil olduğum nâme-i mahsûs-ı şâhâneyi yeden bi-yedin teslim eylediğimde ba'de'l-ahz nâme-i hümâyundan ve memuriyet-i bendegânemden memnûn ve mahzûz olduğunu tercüman Jobere'ye telkin ve ol dahi Türkî elfaz ile tarafımıza tefhim ü tebyîn idüb ba'dehû nefîr-i kıtmîr der-i Devlet-i aliyye'ye inhâ ve tahrîr eylediğim vech üzere mesâlih-i saltanat-ı seniyyeye dâir ratb u yâbis kelimât ile bir saat miktarı sohbet olunub oradan kendi dâiremize 'avd ü kufül birle Âsitâne-i se'âdete tahrîrat ve kurîr ihrâcına meşgul olmuşduk. Çok vakit geçmeksizin, Taleyran gelüb selâm u kelâm-ı âdet merâsimi icrâ olunduğuna

müte'âkiben imparatorumuz hazretleri cenâbınızdan hazz etmiş, tavr u güftârınızı beğenmiş olduğundan muhabbetinizi mahsûs arz-ı hulûs etmeğe memur eylediler yollu kelimât ile taltif ve zu'mlarınca kavlen celb ü te'lîf etmekle tarafımızdan dahi mu'âmele-i dostâne ve mücâmele-i hâlisâne izhâriyle mûma-ileyhi def eyledikten sonra imparator ve başvekîl-i mersûm ve sırkâtiplerinin imzâlarıyla mümzâ ruhsatnâme ile mükâlemeye terhis ü ta'yîn etmiş oldukları büyük mirâhürları Ceneral Kolankor [Caulaincourt] ile bazı mevâd müzâkeresine mübâşeret ve bir gün sonra cümlemiz birden kalkub Dansika'ya azimet ve Dansika'dan dahi (s. 47) üç gün ikâmet esnasında mazbataları nâtık olduğu vech üzere on sekiz madde-i kerihe üzerine birkaç meclis keremiyetli mükâlemeler ile tarafeynden îzah-ı kasd u niyet olundu.

Ta'rif-i Asl-u Fasl-ı İmparator-ı Fransa

Fransızlar İmparatoru Bonapart Napolyon bin yüz seksen dört sene-i hicriyesinde vâki' bin yedi yüz altmış dokuz sene-i îseviyesi Ağustos'un on beşinci günü menbâ'-ı envâ' mâr u mûri olan Ko[r]sika adasında kademnihâde-i arsa-i şuhûd ve filike-i vücûdu sâhil-i fark u temyize varmaksızın France diyârına badban-güşâ-yı nakl ü vürûd olub evvel emirde Şampanya [Champagne] Eyâleti'nin Berin [Brienne] nam kasabasında kâin Ekol-ı militer [École militaire] tabir eyledikleri mektebe duhûl ve isti'dâd-ı mâderzâdi olmak hasebiyle bu'd-ı zaman Paris'e gelüb fenn-i muhârebe ta'limhânesine hulûl birle anda kesb-i marifet ve tahsil-i cerbeze-i akl ü dirâyet eylediğinden sonra sâl-ı ihtilâlleri olan bin yedi yüz seksen dokuz sene-i îseviyesinde yirmi yaşında iken cumhûr tarafından ofiçyallık ile bir bölük topçu askeri üzerine zâbit nasb ve memur ve andan

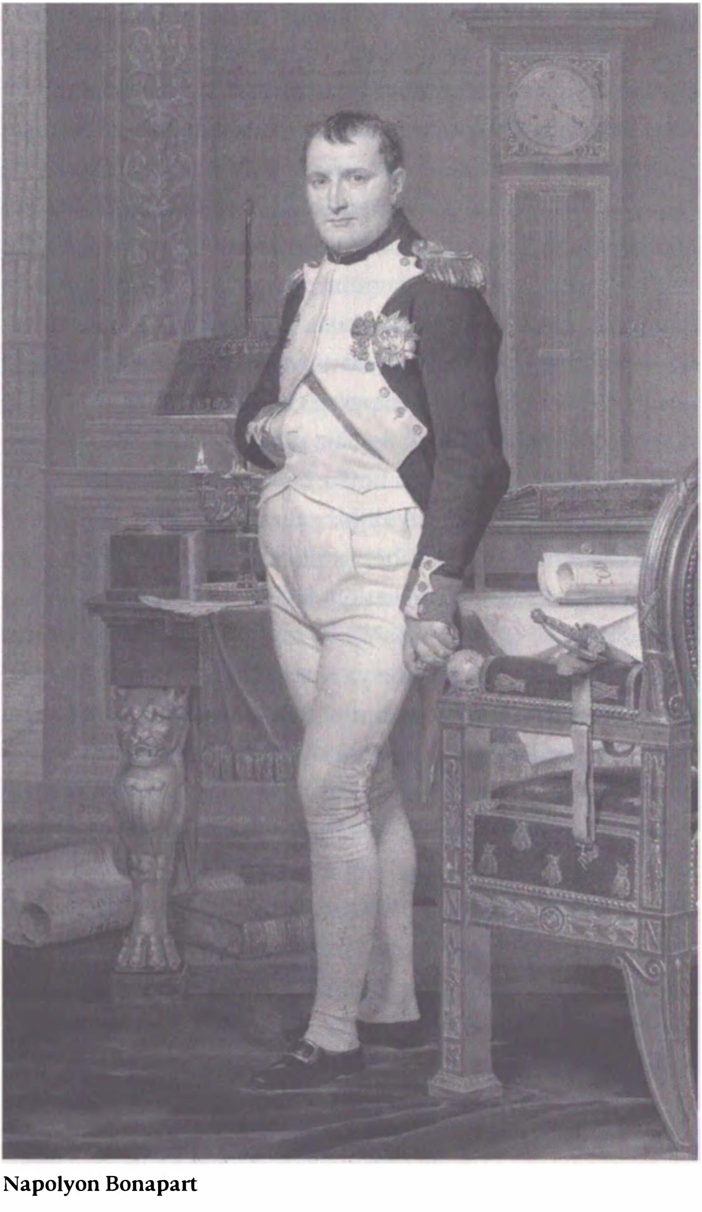
dört sene mürûrunda ceneral-i devlet-i cumhûr-ı mesfur olub öteden berü i'mâl ü isti'mâl olunmakta iken İtalya ile France hudûdu meyânında hadd-i fâsıl olan Alp dağlarına mülâsık Nis nam kasabada tutulup bir müddet mahpus ve bu takrîb ile zîr ü idâresinde olan topçu ortasından dahi (s. 48) münfekk ve me'yûs olmaktan nâşî mahbusdan sebîl-i tahliye olunduğu esnâda Francelü hizmetkârlığını fedâ idüb Derse'âdete gitmeyi ve mümkün olur ise Devlet-i aliyye hizmetinde olmayı dil-hâh u taleb etmiş ise de vükelâ-yı cumhûr tarafından ruhsatyâb ve me'zûn olmadığına binâen bu'd-ı müddet yine cumhurları tarafından İtalya semtlerine varub Cenevre ve Milan muharebelerinde güyâ iş görmüş ve bundan başka Roma ve Napoli krallariyle vâki' olan muharebelerinde re'sen mütâreke senetleri imzâ etmiş ve bunlardan başka dahi memuriyetler ile esas dirâyet ve cesaretine metânet gelmiş olmakla cumhurun altıncı senesi herkesin malum olduğu usûl üzere külliyetlû donanma ve asker ile Malta adasını ba'de'l-ahz Mısr-ı Kahire'ye azimet ve ahạlisini nehb u gârat eyledikten sonra yerine Kleber [Jean-Baptiste Kléber] nam cenerali serasker nasb ve Mısır'da ibkâ iderek kendüsü beş on âdem ve iki firkateyn yükü mal ile kaçub Paris'e 'avdet ü ric'at eylemiş idi.

Mısrâ': "nâ mübarek kademi Nil'ü Fırat'ı kurutur"[1] fehvâsınca mersûm Paris'e vürûdunda birkaç gün sonraca Yakobin[2] taifesinin cevr ü zulm ve te'addîlerinden nâşî ihtilâl peydâ ve bu takrîb ile müceddeden verilmesi musammem olan bir nizâmın ihdâs u icrâsı esbâbına Bonaparta nâzır ve maiyyetine memur bir takım asker ve top ve tüfenk ile meydân-ı münâza'ada mevcûd ve hâzır (s. 49) olarak bin iki yüz on dört senesi cemâziyelâhiresinde müdirân-ı hamse usulleri

---

Agâh'ın dizesi "nâ mubarek kademi Nil'ü Fırat'ı kurutur"
Yakobin kelimesi Jakobenler karşılığı olarak kullanılmıştır.

konsolosluk nizâmına mübeddel ve Bonopart'a dahi başkonsolosluk ile mükerrem ü mübeccel olub idâre-i umûr-ı zabt u rabt-ı bilâd ve suğûr müsellem-i dest-i ihtiyârî kılındıktan sonra hakkında türlü türlü kîyl ü kal ve husemâsı taraflarından idâm u izâlesine nice nice i'mâl-i edevât-ı mekr ü âl etmişler ise de baş konsolosluğu hengâmında Nemçelü ve sâirleri ile gâlibâne ve mağrûrâne bazı musâlahalara sûret vermesi ekser ahâlî-yi France'nin memnûniyetlerini mûcib olduğundan nihâyetü'l-emr bin iki yüz on dokuz senesinde vâki' bin sekiz yüz dört sene-i îseviyesi Kanün-ı evvel'inde ber-muktezâ-yı müsâ'ide-i baht-ı kâr-sâz imparatorluk ünvâniyle mümtâz ve müte'âkiben İtalya krallığı ile hâiz rehîne-i fahr u imtiyâz olmuştur. Müşârun-ileyh orta boylu, çukur elâ gözlü, kalın kaşlı ve dem çehreli ve ağzı büyük bir şahıs olub ekl ü şurbü kalîl ve uykusu az olduğunu haber verirler. Cihangirlik hülyasiyle umûr-ı mülkiye ve nizâm-ı askeriyeye tekayyüdden gayrı bir zevki olmamak gerektir. Tashih ve tahkik ve tecrübe ve teddkik eylediğim vech üzre Prusya Kralı esbak Frederik [Frederick] gibi Cengiz Han ve Timurlenk ve anların emsâli sâhib-i hurûclar tevârihini mütâlâ'a fâidesi ve kemâliyle tahsil ü idrak etmiş olduğu politika kâidesince (s. 50) muhtaç olduğu düvel ve milele kendi mesâlihini gördürünceye kadar hakkaniyet ve dostluk izhâr ve harbiyeden olmak üzere kendü ofiçyal ve ricallerine ziyâdece iltifat ve itibar eylediğinden ma'âda esnâ-yı cenkte mecrûh ve amelmande olan soltatlarının bazılarına imtiyaz nişanlan i'tâsı ve bazılarının bizzat yanlarına varub hâl ü hatır suâliyle celb-i kulûblarına dikkat ve itinası ve husûsan France Devleti'ni tevsi' eylemek iddi'âsiyle işe güce yarar ve Amâl-i asker ve sâir husûslarda istihdama liyâkati âşikâr katı çok 'avâneye mâlik ve bu takrîb ile dâima ceng ü kavgaya haris ü mütehâliktir.

Napolyon Bonapart

İstidrâd: İmparator-ı müşârun-ileyhin zîbâyiş-i câmeye rağbet ü itibarı olmayub ekser evkatta bayağı soltat esvâbıyla geşt ü güzâr eylediğinden mülâkâtımızdan sonraca kurenâsından bir şahıs ile miyâne-i çâkerîde sebk iden ihtişam ve zînet sohbetleri esnâsında şahs-ı mersûm imparatorlarının bu tavrını aklına vererek medih sûretinde kopup kâmet-i güftârına libâce-i lâ ve ne'am talebinde oldukta bu husûs istilâm-ı mahsûsları idüğünü iz'ânımdan nâşî

Beyt:

> libas-ı köhne kadr-ı âdemi râ kem nemi sâzed
> eğer cevher senası tîğ râ 'uryân temâşâkün[1]

beytinin mefhûmiyle cevab verilmiş idi. Bu manâ sem'-i imparatorîye isal ve ilgâ olundukta mazmûn-ı mezkûr ile hil'at-i tahsin ve tasdîk-i iksâ olunduğuna (s. 51) kemâliyle haz eylediğini birkaç kimesne gelüb ihbâr etmeleriyle zevk olarak işaret olundu.

Vasf-ı Kala-i Danzika

Zikri mürûr eden Dansika şehri, elli dört derece ile yirmi bir dakika arzında ve otuz altı derece on yedi dakika ve kırk beş saniye tûlünde vâki' takriben ve tahminen elli bin nüfusu câmi olarak Bahr-ı Baltık sâhilinde ve Vistüle ile Morlavya nehirleri beyninde ebvâb-ı 'adîde ve cüsûr-ı musanna'a-i müteaddideli ve hendek dîvârlarından yukarısı topraktan mamül çim siperli metin ü rasîn bir kal'a olub hendekleri dâiren mâdar Morlavya nehri suyu ile memlû ve taraf-ı cenûbîsi on sekiz saat tûl çeker

[1] "Eski elbise insanın kıymetinden bir şey eksiltmez. Eğer biri cevherden anlıyorsa çıplak kılıca bakıp kıymetini anlar."

bir düz ova ve şarken Bahr-ı Baltık ve şimâl ve garb tarafları sağîr ü kebîr dağlar olub kal'a derûnundaki ebniyenin cümlesi mürtefî ve a'lâ kargîr ve medhe şayân menâzil ve mağaza ve dükkanları bisyâr ü kesîr olduğundan başka asl-ı şehir ve kal'adan sâhil-i bahr-ı mezkûra kadar Galata ve Eyüp halici misüllü bir saatlik mesafenin yemîn ü yesârında aralık aralık zahîre ambarları ve kereste mahzenleri ve nehreyn-i mezkûreyn ile âmed ü şud ider katı çok tüccar gemileri görülmüştür. Mârü'l-beyân Morlavya suyunun kal'a derûnunda bir bendi olub lede'l-iktizâ ol bendin kapıları set olundukta suyun ovaya intişârı kal'anın pek büyük istihkâmâtından (s. 52) olmağın, Françelü'nün ova tarafından vürûd ve hücûmunu men' ü def içün Prusyalu bu defa ol ameli icrâ-birle sahrâda vâki' kurâdan bâ-defter on iki bin haneyi suya iğrâk ve varoşun dağ taraflarında kâin hânelerini dahi bi-hasebi'l-maslaha sonradan teşbî ü ihrâk etmiş oldukları mahallinde re'yü'l-'ayn müşâhede olunmuştur. Sâlifu'z-zikr dağların mecmû'u birbiri üzerinden kal'a derûnuna nâzır gibi garâbet vukû'u hasebiyle fi'l-asl bu taraflara atım atım şânisler inşâsı ve toplar tabyasıyla ikmâl-i istihkâmat-ı kal'aya dikkat olunmaktan labüdd iken Prusya kralı kesret-i ahâlî ve askerine itimat ve kal'anın metâniyetle ma'an derûnunda bir iki senelik zehâir-i mevcûdesine iğtirâr ü istinâden yalnız varoş hâricine şaranpo ve andan ileri kurşun menzili yerlerde birkaç tabya inşâsıyla iktifa etmiş olduğundan ve France memurları dâima gezip yürüdükleri memâlikin ahvâlini karış karış bildiklerinden ibtidâ dağ taraflarını zabt ile eyyâm-ı şitâda beş mâha karîb gerîbân-ı zerrîn-i târ-ı bâmdan tâ zengibâr-ı şâma dek bi şâibe-i fütûr ve iktizâsına göre tabyalar inşâsı ve metrisler hafri ve ilerü asker sevki misüllü umûr-ı kal'a sitanide bezl-i vüs'u makdûr iderek varoş etrafına geldikleri anda dâne-i top ve tüfenk ve humbara ile âteş-

ler nar ve mukâbelelerinde olan asker-i a'dâyı suhte-i (s. 53) sâ'ika-i idbâr eyledikleri ve derûn-ı kal'ada yirmi otuz kadar hânenin fakat damları üzerine birer ikişer humbara düştüğü lede'l-müşâhede ahâlî-yi memleket hânelerini muhafaza içün kal'anın vire tarikiyle teslimini ihtiyar ve bu aralık varoşda muhârib olan askerin bakiyyetü's-süyûfu dahi kal'aya firâr etmelerinden nâşî sağîr ü kebîr yedi sekiz yüz pâre top ve külliyetlü mühimmâtlarını göz göre terk ve evvel ü âhir halt u hatalarını iz'ân ü derk iderek sene-i merküme Rebîülevvelî'nin on dokuzuncu günü Prusya ve Rusya askerleri olarak on sekiz bin can bi'l-istîmân silahlarıyla kal'adan çıkub mahall-i âhire revân ve Francelü zabt-ı kal'a ile mesrûr u kâmrân olmuştur. Ahâlînin istîmânları imparator ile bizim mülâkat edeceğimiz vakit ve düşman askerinin kal'adan hurûcları dahi imparator-ı müşârun-ileyh ile bi'l-maiyye kal'aya duhûlümüz gününe müsâdif olmaktan nâşi tarafımızdan tehniye yollu bir hareket lâzım geldiğinden

Tarih: "Ben anda idim hezâr ü heft ve heşt sad sâl-i îsada[1] Dansikayı büyük Napolyon ahzitti a'dâdan âna tarih olur berceste bu mısrâ'-ı garrâmız Dansika şehrini aldı Fransızlar Prusya'dan" sene 1807 demiştik. Tercümesi manzûr-ı imparator olub be-gâyet haz eylediğini dâire-i refakatte bulunan İtalya elçisi gelüb resmen ifâde eylediğinden sonra ikrâmen yanımıza terfik olunan (s. 54) bir ceneral delâletiyle şehir ve kal'anın cevânib-i erba'asını temamca gezip görmek müyesser olmuştur.

İstidrâd: Dansika kal'asını esnâ-yı seyr ü temâşâmızda Bah-

Metinde geçen Farsça tarih şu şekilde olmalıdır, "hezâr u heşt sad ve heft"

r-ı Baltık sâhilindeki tabyaları tahkîm ve top ve humbaralarını ta‘biye ve tanzime sa‘y iden fransız ile bazı kavâid-i hendesiyeye dâir müzâkere olunur iken içlerinden "biri bu tarif buyurduğunuz şeylere Fransalu kemâliyle dikkat ve ledel-hâce icrâsına mübâderet eyler amma cenâb-ı şerifiniz bu tarafta iken İngiliz donanması gelür ve muhârebe olur, ise ne yaparsınız" tabiriyle istikşâf-ı zamir eyledikte "vâkı'a Devlet-i aliyye ile İngiltere Devleti miyânında dostluktan gayrı bir muâmele vukü‘undan resmî haberdâr olmadığım ecilden bana göre uzak durup muhârebenizi seyretmekten başka bir şey yapmak iktizâ etmez ise de el-hâletü hâzihî bulunduğum mahallin düşmeni zaten benim dahi düşmen olmak lâzım geleceği cihetle hasîmâne tavr ile her kim gelür ise sizinle berâberce toplara fitil vermekten müccâniyet eylemem" cevabıyla ilzâm ve isrâf-ı sermâye-i kelâm olundu.

Madde-i Kehribâ

Kehribâ taşlarını Dansika sevâhili seferlerinde sayd eylediklerinden hakîkat-i hâle vuküf tahsîliyçün keyfiyeti bâzirgânân ve sâir yerlü mu‘teber kesândan suâl ve istiknâh olundukta "serdî-yi hevâ ve telâtum-ı derya ile Baltık Denizi bu taraflara getirüb bıraktığından gayrı veçhile asli gavrana vâsıl olmuş adam yoktur" cevabını vermişlerdir. Âteşi olan (s. 55) parçalar içinde bazı şeyler müşâhede olunduğuna binâen ahvâli meçhul bir mahalden bahra dökülüp yonga parçaları gibi dalga ile geldiğini itikad edenler sâir güne zan edenlere gâlib ve bâlâda iş‘âr olunduğu vech üzre Leh'in Baltık'a yakın yerleri derûnunda bazen zuhûr iden kehribâ parçalarını dahi vaktiyle deniz getürüb toprağa defnetmiş olduğuna zâhiblerdir. El-uhdetü ‘ale'r-râvî

Vukû‘-ı ‘Avdet-i Ez-Şehr-i Dansika

France imparatoru ve murahhas Kolenko[rt] ve sâir memurları ve Dansika'dan Genzburg taraflarına ve umûr-ı ecnebiye nâzırı Taleyran müzâkere-i mevâd içün Varşavya'ya avdet ü azimet ideceklerini ifâde ve bu cihetle bizim dahi Varşavya'ya gidüb nâzır-ı mûma-ileyhin vürûduna terakkubumuzu işrâb u irâde etmeleriyle geldiğimiz yoldan gerü dönüb gider iken, mukaddemen murahhas Kolenko ile vâki‘ olan mükâleme meclislerinde bulunan çend nefer memurlarından âmedçileri makamında olan Royi nam şahıs der-ân erişüb Maryanbuh kazasında beytûtet eylediğim gece re'sen bir mükâleme murad ve güyâ kendü karihasından olarak îngilterelü ile Devlet-i aliyye beyninde husûmeti terviç idecek birkaç lâkırdı irâd idüb hülâsa-i merâmı Devlet-i aliyye'nin İngilterelü aleyhine ilân-i harb etmesi maddesi tecvîz-gerde-i sâdıkânem olur ise Francelû tekâlîf-i sâireden vaz geçmek muhtemeldir dimeği tefhimden ibâret olmağın (s. 56) madde-i mezkûreye dâir mukaddimen Taleyran ve Kolenko'ya verdiğim cevaplar tekrar ve iktizâsına göre bast-ı mukaddime-i i‘tizâr olunduktan sonra bilâhire "şebb-i mezkûrda mahall-i mezbûra âsitâne-i saadetten vürûd etmiş olan kurîrimin getürdüğü tahrîrât-ı seniyyeyi hal ideyim ba‘dehû yine müzâkere olunur" cevâbiyle meclise hitâm verdiğime ve müteâkiben bu defâ kurîr ile gelen bizim vilâyetler metâıdır diyerek Taleyran'a mükemmel bir boğça tertîb ü irsâl ve oradan Varşava gelüb iki ay dahi ikâmetim esnâsında Francelünün Prusya askerlerine gâlibiyeti vukû‘ buldukça yaptıkları şehrâyin ve donanma gecelerinde izhâr-ı merâsîm-i dostî ve ittifak içün biz dahi olduğumuz hânenin derûn ve bîrûnuna zîb ü zînet vermek ve şükrâne para ve pul saçmak misüllü mûcib-i mahzûziyetleri olur. Esbâb u vesâilî

istihsâl etmiş idik. Vaktâ ki "el-Küfrü Milletün Vâhidetün"[1] fehvâsı iktizâsı France askeri Niyemen nehri kenarında kâin Tilsit şehrine geldikleri hinde France ve Rusya imparatorları birbirleriyle buluşup mütâreke ve musâlaha sohbetlerine giriştiklerinden vesâtet-i câsus-ı maslahat ile haberdâr olmağın der-akab Taleyran'a kâğıtlar tahrîr ve mahsûs âdemler b'as ü tesyîr olunarak France imparatorunun Devlet-i aliyye'ye derkâr olan v'ad ü ta'ahhüdlerini ihzâr ve iki devletin musâlahası birden akd olunmak husûsunu yâd ü tezkâra ibtidâr eyledim ise dahi Rusyalu tarafından (s. 57) Müttefiki bulunan Prusyalu Francelü cânibinden Osmanlı maslahatı iltizâm olunmamak husûslarını esas-ı musâlaha 'add etmiş olduklarından vaktiyle kâğıtlarımıza bile cevab tahrîr olunmayub münferiden ve 'icâleten kendü musâlahalarırının akdiyle Francelü Tilsit'ten kalkub Paris'e avdet ve Taleyran esnâ-yı râhda irsâl eylediği iki kıt'a mektubuyla keyfiyeti tarafımıza ihbar u işaret etmiştir.

Tercüme-i Mektûb-ı Evvel-i Taleyran

Devletlü Elçi Bey Hazretleri, Haşmetlü France İmparatoru ve İtalya kralı ile cemî'-i Rusyalular'ın imparatoru beyninde musâlaha akd ve ahidnâmeleri dahi bu günlerde mübâdele olunmuştur. Zikrolunan ahidnâmede şevketlü Âl-i Osman padişahı ile Rusya imparatoru beyninde derkâr olan adâvet ve husûmet dahi ale'l-kadr terk oluna deyu kayd u şart kılınmıştır. Muahhiren Fransız elçisine muâmele-i pâre izhâriyle tebrîd ve ahd-i karîbde işe yaramış olan birkaç bölük Fransız topçularını İstanbul'dan tard u teb'îde hâhişkâr olduklarını işittiği anda Fransız imparatoru münfa'il olabilür idi. Lâkin Devlet-i aliyye

[1] Ar., "Küfür tek millettir."

hakkında der-kâr olan menviyât-ı dostânesine nazaran terk-i sefer ettiği vakitte bile Âl-i Osman memleketleri düşman ta'diyyâtına düçâr olduğunu revâ görmek istemedi.

Tercüme-i Mektûb-ı Sânî-i Taleyran

Devletlü Elçi Bey Hazretleri, ber mukteżâ-yı dikkat ve hâl-i Dansika'dan (s. 58) Tilsit'e ve andan Danzig şehrine vardığım ecilden mukaddem ki niyetimiz üzre Varşav'a gidüb cenâb-ı şerifiniz ile görüşemedim el-hâletü hâzihî bu şehirde dahi müddet-i kalîle ikâmet edeceğimize binâen sizin mülâkâtmızdan nâ ümid olduğumdan gayrı cenâbınızı Varşav'dan kaldırub buraya gelmeği irâde-i vakt yoktur. Siz dahi devletiniz tarafından tâlimat gelinceye kadar Varşav'da durmak niyetindesiniz zannederim ve gelecek tâlimat eğer sizinle görüşmemi teshîl eder ise be-gâyet mahzûz olacağım ve şimdiye değin sizinle olan alâkamın bundan böyle dahi devamını istediğim vâreste-i kayd u beyândır.

Lüzûm-ı Hicret Ez-Şehr-i Varşav

Taleyran, zikrolunan mektublarında îma eylediği mezâyâ Devlet-i aliyye ile Rusya Devleti'nin musâlahasına Françe imparatoru mütevassıt olmak şartını kendü muâhedelerine ilâve etmiş olduklarını ifâdeden ibâret ve ol dahi sûret ve manevî fesâd u hîleden kinâyet olub bu aralık İstanbul'da ihtilâl zuhûruyla ricâl-i devletin ekserisi sâkî-i bezm-i âlem-i bâkî elinden câm-ı şehâdet-nûş ve bakiyyeleri dahi hummâre-i bâde-i ihtilâl ile perîşânü'l-hâl ü medhûş oldukları haber-bârdır. Fransız kurîriyle vârid olduğundan vâkkâ-i hâile-i m'ahûdenin usûl ve furû'unu tashîh etmek gâilesi bir türlü ve netîce-i ahvâl-i sefer

mülâhazası (s. 59) Bir türlü ıstırap verdiğinden ve Rusyalu ile musâlahalarından evvel gece ve gündüz hem-bezm-i sohbet olduğumuz Françe ricâli ba'de'l-musâlaha tarafımızdan yan çizüb yüz çevirdiklerinden Varşav'da yalnızca ikâmetimizin manası kalmayub lâkin Lehlü ve sairlere karşu izhar-ı hüzn ü esef itmek dahi münâsib vakt ü hâl olmadığından mukaddemâ büyükelçilik ile nezd-i imparatorîde ikâmete memuriyetim şâyi'asını serrişte iderek Paris'e azîmet sûretiyle evâhir-i şehr-i Cemaziyelevvelî'de kalkub Beç'e hicret ve sünûh-ı irâde-i seniyye-i cedîdeye terakkub ile Beç'te kırk beş gün ikâmet olundu.

Netice-i Ahvâl-i Muharebe-i Françe ve Moskov ve Prusya

Françelü'nün bu sefer Prusya askerine iptida bin iki yüz yirmi bir senesi Teşrîn-i evvelinin on dördüncü günü Yana nam mahalde vâki' olan galebe-i külliyesinden ve mâh-ı mezbûrun yirmi yedinci günü Berlin'e duhûlünden sonra Kanûn-ı sanî'nin yirmi altıncı günü Prusya ve Rusya askerleri ile Varşav kurbünde ve Poltosok semtlerinde ve andan sonra İlov'da ve ba'dehu Dansika kal'asında ve ânı müteâkiben Prusya Lehi'nin Armeland voyvadalığı dâhilinde vâki' Helsberg karyesi ve Furdlan kasabasında ve müteahhiren Genzberg kal'asında zuhura gelen muhârebât-ı 'adîdesi ve Slezya dairesinde kâin Prusya kılâ'ının ekserisini harben ve hasren zapt eylemesi takribiyle hîn-i musâlahalarında (s. 60) Vestfalya Kralı ve Varşavya ve Dansika Duka-i cedîdeleri taraflarında kalmak ve Vestfalya kralları itibar olunan nev-hudûs devlet Elb[e] nehrinin sağ tarafında kâin araziden ibaret olmak üzere verdikleri rabıtaya göre Prusya Devleti'nden külliyetlü memâlik ve reâyâ

münfekk olmağın devlet-i mezkûrenin bu defa vâki' olan zarar ve zâyiâtı mukaddemâ Nemçelü'den ahz eylediği arazi ve emlâktan ziyade idüğünü beyan iderler. Rusya imparatoru dahi egerçi külliyetlü asker telef etmiş olup lâkin kendü Françelü-ye harben bir şey kaptırmadığından kat'-ı nazar-ı tahkik kerde-i âcizanem olduğu üzere Françe imparatoru yıldırım gibi Tilsit'e ve derûnunda süvari askerleri Verztemborg'ta kalmış olup yanında yirmi beş bin piyâde neferâttan gayrı kimesne bulunmadığından ve anlar dahi Furtlan ve Genzburg kavgalarından henüz kurtulmuş olarak bîtab ve yorgun olduklarından o aralıkta Rusyalu cenge hâhiş olsa idi galebe-i külliye ile galip olacağı ağleb-i ihtimâlâttan iken heman Prusya Lehi'nden Buğ ve Loson ve Yobre ve Naro ve Liza ve Norjon nehirlerinin öte taraflarında kâin kasabât ve kurâyı istishâb ve bu cihetle müttefiki olan Prusya kralını Sîh-i gadr-ı fedakârîde kebâb iderek kendüye münâfî sulha sûret virmesi ve Françe imparatoru dahi Devlet-i aliyye'nin temâmiyyet-i memalik ve istiklâl ve tezâyüd-i şan ve übühhet ve iclâli (s. 61) Husul-pezîr olmadıkça Rusyalu ile musâlaha idüb kılıcı kınına koymam iddiasında iken vech-i muharrer üzere maslahatını görüp savuşması ve husûsan Devlet-i aliyye'ye arz-ı saffet ü hulûs eylediği halde evvela Dubrovnik [Dubravenedik] cumhurunu zapt ve sâniyen Cezayir-i seb'ayı alub Françe'ye ilhak u rabt eylemesi mi'yâr-ı rast-a'yâr-ı akl ü dirâyetle sencîde olunacak hâlâttandır.

Vuku'-ı Azîmet-i Bende-i Ye's Be-Cânib-i Paris

Beyit: Fülk-i dil çıkmadan kenâre dahi Rüzgar attı bir diyâre dahi Varşavya'dan Beç'e avdetimizde Dersaâdete meb'ûsum olan evrakta muharrer hafâyâ vü mezâyâya binâen Devlet-i aliyye'nin umur-ı seferiyesine dair Françelü hiçbir güna me-

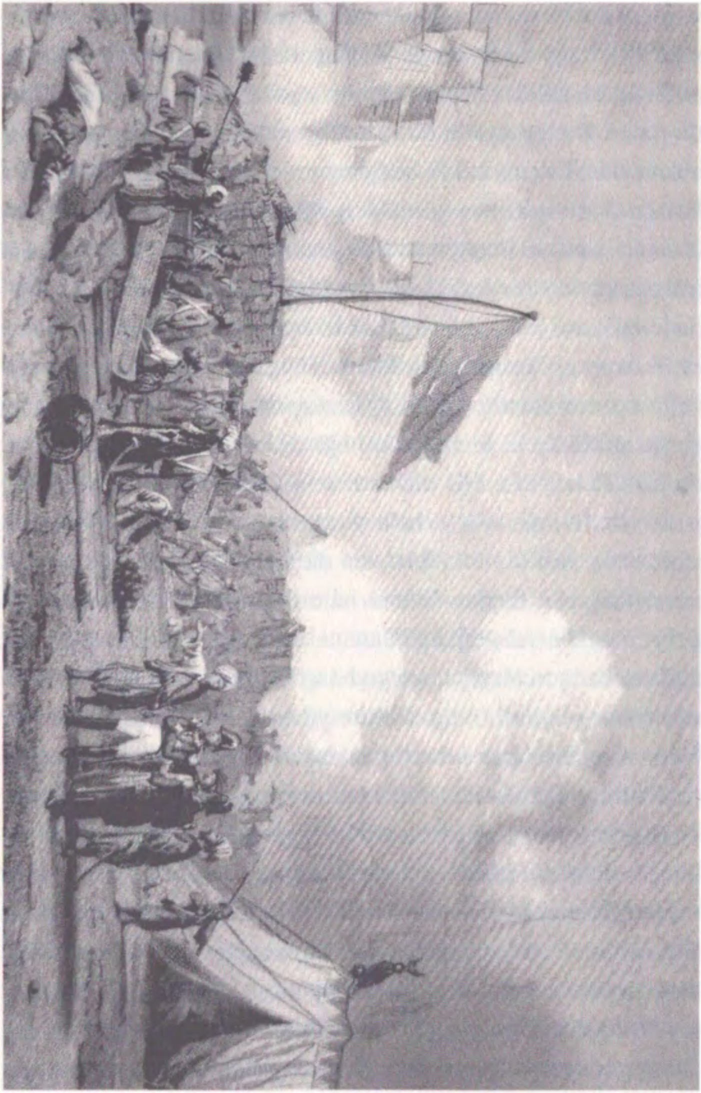
dâr olamayacağı bedîdar ve bu cihetle bendelerini İstanbul'a celb eylemek lüzûmu zahir ü âşikâr iken rişte-i bârik-i ümniyeleri münkatı' olmayan bazı zevâtın sû-i tedbiri üzre memuriyeti sabıkamız tecdîd ve taraf-ı eşref-i padişahîden Françe imparatoruna nâme-i mahsûsa yazılub tarafımıza gönderilmekle yeden be yed teslim iderek îfa-yı memuriyete dikkat olunmak hususu tahrîr ü te'kîd buyrulmuş ve tecdîd-i memuriyet-i sâyika-i bendegânemi müş'ir dersaadette Fransa elçisi Sebastiyan'a resmî takrîr verilmiş olmağın Mısra':[1] "çare yok şuyûh-ı takdîre rızâdan gayrı" hah-ı nâ hah bezerka âh u vâh ile Beç'ten kalkub Avusturya ve Bavyera ve Vürtemberg dairelerinden mürûr ve Istrasburg [Strasburg] tarikiyle tayy-i merâhil-i dûrâdûr iderek Receb-i şerifin on dokuzuncu (s. 62) Günü Paris'e vüsûl ve anda ikâmete memur Devlet-i aliyye elçisi Abdürrahim Muhib Efendi'nin mukîm olduğu konağa nüzûl birle Paris ve havalisinde yirmi iki gün ikâmet ü tebliğ-i nâme-i hümayuna ruhsatyâb oluncaya kadar meşur olan kârgâh u mesirelerini görmekle kanaat olundu.

Beyan-ı Şehr ü Beled ve Çi-Günegî-yi Kıla' ve Serhadd-i Der-Râh-ı Paris

Beç'ten Françelü'nün re's-i hudûdları olan Istrasburg kal'asına kadar yüz dört mîl-i Alman[2] olmak itibariyle kırk üç posta ve Istrasburg'tan Paris'e varınca dahi altmış dört mil ücreti

---

Mısra kelimesi metinde fi "mim" harfi ile gösterilmiştir.
"eski Londra" mili 1500'lü yıllarda 8 fiırlong'a eşit sayılmaktaydı. O dönemde furlong Alman ayağı 625 ayağa eşit sayılırdı böylece 1 mil 5000 ayağa denk düşmekteydi. Kraliçe I. Elizabeth döneminde çıkarılan bir yasayla mil 5.280 ayağa, furlong da 660 ayağa eşit kabul edilmiştir. Dolayısıyla günümüzde bir mil 1.609.344 metreye eşit olduğundan bir Alman Mili bugünkü ölçülere göre yaklaşık 13.600 km.'ye karşılık gelmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. AnaBritannica, c. XXII, s. 414.

Çanakkale Deniz Muharebesi'nde (1807) Fransız General Sebastiyani'yi İstanbul savunmasında gösteren gravür (*Galerie des Victoires et conquêtes de l'armée française et de tous les régiments,* 1850).

verilerek otuz sekiz mahalde bârgîr tebdil oluna geldiği ve Alman mili meşy-i mütevassıt ile ikişer saatlik mesafeden ibaret olmağın bu takdirce Nemçelünün İrşova ve Nezaret mahallinde Baltık Denizi sahilinde kâin Dansika'nın rah-ı rastı iki yüz altmış dört buçuk mil ki beş yüz yirmi dokuz saat ve Beç'ten Faris'e [Paris] varınca yüz altmış sekiz mil hesabı üzre üç yüz otuz altı saat ve Beç'ten berü İrşova ve niza yerine kadar yüz mil olarak iki yüz saatlik mesafe idüğü ve Nemçelü bu taraflarda kâin husemâsından sed olacak Ayd nehri üzerinde Bavyera ile Avusturya sınırının kilidi mesâbesinde Brevnad nam bir kal'a-i metîneden gayrı kılla'l olmayub ol dahi rehin tarikiyle el-yevm Françelü yedinde kaldığı cihetle ahalisi mülâhaza-i encam-ı kâr ile (s. 63) mahzun ve a'dâ-yı devlet ve milletleri ile elinde mübtelâ-yı belâ-yı gûnâgûn oldukları bî-reyb ü zünûndur. Salifü'z-zikr Bavyera dairesi fi'l-asl Nemçe imparatoruna tabi' ülkeden iken el-hâletü hâzihi Françelünün Ren nehri ümerâ-i müttefîkasından ma'dûd ve Bavyera kralı ünvanıyla mu'anven olan şahsın yed-i istiklâlinde olmağla tahtgâh ve makarr-ı emareti olmak üzre yirmi dokuz derece dört dakika tûlünde ve kırk sekiz derece sekiz dakika ve kırk iki saniye arzında vâki'Monik ismiyle müsemmâ bir şehr-i dilârâsı ve Tuna nehri üzerinde Ulm nam bir kal'ası ve Orsburg ve Oksburg ve Kurc ve Burh tesmiye olunmuş güzelce birkaç kazası vardır. Daire-i merkümenin cenûbîsinde gümüş ve kalay ve demir ve kurşun ve mermer ve tuz madenleri ve taraf-ı şimalîsinde münbit ve mahsuldür arazi ve Bez kârhâneleri ve arpa suyu ve sahtiyan ve yapağı ve ketân ve kendir ticaretgâhları olduğunu ve ahalisine kifayet idecek miktarından ziyade olan zehâirlerini Tirol ve Salzburg semtlerine ve tuzlarını Savabya ve İzviçer ve Krakonya taraflarına satıldığı ve aslında Bavyera dükasının hükmettiği yerlerde iki milyon yüz on beş bin nüfus

var iken düka-i mersûm kral olup tevsi'-i daire-i hükümet eylediğine binâen şimdi dört milyona karîb nüfus sahibi idüğünü (s. 64) Haber verirler, ümerâ-yı müttefika-i dinden kezâlik Vürtemburg kralının dahi münbit yerleri ve gümüş ve kalay ve kükürt ve demir ve fağfurî toprağı ve mermer ve kömür madenleri olduğunu söylerler lâkin bizim güzergâhımız olan yerleri sengistan ve dağistan olmak hasebiyle tarlalarında mısır buğdayı ve yerelması ve helvacı kabağı ve turp ve lahana misüllü mahsülât ve dağ üzerinde vâfirce bâğât ve bazı dere içleri ve yol kenarlarında güzel meyve ağaçlarından gayrı nesne görülmemiştir. Vürtemburg krallığı Nemçelünün Savabya dâiresinde kâin hükümdarlarından bir dükalık iken Françe imparatorunun zor-ı bâzû-yı himmetiyle ahd-i karîbde Bavyera krallığı misüllü krallık suretini kesbetmiş olduğu ve makarr-ı hükümeti yirmi altı derece ile elli dakika tûlünde ve kırk sekiz derece kırk altı dakika arzında vaki' Ustutgar [Stutgart] nam bir cesimce şehir olup bundan ma'âda hiçbir kasabât ve kurâsında letâfet ve arazisinde çendan feyz ü bereket görülmediği vâreste-i kayd u beyandır. Vürtemburg'un cânib-i garbisinde Baden dükalığı nâmiyle bir küçük ülkeden geçilüb Morik nehri üzerinde Rastad ismiyle müsemma şehr-i şehir görüldüğü iki yüz on üç sene-i hicriyesinde üç nefer Françe murahhaslariyle bütün Nemçe memâlikinin hükümdarları bu şehirde bir seneden ziyâde mükâleme ve bazı husûsat dahi tanzim etmişler iken Nemçe imparatoru Françelû ile muharebeye (s. 65) Şurû' idüb mükâleme-i mezkûre meclisi bî lüzûm olduğundan Françe murahhasları cumhurları tarafından bi'l-istîzan Avrupa kaidesi üzre avdetlerîçün pasaporta kâğıdı ahz ve Nemçelü tarafından dahi yanlarına bir miktar neferât terfikiyle şehr-i mezkûrdan kalkub taşra çıktıklarında muhafazalarına memur Nemçelûler Françe murahhaslarını katl ü ifnâ ve mal ve eşya ve

evraklarını nehb ü yağma eyledikleri mesmû'dur. Andan ilerû Ren nehrinin beruyakasında Gül nâm-ı diğer Şanyic kasabası olub bunda mühendis Ruben resmi üzre Françelû tarafından mukaddemâ Îstrasburh'u [Strasburg] tahkim içün yapılmış bir kasabayı yüz yirmi seneden beru defe'âtle gâh Nemçe ve gâh Françelû zabt iderek bin iki yüz on altı sene-i hicriyesinde yine Françelû zabt u hedm ve etrafiyle ma'an ihrâk bi'n-nâr eyledikten sonra Lunovil ahidnâmesi[1] mûcibince Nemçelüye ve ba'dehû Baden dükasına verilmiş iken şimdi yine Fransızlar alub re's-i hudûd ettiklerine binâen müceddiden bir kal'a yapmak üzre vaz'-ı esas etmiş oldukları görülmüştür. Istrasburg kal'ası bu kasabanın karşusunda ve Ren nehrinin öte yakasında be gâyet metin kal'a olub derûnunda cesîm konaklar ve kârgâh kışlaklar vücûdiyle ma'mûriyet-i kemâlde olduğundan başka Nemçelü vaktinde yapılmış bazı ebniye-i garibeleri vardır. Françelünün bundan altı mil ilerüde Bravno kal'ası resminde Kalsburg nam bir cesîm kal'ası ve daha ötecikte Tul ve Vetrey isimlerinde iki palankası (s.66) ve Sarburg ve Nansi ve Şalon ve İrene nâmûn birkaç büyük kasabası ve bu kasabaların dahi en mamur ve dilber ü ra'nâsı takriben otuz bin nüfusu câmi olan mârü'z-zikr Nansi kasabası olub kusûr kaza ve kurâsı Nemçe memâlikinin ma'mûriyetine nazaran harâb ve ahâlîleri fakır ü bîtâb olmuş gördüm.

İstidrad: Françelû seferleri imtidâdından tekâlife tâkat gelmemesini ve emr-i ticarete halel-târî olub evvelki gibi bir mahalde ahz ü itâ olmaması sebebiyle gayr-ı ez-askeri Françe ahâlisinin çoğunu fakr-ı vifâka istilâ etmiş olmakla bazıları kemâl-i acz ü ızdırab hallerinden kendülerini âbâd u enhâra

---

Lunéville Anlaşması için bkz. N. Iorga, *Osmanlı Tarihi*, çev. B. Sıtkı Baykal, s. 140, Ankara 1948.

atub gark u helâk oldukları tahkik olunmuştur. Bu fakir Paris'e varmazdan mukaddem Françe imparatoru bil'-cümle vükelâ-siyle ma'an Paris'ten kalkub on beş saat ilerüde kâin Fontenb-lö kasabasındaki sarayına gitmiş olmakla Paris'e geldiğimizi resmen ifâde siyakında ol vakt başvekilleri olan Şampani'ye mektub tahrîr ü irsâl ve mer'sûmun tarafından dahi hoş-âme-di mukaddimesiyle vürûd iden cevabnâmesi zeylinde Fransız imparatorunun re'yi munzam olarak Devlet-i aliyye ile Rusya Devleti beyninde akd-i meclis-i musâlaha itmek emrini muh-tevi ruhsatnameniz var mı? Deyu suâl olunduğuna binâen bi-hasebi'l-iktizâ vekîl-i mûmâ-ileyh ile kirâren ve mirâren mükâtebe ve bir defa dahi taraflarından vârid olan tercüman Jober ile bu mesulleri müzâkere olunmakta iken (s. 67) mu-kaddemâ Beç'ten Dersaadet'e meb'ûsum olan tahrîrâtımın âsâr-ı nâfi'asından olarak İstanbul'a avdetimizi hâvi fermân-ı âli şeref-bahş-ı vürûd ve zuhûr olmağın duâ-yı tezâyüd-i ferd-i şevket-i padişahi tekrarına ibtidâr kılındı.

Garibe: Bu maddelere ibtidâ-yı memuriyetimizde sûret-i suhûlet göstererek İstanbul'dan acele i'tizâmımıza ikdâm iden evveliyat-ı umûrun tariflerine göre maslahatın husûlüyle üç dört ay zarfında gidüb gelmek me'mûl iken "Evdeki bazar çarşıya uymaz" meseli üzre diyâr-ı küffârda ikâmet ve seyr ü hareketimiz mümtedd olmak âmâlleri zuhûra geldikte canım sıkılarak feryad ve e'izze-i kirâmdan istiâne ve istimdâd ey-lediğim günlerde bir gün kutb-ı rabbânî ve gavs-ı samedânî merhum Sezâî kuddüse-sırruhu'l-âlî hazretlerinin divan-ı şeriflerinden tefe'ül olundukta Beyit: Vechine iman getürdük kaydolub zülfeynine Anın içün rûz u şeb zünnârdır eğlence-miz.

Beyti cilve-nümâ-yı menassa-i zuhûr olmağla beyt-i

mezkûrun çehre-i ebkâr hayalâtından ref-i nikâb ızdırâb idecek manalar tahşiyesiyle sahîfe-i derûn-ı reşk-i ertenk ve engelyûn ve belki nümûdâr-ı nakş-ı bukalemun ve belki gavr-ı enfeş-i bukalemun olmuş idi. Sonra yine i'ânet-i rûhaniyet-i azîz-i müşârun-ileyh mülâhaza ve hesab ü kitab olundukta mısrâ'-ı sanide olan "rûz" lafzı me'yûsen Varşav'dan kalkub Beç'e hicretimiz ve "şeb" lafzı Paris'e varub gerû avdetimize ve "zünnar" lafzı dahi Frengistan'a pâ-nihâde olduğumuz günden avdetimiz fermanı yedimize vâsıl olduğu müddete (s. 68) Tamamen başka başka üç tarih idüğü nümâyân olmakla teberrüken iş'âr u işâret kılındı. Hülâsa-i kelâm Paris'e vusûlümüzden sonra avdet fermanı vürûd idinceye kadar vekîl-i cedîd-i mersûm Şampani ile vâki' olan mükâtebelerimizde imparator ile mülâkâtımızı teshil ider muâmele görülmeyüb âdet-i me'lûfeleri üzre vâhî sualler ile imrâr-ı vakt ü ta'vîk eylemek niyetleri der-kâr iken fermân-ı âli mûcibince da'vete himmet ve terk-i dağdağa-i sefâret edeceğim hâlen ve kâlen malûm u meczûmları olmaktan nâşî "lâ li-hubbin aleyye" mücerred nahsetîn-i nâme-i padişahîye kabulde tereddüd töhmetinden vâreste ü berî olmak içün bizi Fontenbla sarayına davet ve şifâhen müzâkere ve mükâlemeye dahi izhâr-ı hâhiş ü rağbet itmeleriyle Şaban-ı şerifin onuncu günü hintolarımıza süvâr ve Fontenblö'ya lede'l-vusûl ibtidâ baş vekilleri Şampani ile mülâkat ve müzâkere olunduktan sonra ber-kâide kâffe-i mesârifâtımızı bedenimizden rü'yet ü idâre eylemek üzre üç gün üç gece birlû sitâriyede evkat-güzâr olduk

Vasf-ı Fontenblö:

Ẕikrolunan Fontenblö kasabası, yirmi derece ile yirmi dört dakika tûlünde ve kırk sekiz derece ile yirmi dört dakika arzında

vâki' olub ahalisi takriben dokuz yahut bin nüfusa bâliğ olur olmaz derecelerinde bir küçük şehircik ise de etrafında olan avgâh ve ormanları Fransa ülkesinde olan cemî' ormanların ahseni olmak üzere meşhur yedinci (s. 69) Lidovikos zamanından berü Françe padişahları sayd u şikâr bahanesiyle aralık aralık burada ikâmeti âdet eyledikleri menkûl ve mezkûrdur. Bâlâda hâme-güzâr ve iş'âr olunduğu vech üzre Francelünün bu defa Prusyalu üzerine Niya nam mahalde vâki' olan galebesinin re's-i senesi ve Vestfalya kralı Bonapart Yaronimon'da [seramoni] velîmesi demekleri mâh-ı mezbûrun on ikinci Çarşamba gününe tesâdüf idüb yevm-i mezkûrda imparator tarafından Fontenblö'ya bâ-tezkire üç bin âdem da'vet ve takım takım tertîb-i ziyafet etmiş olmalarıyla biz dahi Şampani tarafından vârid olan tezkire müfâdınca evvel gün tercümanımız ile ma' an hintomuza binüb saray-ı imparatorîde elçilerin müctemi' olduğu odaya vürûd ve anda yarım saat miktar-ı tevkif ve birer kahve içtikten sonra mecmû'-ı süferâ ile beraber kalkılub imparatorun divanhânesine girildi.

Resm-i Mülâkat-ı Elçiyân Der-Divan-ı Îşân:

France devletinin ricâl ve kibârı esvâb-ı resmiyeleri olan sırma işleme kenarlı çuka-i gâşiye gibi kisveleriyle mülebbes "ve 'alâ merâtibihim" imtiyaz nişanlarıyla müressem ve müzeyyen olarak imparatorun sol tarafında kıyâm ve süferâ ve ekâbir-i müsâfirîn dahi mahlûten ve kaimen sağ cânibinde ve karşusunda tevakkuf u ârâm eyledikten sonra imparator cenahları âdet-i me'lûfeleri üzre tevâzüan şapkasını koltuğu altına alub başı açık olduğu halde dâir-i halka-i cemiyyet "ve lâ 'ale't-tertib" (s. 70) Canı istediği âdeme harf-endâz-ı âşiyânî ve sohbet olub resm üzre arz-ı tahrîrat ve nakl-i mâcera ide-

cek memurların her biri imparator karşısına gelüb kendüye iltifat edinceye kadar samt ü sükût ediyor bu mecliste nevbet Danimarka Devleti elçisine teveccüh-nümâ-yı veche-i rağbet oldukta heman İngilterelü'nün anlara ettiği hasâret-i külliyeden müteessif olduğunu beyân ve bi-nâberîn "böyle hâin ve gaddar devletle ba'de-zîn müsâlaha ve elçisini kabul eden krallar ile seferim vardır" deyu İngilterelü ve anlarla dostluğu olanlar haklarında i'lân-ı 'adâvet ü tuğyân iderek bizim hizamıza gelüb suâl-i hâtır u hâl-i bendegîye iştigâl hılalında hâsıl olduğum nâme-i mahsûsa-i şahâneyi ibrâz ve hâlen serîr-i ârây-ı taht-ı âli baht-ı Osmanî şevketlü kudretlû velî nimetim padişahım efendim Sultan Mustafa Han hazretlerinin siz ulu dostlarına olan muhabbetnâmeleridir. Tabiriyle beraber ta'zîm ü i'zâz eylediğimde ol dahi alub Başvekili Şampani'ye tesliminde izhâr-ı şive-i nâz ve der-'akab öte tarafa dönüb sâirleriyle suâl ve cevâba âğâz eyledikten sonra kelâma hitâm verdiği anda rükû'a varır gibi başıyla üç defa selam vermesiyle fesh-i divan ve def-i meclis-i süferâ ve a'yân olunmakla oradan fakîr lostaryaya revân ve Şampani ile muhâbere olunduktan sonra me'zûnen Paris tarafına kâdime-cünbân olub (s. 71) ferdâsı İstanbul'a avdetim içün ruhsat vermeleri babında resmî takrîr i'tâ ve nâme-i hümâyunun cevâbını istinbâ etmiş idim. Üç gün sonra nevâzişlice bir mektubuyla ma'an pasaport kâğıdını Şampani irsâl ve nâme-i hümâyunun cevâbını İstanbul'da mukîm Fransız elçisi takdime memur kılınacaktır. Meâlinde ifâde-i hâl etmiş olmağın. "Radaytü mine'l-ganîmeti bi'l-iyâb" mefhûmu üzre Paris'ten Şaban-ı şerifin on yedinci günü kalkub gece gündüz ılgâr ve mukaddem gittiğimiz yollardan güzâr olunarak yirmi günde Ada kal'asına vürûd ve anda on aydan beru hasret-keş olduğumuz mescid ve minâre müşâhedesiyle tenvîr-dîde-i maksûd eylediğimizden hırz-ı

şükür-güzârî-i cenâb-ı bârî edâsiyçün hâk-ı sücûda vaz'-ı cebîn-i iftikâr ve akdü'l-cevâhir-i dem'ati's-sürûru güsiste-târ eylediğinden sonra Çam tabir olunur kayıklara girüb Nehr-i Tuna ile Vidin'e ve andan Lom ve Rahve ve Plevne ve Lofça ve Servi ve Kızanlık ve Zağra-i Atîk ve Mustafa Paşa menzilleri ile meştâ-yı ordu-yı hümâyun olan mahrûse-i Edirne'ye vüsûl ve Edirne'de üç beş gün ikâmetim esnâsında dâmen-bûsî-yi hazret-i sadr-ı a'zamî ile müşerref ve münevvel olduktan sonra me'zûnen ve me'mûren İstanbul'a vürûdumuz müyesser ve'l-hâsıl bir sene-i kâmile temâmında vatanımıza gelmek mukadder olmuştur.

Hatime

Her padişahın ünvannâme-i kirdârî ve mazmun u meknûn-ı esrârına (s. 72) resulünün güftâr u etvârı delîl-i sarih ve bürhân-ı sahih olmak mülâbesesiyle risâlet ve sefâretle bir cânibe memur kılınacak kimesne kavminin a'kal ü efsah ve efdal ü ekmeli olmak lüzûmunu ulemây-ı hikmet âşinâ te'kîdât-ı kaviyye ile tezkîr ü inbâ eyledikleri ve mülûk-i sâlife ekser risâlete hükemâ-ı fazilet intimâ ihtiyâr idüb hatta hakîm-i hafikayn Iskender-i Zülkarneyn gibi bazı mülûk-i sütûde-sülûk dahi akl-ı fazlına itimâden lede'l-iktizâ tarîk-i risâlete bi-nefsihim kendüleri azimet ettiği mahkeme-i devât-ı sikâtta mukayyed-i sicil-i isbat olduğundan bu babda emr-i memurdan her biri ârâ-ı âlem-ârâ-yı hükemâya iktifâ yani âdâb-ı risâlet ve esbâb-ı saadet olan 'unuk ve lütuf ve hışm ve hilm ve kahr ve mehr ve inad ve inkıyâd ve va'd ü va'îd ve bîm u ümid ve ahz u a'tâ ve idhâk u ibkâ kâidelerini bilüb ifâ ve icrâsına dikkat eylemek ve kavâid-i merkümeden külliyen gafil ve hûsusan usûl ve fürû'-ı maslahattan bî-haber ve câhil kimesnelerin

sefaretiyle âmed ü şodlarında mâzallahu teâlâ zelle ve hakaret ve hüsrân ve nedâmetten gayrı bir şey müfîd olmayacağı muhakkak bilinüb icab ve iktizâ eylediği halde âna göre memur tasmîm ve esas memuriyeti gereği gibi tesis ve tahkim olunduktan sonra vuku'ât ve zuhûrat dahi an be-an kendüye tahrîr ve tefhim olunmak farz-ı 'ayn ve 'ayn-ı farz idiği ve b'ade-zîn erbâbına vesîle-i ıttılâ' olmak mülâhazasıyla pîrâye-i zeyl-i sahâyif-i risâle kılındı.

Bâkî emr ü fermân menlehü'l-emr hazretlerinindir.

MÜKÂLEMENÂME

Devlet-i Aliyye ile İngiltere Devleti'nin Sûret-i Musâlahasiyle İcmâl-i Mükâlemelerini Hâvi Husûs-ı Mezkûrun Re'sen Memuru Ricâl-i Devlet-i Aliyye'den Seyyid Mehmed Emin Vahîd Efendi'nin Hitâm ı Maslahatta Kaleme Alub Hâk-i Pây-ı Saltanat-ı Seniyyeye Takdim Eylediği Takriridir

(s. 75) Sübhâne men bi yedihî mekâlîdü'l-umûri ve mefâtîhu'l-makdûri.

Devlet-i aliyye-i ebediyyü'd-devâm bundan akdem Fransalu'nun tağlîtine mebnî Rusyalu ile muhârebeye kıyâm eylediği hinde İngiltere Devleti Rusyalu'nun "evhane min beyti'l-'ankebûd" olan rişte-i bârîde ittifakına bağlanmış bulunduğundan ve Francelü'nün hasm-ı tabiî ve kadîmesi olduğundan ol dahi Devlet-i aliyye aleyhine ilân-ı harb u husûmet itmekle geçen sene Ak Deniz boğazında olan kılâ' ve tabyalara esib savurarak Halic-i Konstantiniyye'ye idhâl eylediği donanma sefinelerinden ahâli-i İstanbul'un düçâr olduğu ızdırab u inâre şeâmetiyle sonradan zuhûra gelen 'ilel ü esbâb (s. 76) Malûm-ı şeyh u şebâb olan mevâdd-ı bedihiyyetü'l-fesâddan iken İngilterelû ile musâlaha eylemek Francelü ile muhârebeye sebeb olur zu'miyle beyhûde vakit geçirilmiş ve musâ-

Kale-i Sultaniye
(Fortaleza de los Dardaneles en Europa - Moreno José, 1790)

lahaya nice nice fırsatlar gelüb geçmiş olub ma'a-hâza bu seferin hidâyetinde Fransa İmparatoru Bonaparte'nin Devlet-i aliyye'ye katı çok resmen ve sarîhan taahhüdleri olub ez-an cümle Devlet-i aliyyenin şân ü nüfuzu istikmâl ü temâmiyet-i mülk ve serbestiyet ü istiklâli istihsâl olunmadıkça Fransalû kılıcı elden bırakmamak üzre kâlen ve kalemen ettikleri ahd ü mîsakları mazbut ise de Rusyalû ile Fransalû sefere başlar başlamaz Tilsit nam mahalde re'sen musâlaha akdiyle Devlet-i aliyye'yi fedâ idüb fakat Devlet-i aliyye'nin musâlahasîyçün Françelü tevassutu şartını li ecli'l-iğfâl Tilsit senedine derc-i idhâl etmiş ve bu şart-ı fâsidin nümâyiş-i suverîsine firîfte olan 'ukûl-ı za'îfe ashâbının şevkiyle ibtidâ bu fakir ve b'adehû Paris'te mukîm Devlet-i aliyye elçisi Abdürrahim Muhib Efendi imparator-ı mersûmun iânesiyle Rusya musâlahası akdetmek üzere memur kılınmış ise de Rusya Devleti, devlet-i sâirenin tevassutuyla musâlaha etmemek âdetine mebni şurût-ı mezkûra aslen ve katan amel ü itibâr eylemeyüb Françelü dahi dâimâ işine el verecek sûretten gayrı şey mülâhazasında olmadığından mahallinde serd ü beyân eyledikleri a'zâr-ı vâhiyenin keyfiyeti nezd-i Devlet-i aliyye'de lede'z-zâhir berren ve bahren iki devletle muhârebenin bekâsında (s. 77) Su'ûbet mülâhaza ve husüsan İngilterelünün kuvvet-i bahriyyesine nazaran anların husûmetinden Devlet-i aliyye'nin Bahr-ı sefîd sevâhili ve Cezayir ve Mısır alâkalarının mazarrât-ı âcile mütalâ'a olunarak İngiltere donanması amiraline kapudân-ı derya tarafından ve cânib-i âhardan mahremâne tahrîr ü inhâ olunan musâlaha rağbetine mebnî İngilterelû taleb-i sulh ile boğaz hisarlarına gelür ise heman uyuşub bitirmek husûsuna mukaddemâ rikâb-ı hümâyunda karar verilüb ricâl-i Devlet-i aliyye'den şıkk-ı sânî ve irâd-ı cedîd Defterdâr sâbık Ahmed Bey ile boğaz muhafızı ve seraskeri vezir el-hâc Mehmed Hak-

kı Paşa hazretlerine devr-i sultan [Mustafa-yı râbi‘] hânîden ruhsatnâme gönderilmiş ve bi nâberîn işbu iki yüz yirmi üç [h.1223/m.1808] senesi şehr-i şaban'ın evâilinde boğaz haricine üç dört kıt‘a İngiliz sefineleri gelûb derûnunda murahhas elçileri olduğu haber verildiğini nâtık serasker-i müşârun-ileyh taralından Bâb-ı âli' ye boğaza gelen İngiltere sefineleri başbuğunun kapudan paşa hazretleri tarafına murahhas elçinin reis efendi cânibine vârid olan kâğıtları meâli ma‘lûm-ı evveliyat-ı umûr olmuş olmağın bu husûsun muktezâsı mütâla‘a ve bir tedbire teşebbüs olunmak içün ol zeman Meclis-i şûrâ'da huzûr u içtimâ' ları mutad olan kapudân-ı lâhık Râmiz Abdullah Paşa ve sudûr-ı kirâmdan nakîbü'l-eşrâf Dürrîzâde Seyyid Abdullah Efendi ve Emin Paşazâde Seyyid Mehmed Emin Beyefendi ve İstanbul kadısı Mehmet Tahir Efendi ve ricâl-i Devlet-i aliyye'den m‘alûmu'l-esâmî zevât-ı ‘izâm hâzır oldukları halde tahrîrat-ı merküme kırâat ve ahvâl-i mâziye ve hâliye (s. 78) Nakl ü hikâyet olunduktan sonra İngilterelû ile Fransalû ve Rusyalûlardan her birlerinin Devlet-i aliyye'ye başka başka mahzûr ve mazarratları der-kâr ise de el-hâletü hâzihi İngilterelû mazarratı hasbe'l-mevki' diğerlerinden eşedd göründüğü ve musâlaha içün murahhas da'veti sebkât eylediği cihetle ekser ricâl ü ulemâ musâlaha sûretini tercih u ima ve "A‘zamü'l-hatâyâ muhârebetün men yatlubu's-sulh" mesel-i meşhurunu gûyan olub lâkin

Beyit:

> Izdırâb-ı nâ be-henkâm eylemez tahsil-i kâm
> Bî tekellüf mevki'inde kâr kendin gösterir.

Mefhûmunca... bu hususta acele iktizâ etmeyüb Avrupa'nın netice-i ahvâline terakkuben Ingilterelûyü mümkün mertebe işgal eylemek ve nihâyetü'l-emr iskâtları müte‘assir olur ise

şurût-ı mu'âhede-i kadîmenin tecdidiyle sulha sûret verüb def-i mazarratlarına bakmak üzre teenni ve ta'vîk sûreti münâsib olur ammâ Hakkı Paşa ve Ahmed Beyefendi bu sûretleri idâreye muktedir vekillerdir. "îzâ künte fi hâcetin mürselen fe ersele hakîmen ve teveccehe" mâ-sadâkınca idâre-i kelâm ve ifâde-i merâma liyâkati olan ricâl-i devletten dirâyetkâr bir âdem memur olsa ve kâşki Hakkı Paşa bütün bütün boğazdan kaldırılsa sohbetleri rüzgâr-ı şinâsâya deryâ-yı fikr ü şu'ûr olanlar tarafından yâd ve bu furtuna-i kîl ü kal esnâsında sâhil-i sa'y ü sadâkat Seyyid Vahîde rabt-ı palamar-ı hüsn-i zan u i'timâd olunduğu sohbetleri sadr-ı a'zam ve serdar-ı muazzam Mahrûkî Mustafa Paşa tarafından bâ takrir huzûr-ı fâizü'n-nûr cenâb-ı zıllullahiye arz u ifâde olundukta erbâb-ı şûrânın re'y ü kararları üzre sâdır olan (s. 79) Hatt-ı şerîf-i meymenet-redîf-i şahâne ve ısdar u i'tâ buyrulan ruhsatnâme-i pâdişâhâne re'sen ve müstakilen bu fakiri memur ve muşârun-ileyhimâ ol taraflardan def u dûr etmeleriyle sene-i mezbûre Ramazan-ı şerifinin dördüncü isneyn günü sürat-ı müsta'cile-i gurûbî ile beş saat otuz dakika mürûrundaki tali' u vakt-i burc-i kavsın on dokuz derece ve on bir dakikasında vaki' olup müstevlî-i tali' olan sa'd-ı ekber müşteri Hud'da ve bi't-tesfiye kamerimiz tali'de ve neyyir-i a'zam dahi bi't-tesviye beyt-i âşirde kamer tesdîden nâzır ve hadd-i tali' olan Utarit [Merkür] burcu üç yüz ve beyt-i behram dahi Utarit beytlerinde burc u sünbüle de ref-i tabiat ve ref-i kuvvet ve nazar-ı kabulde bulunmuş ve sâhib-i â'şir olan zöhrenin sahib-i şeref-i â'şir olan keyvan ile hadd-i aşerde karar etmiş ve tali'-i mevlûd-ı bendegânemin intehâ ve tesyîri beyt-i â'şirde neyyir-i a'zama reside olmuş olarak mütevekkilen "A'lellahil erhamü ve mütevessilen bi-rûhaniyyeti resûli'l meb'ûsi bi's-sey-

fi ve'l kalem"[1] dersadetten kalkub berren Gelibolu'ya azimet ve andan karşu tarafa mürûr ile hareketimizin dokuzımcu günü Sultaniye kasabasına lede'l-vusül boğaz haricinde sefinesi rosa alabanda idüb habere terakkub ile ağzından ateşler püsküren İngiltere Devleti murahhasına vürûdumuz resmen muhtasarca bir mektup ile ihbâr u işâret olundu. Ertesi gün ale's-sabah murahhas-ı mersûm tarafından vürûd eden cevapnâmede maslahat-ı musâlahaya memuriyetimizi tebrikten sonra mefhum-ı mektubumuzdan mahall-i mükâleme ma'lûmu (s. 80) Olamadığını inhâ ve boğaz haricinde kalub furtunalardan muzdarip olan İngiltere kralının sefinelerine dahi münasip bir liman tahsisini iltimas u rica etmiş olmaktan nâşî sefinelere liman tahsisi sadedinden sarf-ı nazar ile yalnız mükâleme içün Bozcaada ve havâlisinden bir mahalde yahut Seddü'l-bahir Kal'asında mülâkâta hâhişkâr olduğumuzu tercümanım olan şahıs vasıtasiyle iş'âr u ihbâr olunmuşdu. Bunların birine razı olmayub Kum kal'a ile Sultaniye beyninde kâin Hadımzâde çiftliğini ihtiyar ve sefinelerini dahi Kepez limanına idhâle ikdâm u ısrar etmiş ve kendi tercümanları olup Boğaz seraskeri lahik Ragıp İbrahim Paşa Hazretleri maiyyeti ile ba irâde-i seniyye ol esnada Kütahya'da Boğaza vürûd iden Pizani terceman dahi bu zeminde mahsus kağıt yazmış olduğundan[2] ve fi'l-hakika taleb ü tahrîr eylediği mahallerden gayrı berr u bahrde cesban mevki'î ve liman olmadığından bi'z-zarûr yalnız elçinin râkib olduğu Esb-i bahrî nam firkateyn parlamanta tabiriyle muharebe ve mükâmeleye alâmet ü nişan add olunan beyaz bayrağı güşâde etmek ve kal'alara selam topu atmayub sît u sadâsız gelmek ve mükâleme günlerinden

---

[1] Ar. "Allah'ın rahmeti i diliyorum, kalem ve kılıç ile gönderilen Resulullah'ın ruhuyla diliyorum."

[2] BOA, H.H.5971.

gayrı evkâtda murahhas ve tevabiyâtı karaya ayak basmamak ve lede'l-iktizâ tarafımıza ve Boğaz hâricinde kalan sefinelerine âdem göndermesi lâzım gelür ise kezâlik sandalına beyaz bayrak güşâdıyla gelüb gitmek şurûtıyla Kepez limanı sefineye ve çiftlik-i mezkûr mükâlemeye mahal tahsisiyle keyfiyet Dersaadet'e inhâ ve Seddü'l-Bahr ve Kum Kal'a muhafızları ve havalilerinde olan tabyalar (s. 81) Zabitânına dahi bu babda kavâid-i bahriye ve şerâit-i mukâvele-i mezkûreye ri'âyet etmeleri tenbihatını muhtevi tâlimat-ı lâzıme irsal ve i'tâ olundukdan sonra fırkateyn-i mezkûr liman-ı mezbûra gelüb lenger-endâz[1] olduğu gün tarafımızdan ve serasker-i müşârun-ileyh Ragıp Paşa tarafından olarak icra-yı resm-i hoş-âmedî zımnında bir takım me'külât ve luhûm ve hayvanat ve şa'îr ü saman ve sebzevât isra ve ihdâ olunub ba'de-zin leyt ü le'alle ile vakit geçirmek kaydına düşmüşidik. Amma çünkü İngiltere sulhu Françelü'nün iğbirarını mûcib ve belki anlar ile husûmet ve harbi müstevcib olur vahîmânelerine mebnî in'ikad-ı musâlaha-i hayriyeye kadar bu babda Françelû'ye serrişte verilmemek hususu usul-i memuriyet-i bendegânemden olub ma'amâfîh İngiltere sefineleri ve memuru murahhasları cebe ve koltuğa sığar nesne olmadığından gayrı böyle vakitte sade bir nümayiş içün olsun boğaz tarafları istihkâmâtına ikdam u ihtimam olunmaktan lâbüd iken Dergâh-ı âli topçularından ma'âda Boğaziçi ve Ma'ârız Körfezi [Saroz Körfezi] sevâhilinde mevcut kazâ askerlerinin münâvebeleri vakti tamam olmuş ve vilayet ve memleketlerinde Moskovlu üzerine sekban tahrîri irâde buyrulmuş mehabbetleri yalan yanlış olduğundan birer ikişer firara yüz tutmalarıyle ol havalinin rabıtasızlığını görenler İngiltere musâlahası bitmiş yahut bitecek

---

[1] Eskiden gemi demirine denilmekteydi. Bkz. Mustafa Zaloğlu, *Gemici Dili*, Deniz Basımevi, 1988, s. 254.

zan eylemelerinden memurların tertipsizliği icap ettirdiğinden Çanakkalasında mukim Fransız konsolosu karine-i hâliyeden musâlahayı istidlal ederek bir gün tercümanını tarafımıza irsal ile İngiltere elçisi Kepez limanına gelmesinden (s. 82) ve tercümanları Pizani aralıkta sefineye girüp çıkmasından sual ve cevaba tesaddî etmekle tarafımızdan dahi vakıa Devlet-i aliyye'nin usûl ve merâmına vuküfu olmayanların vereceği manalara mebnî konsolos dostumuz bu maddeyi suâl edebilir ammâ bundan evvel boğaza iki defa İngiltere elçisi gelüb gittiğini biliyorsunuz şimdi dahi gelmelerinden bir ahkâm çıkmayacağına söz verdim. Ancak elçilere hoş-âmedi sûretinde hüsn-i muamele eylemek adet olub husûsan bunun gibi parlemento bayrağı küşâdı ile vurûd edenlerin muradını anlamak iktiza eylediğinden bir aralıkta gönlümüz olup niçün geldiniz denilmekle tenezzül oluncaya kadar sefinesi derûnunda mahbus gibi elçi ikâmetinde be'is olmamak gerektir. Hele bu maddenin usul ve furû'u İstanbul'da Fransız maslahatgüzarından mektûm olmadığı cihetle konsolos ister ise murad-ı Devlet-i aliyye'yi ol taraftan öğrenebilir. Kaldı ki Pizani tercüman bir buçuk seneden berü Kütahya'da ikâmet edegelmiş ise de oranın âb u hevasıyla adem-i imtizacından şikayeti havî Devlet-i aliyye'ye arz-ı hal takdim eylediğine binâen Aydın ve Bursa taraflarından bir münasib mahalde ikâmeti husûsuna irâde-i seniyye erzâni buyrulmuş ve şuralara yakın bir mahalle geldikde İngiltere'den Boğaz'a elçi vürûdunu işitmek takribiyle yolu sapıtmış olduğundan bir iki defadır elçisiyle görüştüğünü bilirüz amma böyle heriften ne çıkar bana kalır ise (s. 83) İngiltere'ye kadar gitmesinden mahzûz olurum. Konsolosun bizden hatırını suâl ile olur olmaz sohbetlere kulak asub rahatsız olmasın yollu verilen ecvibeden tercüman münbasit olub; "Evet efendim, Hakk'a emanet olun

buyurduğunuz gibi Devlet-i aliyye Françelü'nün dostluğunu feda idüb İngilterelü gibi hain milletle barışmaz itikadındayız. Lâkin konsolos dostunuz her bir şeyleri tashih idüp Françe imparatoruna yazmak üzre memur ve mukîm olduğundan resmen istihbarda ma'zurdur af buyurursanız" itizarını eyledikte tarafımızdan hay hay denilerek def-i meclis olundu ise de konsolos-ı mersûm bu maddeyi istiknâh ve tahkik zımnında İstanbul'da olan Françe memurlarıyla mükâtebeye ve anlar dahi Bâb-ı âli'ye varub mugalâtaya muhtaç u mecbur olacaklarını bildiğim ecilden tercümanlarına verdiğim cevapları müeyyid olarak reüsülküttap efendi tarafına ma'hudâne bir kâime tahrîri tasmîm ve ol kâime derûnunda İngiltere elçisini li ecli'l-iğfal Kepez limanına nakl ü idhâlden fazla beş on re's sığır ve ganem dahi ihdâ ve irsâl ve şimdilik mükâleme mahalli tamir olunmaktadır. Tekmilinde mülâkât olunur deyu mevâ'id ile imkân u işğâl eyledik ise de bunlar mülâkâtı Tacil ve ısrar ederler ise de tarafımızdan dahi hâhiş izharıyla bir iki kerre görüşüp temin ve taltif vadilerinde üç beş sohbet olunsa avn-ı hak ile gereği gibi tağlît idüp ümide düşürmekle biraz zaman 'avk u tehirleri mümkündür zan ediyorum lâkin Çanakkalasında mukîm Fransız (s. 84) konsolosu usûl-i maslahattan habîr u âgâh olmamak mülâbesesiyle mersûmu imkân ve ırzâ etmek sûretleri dahi tarafımıza başkaca bir gâile olacak gibidir. Zira İngilterelü haklarında kîl u kal ve bazı şeyler suâl ediyor halbuki bu maslahatı künhüyle söylesem istihdam eylediği tercümanları Pizani ile münasebet-i kadîmeleri ihsas olunduğundan İngilterelüye serrişte verecekleri âşikar ve hiç cevap verilmeyüb sükût etmekte dahi mahzûr derkâr olmakla bu konsolos gâilesinin indifâ'ı maslahatgüzarları tarafından tenbihnâme ahz-ı irsaliyle mi olur? Yoksa mahremâne ifâde-i meramda ne beis var? Heman suâllerine cevap ver deyu mu?

Emir buyurulur. Ne veçhile münâsib ise lütfedüb muktezasını icrâya himmet buyurmaları niyazımdır. Meâlinde elfaz-ı garibe terkîm ü irsâl olunmakla kâime-i musanna'a-i merkümemiz taraf-ı riyâsetpenâhiden Fransa maslahatgüzarına aynen irâ'e ile vükelâ-yı Devlet-i aliyye'nin hayliden hayli işlerine yaramış olduğunun haberi vürûd eylediğinden ma'âda Dersaadet'te kâin Fransız maslahatgüzarının va'd ü va'id ve bîm ü ümidini hâvi beş on gün sonra tarafımıza rakîme-i mahsusası gelmekle maslahatın nezâketini isbat kasdiyle rakime-i mezkûru tercümesi tamamen tahrîr olunur.

Tercüme-i Rakıme-i Mezkûre:

Devletlü Vahîd Efendi, haşmetlü Fransa imparatoru kendü bâzü-yı iktidariyle düşmanlarına galip gelerek Devlet-i aliyye'yi dahi bir uğurdan tahlise muvaffak olduğu haber-i meserret eserini taraf-ı devletinize tebşîr ile (s. 85) Bu babda ikimiz bile zevk-yâb-ı sürür ve ibtihac olmak mülâhazasiyle iş bu nemîkanın temhîdine müsârat olunur. İngilterelünün İspanya arazisinde izhâr-ı asâr-ı sıyânet ve ibrâz-ı me'ser-i za'f u perişaniyet birle Françelünün esliha-i zafer mu'tadlarından matrûden ve makhûren irtikâb-ı karar eyledikleri ve îsveçlü'yü terk eyledükleri gibi derd-mend İspanyalu'yu dahi terk birle Avrupa devletleri katında rezil ü rüzvây olarak itibarları sakıt olacağı zâhir ve canib-i saltanat-ı seniyyeye vaki' olmakta olan mevâ'id ve tahvîfatları hile vü hud'adan ibaret idüğü emr-i bâhirdir. Françe imparatorunun Polonya limanında istihzar etmekte olduğu tedarikât-ı harbiye-i savlet-intimâya nazaran İngilterelü kendi perişani-i vatanlarının muhafazasına mecbur ve muztar olarak İngiltere ceziresinin etrafında geşt ü güzar etmek ve def-i sâile medar olmak zımnında

bi'l-cümle donanmalarının ol tarafa celbine mübâderet eylemek hasebiyle Françe imparatoru tedarükât-ı mezkûre ve mazhar olduğu fütühât-ı celîle-i kesîre takribiyle memâlik-i Osmaniye'yi İngilterelü'nün makâsıd-ı hasîmânesinden istihlâsa nâil olmakla bu surette İngiltere Devleti şimden gerü aslı yok bir nümâyişden gayri bir nesneye mukdedir olmadığı bî irtiyâbdır. Binâberin Devlet-i aliyye'ye ihtiyar-ı mülk ve usûle karar vermek enseb olduğu hususu cenab-ı devletinizin tabii mevhîb olduğunuz rüşt ü kıyâset ve bi't-tecrübe tahsil ettiğiniz ma'lumât muktezasınca meczumunuz olmak (s. 86) Gerektir. Françа İmparatoru, galibiyet-i kâmile ile bekâm ve Avrupa'da icra-yı garaz ile nâil-i merâm olarak Paris'e avdet ettiği halde müphem ve meşkûk olan bir dostluğu tahammül etmek kabil midir? Şimdiye değin Devlet-i aliyye'nin vaki' olan tereddüdü hadd-i itidali tecavüz etmekle 'âkibetü'l-emr menfaat-ı mahsûsa ve maslahat-ı hakıkıyesini teyakkun ve idrak edecek vakti gelmiştir bir taraftan hıyânet ve ihanet ile me'luf ve za'f-ı hal ile ma'rûf olan devlet mülâhaza olunsun ve öbür taraftan mehîb ve salâbet-şiâr ve dostuna inayetkâr ve düşmanına kahhâr olan ulu bir imparator düşünülsün Napolyon gibi bir kralın kahr u intikamı dâhiye-i 'uzmâ olmak iktizâ eder. Vakı'a bülend-kadr bir hükümdar-ı sâhib-i iktidar iğfal olunduğu halde ne güne hareket etmek ve mukteza-yı şan u rıfa't-ı mülkdârânesi ânı ne türlü muâmeleye mecbur eylemek lazım geldiği emr-i rûşendir. Avusturya Devleti'nin pâzde ve harab olması ve ekser arazisi teshir olunması devlet-i mezkûrenin hilâf-ı va'd idüb İngiltere Devleti'yle muhâbere ve muahede etmiş olduğundan neşet eylediği malum değil midir? ve Prusya Kralı memâlikinden nısfı miktarından mahrum olması bu misüllü hataya mebnî değil miydi? İsveçlü'nün dahi kendü memâlikinden ercâh olan eyâlâtını Rusya ve Danimarka Dev-

letlerinin yedd-i zabtlarına bırakub bi't-tazarru' ve'l-mezelle musâlahaya tâlib olmaları İngilterelünün meş'ûm ve tahaşşunkâr olan dostlukları bereketi değil midir? Ve İspanya derûnunda tekevvün eden (s. 87) Enva'-ı hasar ve ihtilâl ve mesâib-i ceng ü kıtâl, memâlik-i mezkûre ahâlisinin İngileterelü ile akd ettikleri ittifak sebebiyle değil midir? Devletlü efendim dininiz hürmetine ve evladınız başına ve e'azz olan me'rebiniz uğruna olsun, vatanınız olan Devlet-i aliyye'nin selâmetine sa'y ü dikkatiniz me'mul ve temennâdır. Devlet-i aliyye'nin kısmet ü nâsibi yedd-i tû'lanızdadır. Zira hürmet-ü itibarım ettiğim vükela-yı Devlet-i aliyye el-an umûr-ı dâhiliye ile meşgul olmak takribiyle sizin memur olduğunuz maslahat-ı mühimmeyi iğmaz ettiklerine nazaran öteden berü Françe'nin dost-ı ehabbı olan Devlet-i Osmaniye'nin selâmeti içün cenab-ı devletinize müracaat ettim ve iş bu müracaatım bî-garaz ve mahzâ hayırhahlığıma ve nâm-ı namus-ı Osmaniye olan meyi ü rağbetime mebnî olduğu müstağnî-yi delil ü bürhandır. Françe Devleti'nin memâlik-i Osmaniye'den adem-i ihtiyacı derkâr iken Devlet-i aliyye, İngiltere Devleti'yle akd-ı musâlaha etmekle Françe Devleti'ne acz ü za'af terettüb eylemesinin ihtimali var mıdır? Devlet-i aliyye Françe Devleti'yle kıdem-i muvâlâtını dermeyân ve dostluğunu bi'd-defa'at isbat etmiş olduğunu beyan etmekte ise de taraf-ı Devlet-i aliyye'den zuhûra gelen asâr-ı dostî ve meveddet on kat ziyâde olmak ve Devlet-i aliyye külli zarar ve ziyanını irtikab etmiş bulunmak lazım gelse bile yine izhâr edeceği cüz'î bir zebunluk ve inhiraf ile cümlesi hebâ ve zayi' olmuş olur. Berâ-yı medâr-ı el-faz ve ta'birâta dikkat olunmuyor, (s. 88) Zira hak-gûyluk vakti işte budur. Ve böylece serbest söylemem mücerret, Devlet-i aliyye'nin selâmet-i haline hâhişkâr olduğundan neş'et eder. Dost olanlar yek diğerden hiçbir nesneyi ketm ü ihfâ et-

memek gerektir. Cenab-ı devletiniz iş bu mütalaât-ı hulûs-ı ibarâtımın kıymetini bileceğiniz bî reyb ü gümân olub kemal-i rüşd ve kıyâsetinize mebnî memur olduğunuz hizmet-i mühimme-i seniyyeye şâyeste olduğunuz zâhir olmakla Devlet-i aliyye'nin rehâyâb olmasına ve nâm ü şân-ı İslam'a sezâ olan şevket ü mehâbetin iadesine çare bulmak akdem-i cemî'-i umurdur, deyu mastûr ve hâtime-i mektubda Boğazda kâin Françe konsolosunu tavsiyeden ibaret bazı kelimât-ı resmiye muharrer ve mezkûr olmakla bunun içün tarafımızdan cevabnâme-i mahsûsa tahrîrine hâcet kalmayub musalâha akîbinde endahte olunan ilan topları dost ve düşmana sahih-i sükûn ifâde edecek haber vâki' olmuştur. İşte Françelü'nün muâmelesi minvâl-i muharrer üzre olub beru taraftan murahhas-ı mersûm ben boğaza gelelü kırkbeş gün olmuş iken henüz Devlet-i aliyye murahhası efendi hazretleriyle mülâkat olunamadığının hikmeti nedür ? bileyim deyu kalen ve kalemen sızıldıya başlayub o aralık Âsitane-i saâdette ihtilâl zuhûru ile sâhib-i devlet ve vükelâ-yı saltanat-ı kadîme telef ve izâ'at olduğu havâdisleri dahi vukû' u vâki'adan yirmi dört saat mürûrunda piyâde bir kayık ile vürûd iden (s. 89) Âdemim takririnden ma'lûmum ve bu vaki'a sebebiyle boğaz ve havalisindeki askeri miyânında dahi bir fetret zuhûru maznûn ve mevhûm olduğundan "Men necâ bi re'sihî fegad rabaha" çeşmesarından tecerru'-ı âb-ı ızdırâb firâr etmek derecelerine varmış iken serrişte-i musâlahayı elden kaçırmayarak velînimet-i âlemim olan Devlet-i aliyye'ye böyle bir nazik vakitte hizmet bâis-i saâdet-i dareyn olacağı ecilden bir taraftan muhâfaza-i nizam-ı asâkir-i mevcûde zımnında serasker-i müşârun-ileyhin takviye-i bazû-yı ihtimamına mu'âvenet ve bir taraftan İngilterelüyü te'lif ve taltife sarf ü vüs'u makderet ve bir canibden Fransızları iğfal ve imkâna sarf-ı naktine himmet ü dikkat idüb şöyle ki:

mülâkât u mükâlemeyi bir gün dahi tehir ve ihtilâl-i devletten ednâ mertebe hüzn ü esef izhâriyle dur bakalım yollu te'allül ve taksir olunsa maslahat kalunub kesb-i su'ûbet edeceği zâ[hir] u bâhir olmaktan nâşî haber-i bâhirü'l-mükedder-i ihtilâli ketm ü ihvâ birle Ramazan-ı şerifin yirmi dokuzuncu pençşenbih günü heman bir da'vet tezkiresi tahrîr ve Kepez limanı sahiline tarafımızdan müzeyyen esb ve mu'anven hinto ba's u tesyir ile bâb-ı mülâkât ve mükâlemeyi bâz ve yevm-i mezkûrda murahhas-ı mersûm yalnız tercümanı ile gelüb çiftlik-i mezkûr pişgâhında vaz' olunan hayme-i mahsûsada resm üzre mülâkâttan sonra bahse şuru' ve âğâz olundu.

Suret-i Tezkire-i Davet:

(s. 90) Rütbetlü elçibey cenabları, iltimasınız üzre mahalli mükâleme tahsis olunan Hadımzâde çiftliği tiz elden mümkün olduğu mertebede tanzim ettirilmiş olmakla kemal-i hulûs-ı bal ve sıdk u safvet-i hal ü kal ile hâhişkâr olduğumuz mülâkâtlar içün iş bu pençşenbih günü mahall-i mezkûra cenabınızı da'vet eylediğimi müş'ir mektub-ı resmî tahrîrine mübâderet olundu. Fi yirmi sekiz RA sene 1223 / [18 Kasım 1808] fi'l-hakîka vakı'ayı muvahhişe-i ihtilâl ü fetret bu havali memurlarına mûcib-i hayret ve dehşet olub kimi firar ve kimi ihtifâya karar verdiği kadar oldu ki tahakkuk-ı haber-i ihtilâl topçu vesâir askerinin nüzül ve ta'yinat-mandeleri mütâlebesiyle tekevvün eden avârızın indifâı abd-i âcizin tarafından nüzül emini efendiye varımızı vererek i'âne ve imdâda muhtaç olduğundan kat'-ı nazar boğaz muhafazası içün Lapseki pişgâhında lenger-endâz olan süfün-i donanma-yı hümayunun levendânı tâife-i bağiye-yi hazeleden olmak hasebiyle âsitanede alem efrâz-ı bağiy vü fesâd olan erâzil-i eşhâsa iltihak

ve imdat etmek üzre donanmadan çıkup gitmeği kurmuş ve bu babda nush u pend ile ʻavk u te'hirlerine say ideyim diyen kapudanlarına "bizim me'külât ve meşrubâtımız kalmadı. Güzeşte mevâciblerimiz gelmedi bu hazelân u sefâlet ve sintine-i ʻacz u hakareti niçün çekmelidir?" yollu alem-i şumar-ı ilel ü itizar ile fekk-i palamar-ı itaat etmiş ve üzerlerine (s. 91) Başbuğ ve serasker olan bi'l-fiil patrona-i hümayun kapudanı Halil Bey'i mazallahu teâlâ paralaruz deyu hücum ve üst alabandadan endahte-i gülle-i düşnam ve şütûm idüb ber takrib kaçırmış oldukları havâdis ü ihbar ve mîr-i mûma-ileyhin firâren ve hâifen nezd-i bendegîye vürûdiyle zâhir ü âşikâr olmağla hüdâ bilür cihan başıma zindan ve "inne'd-devâhî fil-âfâki tehterisü"[1] haberiyle cism-i za'f-âlûd-ı muğrânem ra'şedâr ve lerzân ola. Düştü lâkin "fe'l-emru yes'abu sümme yurceʻu heyyinen ve lerubbu sehlin câe baʻde ʻasîrin"[2] mâsadakınca ʻavn-ı inayet-i cenab-ı muhavvilül havli ve'l-ahval-i zevrâk ümidi bu fırtınadan dahi kurtarub sahil-i selâmete sevk ü îsâl eyler itikadıyla tiz elden hatırıma hutûr eylediği vech üzre sergerde-i levendân-ı merküme olan Kara Ali kapudan nam kimesneye Vardakosda tabirat ile bir tezkire vürûdunda "fe li'l-lahil hamdü ve'l-minneti"[3] kızakları yağlanmakla rûyi derya-yı murâda nüzûl-i kuvve-yi karîbeye gelen geşti-i musâlaha-i hayriyeyi maazallahu teâlâ şeâmet-i sû'i hareket ü fitne ve habâset ile karada bırakub donanmamız takımında câme-dumûr suretlerini İngilterelüye göstermek alcûm-ı hatırnakda yelken kapatmamıza bâdî ve belki ammenin zararını müeddî olacağı cihetle, "beş on gün dahi bu sularda ikâme-

---

1. Ar., "Sınavlar belalar fitneler birbirinden büyüktür."
2. Ar. "İş başlangıçta zor olur ancak zamanla kolaylaşır. Nice kolay işler zorluklardan sonra geldiler."
3. Ar. "Hamd, güç, iyilik ve ihsan Allah'a aittir."

tiniz iktiza etmekle yoldaşların levâzım-ı zarûriyeleri her ne ise marifetimiz ile tanzim ve on güne kadar mevâcib (s. 92) ve bahşişâtları getürtülüp tevzi ü taksim olunacağını tarafımızdan ifâde ve tefhim eyleyesiz" meâlinde kelimât-ı musliha derc ü tastîr ve irsal eyledükden sonra cevabı vurûduna bakmayub çarşı ve bazarda bulunan erz u revgan ve soğan makûlesi zehâir mübâya'a ve ol tarafta bulunmayan peksimât ve zeytun misüllü şeyler dahi Gelibolu ayânı çelebiye sipariş ve havale ve mahsus çukadar irsal ve itâre olunarak çend-rûz zarfında bir aylık me'külâtlarını tedârik ü teslim eylediğimden kamara-i dimağlarında kumanya-i şuur olanları bu muâmele-i dilfirîb-i gayûrânemizden mesrur ve ba'de-zin miyân-ı tufan-ı nankörî ve nemek be-haramîde akla yelken edeyim diyenlere havâle-i ıstarya-i ta'zir eylemeye mecbur olmalarıyla letemât-ı sû-i kasd-ı levendâna fi'l-cümle sükûnet gelmekle tertib-i mühimmat-ı mükâleme-i mevâd-ı musâlahaya iştigal olundu.

İcmal-i Kıl ü Kâl-i Tarafeyn:

İngiltere murahhasıyle ibtida-i mülâkâtımızda esna-yı râhda çekilen meşakk-ı seferiyeyi tavtie ve devletin sıdk-ı niyet ve hulûs-ı tâviyyetleri bahsini mukaddime ederek ruhsatnamelerimizi ibraz ve irâeye birgün tahsisi lüzumu. Zeban-güzâr ve tarafeynden bu maslahat-ı hayriyeye memuriyetimiz yek diğerin badî-i mahzûziyet ve memnuniyeti olduğu müdâheneleriyle 'îd-i şerifin üçüncü isneyn günü bed-i mükâlemeye kavi ü karar olunduktan sonra İstanbul'da zuhûr iden ihrâk ve Rusyaluda olan nifak ve İspanya milletinde Bonopart aleyhine (s. 93) İkdâm u ittifak-ı kil ü kal ile iki saat miktarı âfâkî sohbet olunmuş idi. Vaktâ ki

Beyan-ı Meclis-i Sânî:

'Îd-i şerifin üçüncü günü çiftlik-i mezkurda lede'l-ictima murahhas-ı mersûm kelâma âğâz birle sizinle olacak mükâlemeye "tarafeyn tercümanlarından gayrı kimesne mahrem olmamak isterim. Münasib ise meclisi tahliye ve maslahatımıza şuru' idelim." Deyu ba'de'l-istîzan mevcud maiyyeti olan çend-nefer ofçiyal ve sırkâtibini sefinelerine iâdeye şitâbân olub yalnız tercümanları Pizani ve İstefenaki hazır olduğu halde ruhsatnâmelerimizin ayni ve suret-i tercümelerini ibrâz u irâe eylediğimizde murahhas-ı mersûmun ruhsatnâmesi iki yüz yirmi üç senesi Rebiülevvel'isinde yazılmış ve hüdâvendigar-ı sâbık merhum Sultan Mustafa Han hazretleriyle musâlahaya memur olub hâlâ serîr-ara-yı mülk-i Osmanî şevketlü, mehâbetlü, kudretlü padişahımız efendimiz Sultan Mahmud Hân-ı sâni hazretlerinin cülus-ı hümayun-ı meymenet-makrûnlarını İngilterelü duyub murahhasının memuriyetini tecdîd ü te'kîd edememiş olmaktan nâşî bu sened olamaz diyecek sûret-i rûnümâ oldu ise de maslahatı te'hirde fâide melhuzum olmadığına binâen buna dair bahaneye vakit bırakmayub heman tarafeyn murahhaslarının zatları hüccete muhtaç değildir. Amme-i âlemiyânın ma'lûmları olduğu üzre devleteyn beyninde akd-i musâlahaya memur ve murahhaslarına kelâm-ı katisiyle emsali misüllü ruhsatnâmelerin asılları yedlerimizde kalub sûret-i tercümelerinin mübâdelesine karar verdiğim anda (s. 94) Murahhas-ı mersûm ruhsat-ı kâmileniz takribiyle Âsitâne-i saâdetten hiç bir şey istizan etmeksizin şurût-ı musâlahayı kat' u tanzim edebilürmüsünüz ve bu musâlahanın husûl-pezîr olmasını istermisiniz? suâllerini irâd etmekle beru taraftan mesâlih-i musâlaha-i hayriyede muvaffak olmayı kim istemez. Devlet-i aliyye'ye muzır olmayacak sûret ile

maslahatın tanzim ü tetmîmine memuriyetim der-kâr ve eğer dâire-i mülâhazadan hâriç bir şey zuhûra gelûr ise istîzân etmek lüzûmu zahir u âşikârdır, denildikte biz sâirleri gibi Girit adasını almak istemeyiz işte akd-i matlûb olan mevâdı birden kaleme aldım birer birer arz u mübâhase ile tazyi'-i vakt-i aziz etmekten ise gün zarfında[1] bi'l-müzâkere tekmîl-i maslahata sa'y-i cemîl olunmak ahsendir diyerek ...

Sûret-i Teklifât-ı Murahhas-ı İngiltere:

Nezd-i Devlet-i aliyye'de olan İngitere elçileri süferâ-yı sâireden ziyâde mümtaz olmak ve tercümanlık nâmiyle kemâ fi'l-evvel reâya-yı Devlet-i aliyye'den istedikleri şahsa berat-ı i'tâ buyrulmak ve reâya-yı Devlet-i aliyye'den kezâlik bandıra[2] himâyelerine girecek eşhâsa patente kâğıdı[3] vermelerine mâni' ü mezâhim olmamak ve İngiltere tüccarına sâirlerden ziyâde müsâade ihsan kılınmak ve zecriye rüsûmu gibi sonradan muhdes rüsûmâtın hiç biri tüccar-ı merkümeden alınmamak misüllü şurût-ı lâzime 'addiyle kaleme aldığı on beş madde sûretini arzetmeğe tarafeynden altı buçuk saat mübâhase ile beyhûde (s. 95) vakti imrâr ve bundan beş gün sonra bir meclis akdine karar verilmiştir.

Sûret-i Keyfiyet-i Meclis-i Sâlis:

Üçüncü meclis mülâkâtta dahi icrâ-yı rüsûm-ı 'âdiye olandan

Burada gün sayısı belirtilmeden boş geçilmiştir.

2 Bandıra, gemilerin milliyetlerini belirtmek üzere koç gönder veya gize çekilen bayrağa denir. Bkz. Mustafa Zaloğlu, a.g.e., s. 38.

3 Patente kâğıdı veya Patenta diyede kullanılmaktadır. Yabancı limanlardan gelen gemilere, varış limanındaki sahil sıhhiye dairelerince yapılan karantina muayenesinden sonra verilen sahile çıkış belgesidir. Bkz. Mustafa Zaloğlu, a.g.e., s. 315.

sonra tarafımızdan kelâma ibtidâr birle elçi beyin arzeylediği mevâdın geçen meclis iktizâ eden müzâkeresi hitâmında Devlet-i aliyye'nin matlûbu olan mevâdı dahi bizler kaleme alub arzetmek sohbeti sebketmiş idi. Tarafeynin murâdını teshil ederek şurût-ı lâzimeyi işte bir kalıb-ı haseneye ifrâğ eyledim ki hiç birini cerh ü ta'dîl iktizâ etmeyecekdir kelâmını temhîd ile Devlet-i aliyye'nin memâlik ve tüccarından aldıkları arazi ve eşyanın reddi ve boğaz hisarlarında ihrâk olunan beylik sefinelerin tazmini ve fi mâ ba'd Ak Deniz boğazından içerü cenk sefinelerinin girmemesi ve muahharen gümrüklere tanzim olunan tarife nizâmı ve husûsan ticâret-i dâhiliye şurûtu kabul olunması ve İngiltere limanlarına Devlet-i aliyye tüccarı gidüb ticaret eylemesi ve tüccar maddesi içün taraf-ı Devlet-i aliyye'den iktizâ eden mahallere şahbenderler nasbolunması Devlet-i aliyye'nin tüccar ve teb'asından hiçbir ferde İngiltere patentesi verilmemesi ve Devlet-i aliyye tarafından dahi İngiltere tercümanlığı nâmiyle berat taleb olunmaması misüllü akl-ı kasırıma göre tasmîm ve terkîm eylediğim şurût sûreti tercümanlara verilüb kırâat ettirildikte her birine birer gün itirazdan sonra ben Devlet-i aliyye'nin davetine mebnî geldiğimden istid'âmıza (s. 96) müsâade me'mûl eder iken Efendi hazretleri bize olmayacak şeyleri teklif ediyor. İngiltere Devleti muztar ve mahkûm olmak derecesine reside oluncaya dek muhârebe idüb kesr-i nâmusunu mûcib olur bu makûle mevâdı taahhüd ve kabûl etmek ihtimali olmadığını ifâde ve "Birkaç gün zarfında be-herhal cevâb-ı kat'î isterim." İddiâlarını derpîş etmekle tarafımızdan dahi size şimdilik öyle demek düşer. Amma uydururuz teseliyetiyle tağlît ve tahdîş olunduğundan başka meclis-i mezkûrdan iki gün sonra yalnızca konağımıza gelen tercümanları Pizani sûret-i hakdan görünüb zâtınızı severim ve dostluğa mebnî söylerim diyerek vakt ü hâli ve İngil-

tere sulhundan Devlet-i aliyye'nin edeceği fâideyi mülâhaza buyurun yollu dûr u dırâz-ı bast-ı hikâye eylediği mugâlata-i Efrenciye'ye mukabil berutaraftan Devlet-i aliyye'nin kendüye olan hüsn-i zannını vech-i lâyıkıyla tezkîr ü beyândan sonra elçi bey cenablarının hâtırını suâl ederim. Musâlahanın Devlet-i aliyye'ye olacak faidesi kadar İngiltere Devleti'ne lutf u nef i olacağı bilinmez şeyler değildir. Bu maslahat-ı hayriyenin lâyıkıyla tanzîmi matlûb ise benden ziyâde ahlas u asdak memurun fî mâ ba'd vücûdunu bulamaz. Murahhaslar talimâtından hâriç bir şey yapamazlar ise de "evdeki bazar çarşuya uymaz" meseli üzre talimatın harf be-harf icrâsına bakarak iş görmek güçtür, (s. 97) Bu maslahat insâfâne tutulmadıkta görülmez ve bitmez meâlinde sözler söylediğime binâen ferdâsı gün tercüman-ı mersûm sırkâtibleriyle ma' an yine fakirhaneye gelüb İngilterelü'nün kuvvet-i bahriyesinden dolayı fahriye ettiklerinden sonra Devlet-i aliyye'nin şimdiki hâli dört türlü illetle mu'allel hasta mesâbesindedir ki biri illet-i sudâ' olub bununla dâhil-i mülkünde olan ihtilâli murad ederiz. İkincisi gizli sıtma olarak Fransalu'dur ki dâima ihâfe eder. Üçüncüsü hummâ-yı muhrikâdır ki Moskovlu dalına binmiş. Dördüncüsü iskorpit gibi olan İngilterelüdür ki elli sene muhârebeye musırr. Bu illet cümleden muzır olmağla bu 'ilel-i mühlikenin defi içün bir tabîb-i hâzika üç beş bin kise akça vermek muktezâ-yı halden iken beş on çürük tekne ve âtiyede fâide olur olmaz eşyâ-yı mütenevvi'a nizâ'iyle vakit geçirüb illeti kabartmanın manası olmadığını Devlet-i aliyye'ye tahrîr ediniz gibi hezeyâna başlayub ihâfe sûretlerini gösterdiklerinde herifleri hakîmâne ta'zîr ve fî mâ ba'd böyle istimâ'a şâyan olmayacak sohbet ü memuriyet ile tarafımıza gelmelerinden men ü tahzîr olunarak Devlet-i aliyye'nin matlubâtını hod be hod terk etmek ihtimâlim yoktur. Elçi bey ile vâki' olan mükâlemenin

mazbatalarını Asitâne-i saâdete göndereyim cevâbı geldikte yine mecliste resmen kendüsüyle müzâkere olunur denilmekle, mersûmân, isti'fâ-yı cerâyim[e] cür'et-i sohbet ederek 'avd ü ric'at (s. 98) etmişler idi. O aralıkta Devlet-i aliyye'den vürûd eden cevâbnâmede ise Fransızlu'yu gücendirmemek içün usûl-i sâbıka üzre Avrupa' nın netice-i ahvâline terakkuben imhâl ü ihmâl etmek vesâyâlarını tahrîr etmiş olmalarıyla garâib-i umurdandır. Ammâ hadd-i zâtımda Fransalu bu madde zımnında Devlet-i aliyye'ye i'lân-ı harb ve husûmet eder ise ben söyledim mi? diyerek üzerinden yük atmak içün âra-yı vükelâ-yı saltanatın müzebzeb olması mukteza-yı maslahattan olup mamafih leyte ve le'alle ile iş görülmeyeceği ve vükelânın gözettiği Avrupa ahvâli Bonapart'a zamanında netice bulamayacağı ve İngilterelü ile muharebe 'avdet eyledikte âcilen vuku'a gelecek zarar-ı küllî kadar Fransalu bir halt edemeyeceği meczûm-ı sadıkanem olmaktan nâşî musâlaha-ı hayriyeyi tanzimden gayri şey mülâhaza etmediğimden Dördüncü Meclis Mükâleme olmak üzre Şevval-i şerifin yirmi dördüncü günü yine çiftlik-i mezkûrda ictimâ' ile birkaç madde-i cüz'iyeye bi't-teradı karar verildi ise de esna-yı mükâlemede mücadele-i lafziyeden yorgunluk gelüb mevâdd-ı sâirede pek zahmet çekeceklerini idrak etmeleri takribiyle murahhas-ı mersûm üç aydan berü ol havâlide kalub Devlet-i aliyye'nin tas'ibâtına mebnî bir iş görülemediğinden dost ve düşman indinde medhûl ve mezmûm olduğu feryâdıyla meclis-i âherde her maddesini kat' u tanzim edemez ise be-herhal (s. 99) 'avdet edeceğini ifâde etmiş idi. Bundan üç gün mürurunda Beşinci Meclis Olmak üzre murahhas-ı mersûm Sultaniye kasabasında kâin Lonca nam misafirhaneye bağteten geldiği ihbar ve bi'z-zarûr tarafımızdan dahi mahall-i mezkûra varulub resm-i hoş-âmedî icrasına ibtidar olundukta bugün ne olacak

ise olmalıdur niza'ına tesaddî eder etmez benim de muradım budur, geldiğiniz isabet oldu dediğime müte'âkiben geçen mecliste bi't-teradî karar verilen üç madde ve bir mukaddimemiz şu veçhile değil miydi? deyu suret-i mevadı Pizani yedine i'tâ ol dahi elçiye ifâde ve makbul-i canibeyn olduğu karar-dâde olacak şimdi dördüncü maddenin müzakeresinden ibtidâ edeceğizdir. Bizim dördüncü maddemiz bu sizin teklifiniz şu deyub kırâat olundukda murahhas-ı mersûm sizin dördüncü madde dediğiniz şeye benim ruhsatım olmadığını ibtidâ-yı mülâkâtımızdan beru zımnen ve saîrihan bi'd-defa'at ifâde vü beyan etmiş iken yine kale getirmeniz cây-ı te'accübdür. dediği ecilden teskîn-i hararet ve teshîl-i maslahat mülâhazasıyla bu maddeyi sonra müzâkere ederiz şimdilik dursun diyelim ancak "Yalnız İngiltere tüccarının malını iddia edüb bizimkilerini kaydetmemeye sebeb ve senediniz nedir?" dediğimde murahhas-ı mesfur cevabında "Devlet-i aliyye tüccarının Pay-ı taht-ı İngiliz olan Londra'da tevkif olunmuş eşyaları var ise anlar da verilüb amma esna-yı seferde harben ve gasben alınmış (s. 100) eşyaya ber-kâide ne biz sahib çıkarız ve ne sâire veririz hatta İspanyalu ile bu defa vaki' olan musâlahamızda habbe-i vahîdeleri red olunmamış ve Fransızlar ile otuz seneden berü sebkat eden muharebelerinden bir şey gerü verilmemiştir. Devlet-i aliyye bu maddede ısrar eder ise müddeten musâlaha edemez" diyecek. Bendeleri Londra ile Devlet-i aliyye tüccarının münâsebet-i kadimesi olmadığına binâen tarafeynden reddi lazım gelen eşyanın darü'l-hükûmelerde vücudunu şart u kayd etmek size göre haylice uygun lakırdıdır. Lâkin esnâ-yı seferde alman eşyayı reddetmemek kâide-i mutlakasını kimesne teslim etmeyeceği şöyle dursun İngilterelünün düvel-i saire ile ettiği muharebeler Devlet-i aliyye ile vaki' olan suret-i mübâyenete kıyas kabul etmez ve

ez-cümle İngilterelü'nün yüz seneden berü hasm-ı tabiisi olan Françelü'ye icab eden muâmele fi'l-asl dost-ı tabiisi olan Devlet-i aliyye hakkına revâ görülmez ve İspanyalunun bu defa istîman suretinde olan musâlahasının bizim maslahatımız ile münasebeti bulunmaz hem bizimle esna-yı sefer dediğiniz vaktin vücudu yoktur. Zira sefer dedikleri harekât-ı hasimaneye teşebbüs, tarafeynden olmak iktiza eder. Devlet-i aliyye ise ile'l-ân İngilterelü'ye sefer var (s. 101) sohbetini ilan ve tahaffüzî suretinden mâ'adâ bir hareket beyan etmediğinden başka miyânede peyder-pey arz-ı safvet ve izhar-ı hulûs u meveddet olur iken teb'a-i Devlet-i aliyye'yi ızrar idüb de şimdi kelâmı mezâ mâ mezâya müncer edeyim demek ne demektir?" Bilmem. Dediğimden murahas-ı mersum tebessüm ederek "Bu seferin esbâb-ı sûrî ve manevîsini tafsil ü beyân sadedine girülür ise söz uzar, sohbet azar, kelâmiyle lâkırdıyı sapıtmak murad etti ise de sebeb-i da'vasını boşlamak işime el vermeyeceği cihetle cevabı tekrar edüb vakıa İngiltere Devleti bu hususta esbab-ı vâhiye olarak söz bulub söyleyebilür amma eyadî-yi nâsda bir kavî sened var ki sizi iskâta hüccet-i kâtı'adır." deyub sened-i mezkûru suâle icbar ve İngiltere padişahının sefer kaidesi üzre bundan mukaddemce Rusya imparatoruna verdiği beyannâmesinde "Osmanlı aleyhine hareketi, Moskovlu hatırı içün ettim." Meâlinde olan fıkra-yı ma'lûmeyi ifâde vü iş'ar eylediğimde "İngiltere mecâli olmadığından ol vakt Rusyalu ile bizim ittifakımız olmaktan naşî 'ahden ve şaten öyle iktiza eder idi." Cevabını viricek tarafımızdan "Rusyalu ile dört günlük ittifaka binâen Devlet-i aliyye ile üçyüz yıllık dostluğu fedâ etmek iktiza etmiş ise de Françeli şerrinden bütün Avrupa devletleri sizinle muhârib (s. 102) ve aleyhinize ittifaklar etmiş iken Devlet-i aliyye hiçbirine mümâşâtı tecviz etmeyüb dostlukta sebâtını isbat etmekle tabii dost ve düşmanınız kimler

olduğunu şimdi bildiğiniz ecilden Devlet-i aliyye'nin zararını tazmine tereddüt etmeyeceğinizden başka el-hâletü hazihî Rusyalu'ya rağmen âher güne i'âneler dahi me'mûl iken İngiltere tüccarının mallan red olunub Devlet-i aliyye teb'asının eşyası mensi kalsun demek olur mu? Sizin bu sohbetleriniz hulûsa münafi görünür galiba bu maddede sizi iğfâl etmişler var. Lâkin galata zehâb olmakla beyhûde zahmet çekersiniz." dediğimizde murahhas-ı mersûm cevabında "Bana kimesnenin bir şey dediği yok talimatım kat'î olmak hasebiyle bu maddede size muvâfakat etmek vüs'ümde değildir. Isrardan nükûl etmeyeceksiniz şimdi cevab veriniz kalkar giderim." demekle tarafımızdan dahi "Gâh u bî-gâh siz giderim sohbetiyle beni ihâfe ederek iş görülür hülyasında olmayınız. Devlet-i aliyye her türlü mu'âmeleye kadirdir. Fakat benim gücüme gelecek sûret şudur ki muhibbiniz bir müddetten berü İngilterelü'nün dostluğunu iltizâmen Taleyran ve Bonapart ve sâir Fransa memurlarıyla uğraşmış ve vükelâ-yı Devlet-i aliyye'yi dahi İngiltere musâlahasına meylettirmiş iken el-hâlet ü hâzihı cenabınız bu muamelesiyle maslahat kıyılur ise çektiğim emek heba olacak ve Fransa taraftarı olanlar (s. 103) beni istihzâ edecektir amma bunda dahi hükm-i hafiyye-i ilahiye vardır diyebilürüm." Meâlinde bir takım laf ile icrâ-yı san'at-ı tarafdârî ve celâdet eylediğimde murahhas-ı merkûm dayanamayub "İngiltere Devleti, Devlet-i aliyye'den bu kadar nesneyi diriğ etmeyeceğini ben de bilürüm ve musâlaha senedi imzasından sonra tarafımdan umur-ı ecnebiye nâzırımıza etraflı tahrîrat irsâliyle husûl-ı matlubâtınıza bir sûret verebilürüm lâkin şer'an ve ahden bunları istirdâda memuriyetim yoktur isterseniz talimatımı ibraz ve irâe edeyim." diyecek, öte taraftan tercümanları Pizani melûnu dahi yardahlık idüb "vallahü'l-azim Elçibey cenablarının bu kadar mülâyemet edeceğini me'mul

etmez idim. Artık lâkırdı lâzım değil." Yollu mugâlâtalar ile iskât edeyim diyecek tarafımızdan dahi vakia talimatının mugâyiri harekette bulunmak hiçbir murahhasa elvermeyeceği ve Devlet-i aliyye'nin bu hakkı zâhir olmadıkça musâfât-ı kadîmeyi iâde mümkin olmayacağı cihetle "Elçi bey cenabları, heman şimdiden Londra'ya yazsunlar. Mûnasib ise ben dahi ol tarafta kâin maslahatgüzarımız Sıdkı Efendi tarafına tahrîr edeyim ki Londra'da efendi-i mûma-ileyhe verilüb bu defa Dersaadete vârid ve manzûrumuz olan takrîr-i resmî meâline nazaran Ingiltere Devleti'nin Devlet-i aliyye hakkında rûnümâ olan derece-i hulûsu şöyle ve bu tarafta olan murahhas cenablarının talimatına göre hareketi böyle olmağla bunun kangısı sahih ise tekrar tarafımıza tahrîr ü iş'ar (s. 104) eylesün." Dediğimde musâlaha senedinin imzasını bu haberlerin vürûduna ta'lik ve bunun içün imrar-ı vakt ve ta'vik edemeyeceğini lede'l-beyan ben dahi bu hususu şarten ve 'ahden kayd u kabul ettiremeyince tekmîl-i musâlaha edemeyeciğimi ve talimatımın mugayiri hareket etmiş olsam der-aliyye'ye gidemiyeceğimi ve herkesin itikadı başka iken böyle icab etti demekle tebrie-i zimmet eyleyemeyeceğimi etraf u enhâsıyla ifâde vü iş'âr eylediğimden sonra tarafımızdan tekrar bahse âğâz ile "Be hey canım" bir murahhasta ruhsat-ı kâmile olduktan sonra talimatını harf be-harf icraya çalışıyor ise vay o murahhasın haline sohbetini ibtidâ-yı mülâkâtımızda size söylemiş iken "Lâ semere şey'in" bu kadar tereddüt ve muhâlefet ile tazyi'-i vakt-i 'aziz etmekliği nasıl tecviz ediyorsunuz? Tüccar malı dediğimiz eşyanın kemali İngiltere Devletü'ne göre meâli nedir? Hüdâ hakkı içün istiğrâb ediyorum "Vah vah vah yazık benim çektiğim zahmetlere ve ettiğim gayretlere" dediğimde mersum Pizani; "Efendim Allah ömürler versün sizin ruhsatınız kemalde ve Devlet-i aliyye'nin inayet ü riâyeti ziyâ-

de olmak mülâbesesiyle elbette çaresini bulub bu maddeden fâriğ olmalısınız" "ve illâ-felâ" demekle tarafımızdan mukaddimen iş'âr eylediğim vech üzre zararı taraf-ı mîriye aid olan sefâin-i mahrûka tazminini ta'dil edebilürüm lâkin tüccar mallarının terk ü ta'tilinin hiçbir çaresi yoktur musâlaha haberi (s. 105) meydana çıktığı anda herkes Bab-ı âli'ye dökülüb mallarını taleb ederler. Halka ye'sle cevap verilemez ne yapayım elçi bey cenaplarının dahi ruhsatı kemalde olmakla mukteza-yı dirâyeti üzre buna bir sûret verüb diğer işlerimiz müzâkeresine bakılmak lazımdır. Bunları elçi bey bilmez ise ayıb değil lâkin devlet ve milletimizin mizacını sen ra'na bilirsin ve gayret ü himmet etmelisin dediğimde mersum Pizani; "Be hey efendim, Devlet-i aliyye kendi kuvvet-i şevketini teb'a vü re'ayası haklarında dahi icra edemez mi? Bab-ı âli'ye gelüb sızıldı eder olur ise hengâm-ı seferde vaki' olan zarar u zâyiâtınızı vakt-i hazarda cerr ettiğiniz menafi'a tutunuz cevabıyla iskât etmek güç şey midir? Ve tüccar ve reâya makülesi ne olacak, adam cümlesine bir ıslık ile ürkütür" yollu itiraz edecek cevabım da yok dostum. Bu tavırda Devlet vü riâyet olmaz ve böyle ham teklif edilmez teb'anın himâyet vü sıyânetleri her devlete elzem ve bizim devletimiz de şer'an ve kânûnen mültezemdir. Hem deminden berü ve tarif u tafsil ettiğim vech üzre ile'l-ân İngilterelü'ye harb u husûmet ilan etmemiş iken hengâm-ı seferde vaki' olan zâyiâtınızı vakt-i hazarda ettiğiniz kâra tutunuz tüccarımıza nasıl diyebiliriz herifler kaide üzre seferber olduğunuzu ilan etmiş olsanız biz de âna göre hareket eder idik dediklerinde ne cevab verebiliriz, (s. 106) mülâhaza ve insaf ile dediğimde mersum güzel güzel bu maslahat kırılub harb u husûmet i'âde olunduğu surette evvelkinden fenâ olacağım yoluyla ifâde ettiğiniz sûrette tüccar ve re'âya makülesi razı olmaz da ne yapar? Dediğine mu-

kabil berü taraftan dahi bu maslahat kırıldığı surette sefer-i hakîkî olacağını bildirmek iktiza edüb ba'de-zin kava'id-i bahriyeye mugâyir harekâta cesaret edenleri olur ise anlara cevap verilmek mümkin olur ise de bu vakte kadar vaki' olan muâmelemiz âna kıyas olamaz. Tüccar mallarının tazmin ü istirdâdı lazımdır cevabı verildikte murahhas-ı mersûm insaf ü itiraf etmek derecelerine vardı ise de Pizani'nin muhalefetine mebnî izhâr-ı mâ fi'z-zamîr edemediğinden Devlet-i aliyye'nin mukaddimen Rusya ve Nemçe seferlerinde defe'atle hasâret-dîde olmuş re'âya ve tüccarına cevap vermiş olduğu misüllü bu defa dahi süret-i sâbıka üzre defle iskât edemez mi? Suâlini irad etmekle tarafımızdan Rusya ve Nemçelü seferleri hitamında kılâ'u arazi istirdâdı gibi nice nice cesîm maslahatlar husûle geldiğine mukabil reaya-yı Devlet-i aliyye'nin zarar u zayiâtı tazminâttan sarf-ı enzâr olagelmiş ise de hasâret-dîde olan Eflak ve Boğdan reâyâları ve sairenin birkaç senelik emvâl-i mîriyye ve rüsum [ve] tekâlif-i örfiyeleri affolunarak mükâf ü tatyîb olundukları âşikâr ve bundan mukaddem Françelü (s. 107) musâlahasında tüccar mallarının tarafeynden istirdâdı maddesi şarten ve 'ahden kayd u kabul olunduğu bedîdardır hal böyle iken şimdi bu bazarlıkta tüccar ve teb'amızı neye mebnî iskan edebileceğiz mülâhaza ve insaf ediniz. Eğer bir tariki olsa ve imkânı bulunsa mehâzir-i sâiresini aramayarak tanzîm-i sûretine bakmak canıma minnet idi. Amma çaresi yoktur dediğimde murahhas-ı mesfur kesb-i sûret-i mülâyemet idüb bu maddenin şurût-ı lâzime olarak sulhnâmede derci talimatıma mugâyirdir. İstediğiniz gibi yapamam amma cihet-i sâire ile çalışmak elimden gelür deyu sûret-i mülâhazasını ifâde-i takrir idecek tarafımızdan hande-i istiğrak olunarak ben de sizi Rusyalu ve Françelü ile banştıracağımdır. Taahhüdünü etsem yahut bu maddeyi kayd u

kabul ettirdikten sonra Âsitane'de defi çaresine bakarım desem bu sözlerim itibara şâyân olur mu ki? Ben de sizin şu cevabınıza itimat edeyim. Böyle lâkırdı ile senet imzasına mütecâsir olur isem devletim tarafından mes'ul ve muhâtab olacağımdan başka milletime söz anlatamam herkes hakkım taleb ü ahza müterâkib ve hatta boğazda olan sefine-i hümayun başbuğu Halil Bey'in beş bin guruş kıymetli bir kayığı zabt ve Malta'da furuht olunmuş olmağla şimdi musâlaha oldu ise zikrolunan kayığın semeninden istirdad olunacak meblâğ-ı mezkûra takasan bana biraz akça veriniz deyu tarafımıza gelib gidiyor dediğimde murahhas-ı mersûm bütün (s. 108) ifâdelerinizi anladım vükelânıza itimat ettim şöyle ki şimdi yanımda nüküd-ı mevcûdem olsa verüb şu maslahat-ı hayriyeyi bir an tehir etmez idim amma talimatıma mugâyir olmak hasebiyle taahhüt edemeyüb fakat Londra'ya tahrîrini becerebilürüm ve yemin ederim ki tahrîrâtım İngiltere padişahının indinde müsmir olur ve mesâ'î-i hasenem hüsn ü netice bulur diyecek böyle nâmereslik sûretinde murahhaslık ile cenabınız gibi rütbelü memur tayinine ne hâcet idi. Var şunu şöyle söyle olmazsa gel git sureti olduktan sonra bayağı bir memur gönderilse de elverir imiş ta'rîzini tasrîh eylediğimde yine talimâtımda yoktur ne yapayım yollu itizar eyledikten sonra netice-i meramı olarak tüccar ve teb'a-i Devlet-i aliyye malları reddine dâir İngiltere kralına tahrîr edeceği kağıda taahhüt sûretini kaleme alub tercüman Pizani vasıtasıyla tarafımıza arz u irâe edeceğini ve ba'de-zin hava müsâadesi olduğu hînde bi'l-muhabere yine Hadımzâde çiftliğinde mükâlemeye geleceğini imâ ederek saat onbir buçuk sularında loncadan hareket ve sefinesine avdet etmiştir. Ertesi gün tercüman Pizani konağımıza gelüb tazminat şurûtu şöyle dursun ol manayı mütezammın olan elfâzın sulhnâmede dercine murahhasımızın rıza ve ruhsatı

yoktur lâkin İngiltere'ye şöyle bir tahrirat irsaliyle Devlet-i aliyye'nin tatyibine sa'y edebilürüm deyu ifâde ve tarafımızdan dahi red ile cevab verülüb iade olunmakla ferdâsı (s. 109) yine tercüman-ı mersûm sırkâtibleriyle beraberce konağımıza gelüb "murahhas cenabları bu gün kat'ice bir haber almak içün şimdi gelecektir." Dediklerine müte'âkiben mersûm Lonca nam mahalle vürûd eylediği haberi zuhûr eylediğinden zaruri mahall-i mezkûra varılub Altıncı Meclis olmak üzre icrâ-yı rüsûm-ı âdiyeden sonra öte taraftan kelâma ağaz-birle tazminat maddesi talimatımın muğâyiri olmakla bu taleb-i âliye hiçbir vech ile muvâfakat edemeyeceği kerrat u merrât ile taraf-ı devletinize ifâde etmiştim işte bu maddeyi ahidnâme derûnuna derc etmek müstahilü'l-imkan olduğunu bu.defa dahi tasrîhan ve kat'iyen beyan ederim ki "muradınız iş görmek değil ise şimdi bu saat bana cevab veriniz kalkar giderim." denildikde siyâk u sibâk karinesiyle herifin münfa'ilâne geldiği ve mukabele olunsa ipi kırmak iktiza edeceği zâhir ü nümâyan olmağın "bu gün yine dargınlıkla gelmişsiniz ne oldu size anlayım bakayım?" diyerek lâtifeye boğub oldukça hararetini teskin eder gibi olduktan sonra Devlet-i aliyye'nin bunlara istihkakını güya ifâdeye muvaffak olamadığıma teessüf ederek cemi'-i evkatta ve cümle düvelde cari ve meri'olan sebeb-i da'vasını ve hukuk iddiasını der-pîş eylediğimde murahhas-ı merküm İngiltere donanmasının Boğaza hücumunda ibtida Boğaz kal'alarından ve süfün-ı donanma-yı hümayundan İngilterelü üzerine top endahte ve i'mal-i alât-ı harbiye olarak fi'len ikâ'-ı asâr-ı mazarrata ve zımnen ilan-ı harb ve husûmete Devlet-i aliyye mübâşir olmuş (s. 110) ve üç beş yüz nefer İngilterelü vakı'a-i mezkûrede telef ettirilmiş idüğünü beyan birle İngiltelü ile Devlet-i aliyye beyninde serzede-i zuhûr olan âteş-i muharebenin esbâb-ı mubâhasesi tarafeyn-

den iltizam olunacak olur ise birbirlerimizi iskât ve ilzamdan âciz kalacağımız zâhir ise de bundan akdem Devlet-i aliyye'ye arz-ı musâlaha memuriyetiyle boğaza vârid ve cevab-ı sevaba intizaren altı hafta miktarı tevakkuftan sonra me'yûsen geriye aid olmuş olan sabık İngiltere murahhası Paçet'in[1] vürûdu tarihine gelinceye dek İngilterelü'nün zapt eylediği eşyanın istirdâdına nev'ummâ Devlet-i aliyye muhikk ise de Devlet-i aliyye Françelü'nün tahrik ü ifsadına binâen mesfur Paçet'in teklifât-ı muslihânesini ḳabul etmeyüb mu'âmele-i bârîde izhar buyurulalıdan ilâ-haze'l-ân reaya ve tüccar eşyasının ahzına dair ve sair harekat-ı hasimaneye Devlet-i aliyye sebeb ve serrişte vermiş ve bu makûle eşyanın istirdâdına istihkaktan sâkıt olmuş olduğundan başka tarih-i mezkûrda Paçet mersûmun mevcut maiyeti olan Rusya murahhasiyle ma'an 'atabe-i 'ulyâya arz eyledikleri mukaddemât-ı selmiyeye havâle-i sem'-i rıza buyrulmuş olmadığından Devlet-i aliyye Eflak ve Boğdan memleketini kabza-i tasarrufundan kendi ihtiyariyle çıkarmış olduğunu lede'l-beyân bu fakir dahi murahhas-ı sâbık Paçet dostumuzu taraf-ı Devlet-i aliyye'den defa'ten tesaddî etmiş (s. 111) kimesne olmayub ol vakit Boğaz Seraskeri bulunan İsmail Paşa'nın vefatı akîbinde hod be-hod hareket ve 'avdet etmiş deyu tebrie-i zimmet-i devlet edeyim dedim ise de mücâb olmayub Paçet'in avdeti husûsu kendünün takriri üzre olduğunu tekrar ve ma'ahaza Devlet-i aliyye tüccarından ashab iddia olanların hukuklarını ihkal'a rû-nümâ olan ıstırabını def ü tekmil-i musâlaha-i hayriyeye derkâr olan kemal-i hâhişini isbat içün talimatının hilafı olarak ve başını Londra'da kaza ve tehlikeye ilkâ ederek İngiltere Parlementosunun makbul ve müstasvibi olacak derecede bir şart-ı hafi

---

[1] Arthur Paget için bkz. N. Jorga, *Osmanlı Tarihi*, çev. B. Sıtkı Baykal, Ankara 1948, s. 174.

sûretine çare-sâz olduğunu ifâde ve iş'ar edecek tarafımızdan la ve ne'am bir cevab verilmeyüb heman bu maddeyi sarâḥaten şart ü kayd etmekten ihtirazları sebebini sual ve müteferri'at-ı sûret-i mezkûreye dair biraz kîl u kal eylediğimde bu maddeyi kabule talimatımın adem-i müsadesi ihtirazıma illet olub başka sebebleri var ise de ve devletimden suâl ü istiknah etmek haddim olmadığı içün sorub aramamışım cevabını verecek tarafımızdan pek güzel amma bu cevab ile hasmınızı iskât edemezsiniz zira tazminat ve eşya istirdâdına dair İngiltere murahhası tereddüt eder ise ne güne hareket edeyüm deyu ben Vükelâ-yı Devlet-i aliyye'den istizan eylediğimde sebeb-i da'vası ve ashâb-ı hukük iddiası derdest olduğundan başka fî mâ ba'd Rusyalu'ya emsal ittihaz ettirmemek (s. 112) içün musâlaha senedine derci lüzûmunu şöyle söyle böyle eyle deyu tenbih ü telkin buyurdukları gibi İngiltere vükelâsı dahi bu maddeye muhalefetlerinin sebebini cenâbınıza söylemek gerektir. Yalnız talimatımda yok demekle beni iskât edemediğiniz gibi ben dahi devletimi ırzâ edemeyüb böyle 'ale'l-'umye iş gördüğüm halde mu'âteb olurum denilüb ol dahi nihayetü'l-emr tazyi'-i evkât-ı aziz olunmamak içün eşya bedeline iktizasına göre sened-i münferide-i hafiyye ile taahhüt etmekten gayrı kable'l-musâlaha bir çaresi olmayub fakat Bonapart'ın Rusya imparatoruna mukaddem ki arz eylediği ki mukâseme sûretnâme-i bâtılasında Akdeniz adalarıyla beraber Mora'yı Françe memâlikine temlik olunmasını irad ü beyan etmiş idi. O memalike Françe askerinin geçmemesine ve lede'l-iktiza İngiltere donanması Karadeniz semtine mürûr ile Moskovları musâlahaya icbar eylemesine İngiltere Devleti, Devlet-i aliyye'ye bahran i'âne edeceğini ve bu sûrete razı olmadığımız halde Boğaz'dan kalkub gideceğini ifade ve iki gün zarfında bir meclis akdiyle katiyyen ve sarîhan bir cevab veril-

mesini iltimas ve irâde etmiş idi. Ba'dehû Hadımzâde çiftliğinde akd olunan Yedinci Meclis-i mükâlemede mahall-i niza'-ı cânibeyn olan tüccar mallarının istirdâdı husûsunu bir kalıba ifrağ ile itmâm-ı maslahat olunmak sohbetleri iktiza eden mukaddemât ile tarafımızdan ifâde ve isticvâb olundukda murahhas-ı mersûm kelâma başlayub (s. 113) bu maddenin mübâhasesini tekrar etmek abesle iştigaldir zira asayiş üzre bir devletin hükümeti sayesinde ahz u i'ta eden tüccarın zabt olunan malları rü-yi deryada muharebe üzre preze olunan eşya ile mukayese olunmak kıyâs-ı ma'al-fâruk idüğünü yani öteden berü esnâ-yı muhârebede derya yüzünde zabt eyledikleri eşya ve sefâyini bir tarihte hiçbir devlete reddetmediklerini hatta Amyen [Amyens] musâlahasında mazbutları olan Françe tüccarı mallarının istirdâdını Françe cumhuru bâdî-i emirde her ne kadar iddi'â etmişler ise de bilâhire bu davadan fariğ olduklarını ve ma'ahazâ iş bu musâlaha-i hayriyenin teshili içün talimâtını tecavüz ederek madde-i merküme zımnında bir sened-i hafi tanzimine söz vermiş iken yine berü taraftan ısrarımıza mebnî tekmîl-i maslahattan kendüye ye's-i tam geldiğini beyan-birle madde-i mezkûrenin kîl u kâli bu meclisté dahi kat' olunmaz ise ba'de-zin "lâ ve ne'am" bir cevab vermeyüb derhal fesh-i mükâleme ve 'avdet edeceğini haber verüb ta'abbus idecek bu eşyanın aynen veyahut bedelen istirdâdı mubâhesesini en sonraki meclise tevkif ile ırzâ ve iskât iderek mevâdd-ı sâire meclis-i mezkûrda murâdım üzre kat' u tanzim ve ahidnâmede mezkûr olduğu vech-i hüsn üzre mazbatalarımıza tahrîr u terkîm olundukdan sonra bakî münâza'un-fîh olan iki maddeye meclis-i âherde fasledilmek üzre mukavele olunmuş idi. Çend-rûz mürûrunda konağımıza vürûd iden tercüman Pizani Devlet-i aliyye'nin matlûbu olan ticaret ve tazmin maddeleri ba'de'l-musâlaha (s. 114) Âsita-

ne-i saâdette müzâkere olunmak yahut başkaca bir sened İngiltere kralının re'y ü rü'yetine ihâle ve haberi vürûduna kadar terk-i mükâleme olunub gelecek haberlerde bu iki maddeyi tasdik ve kabul eseri nümâyan olur ise İngiltere elçisi Âsitane-i saâdete gitmek ve aksi zuhûrunda 'avdet ü ric'at eylemek şıklarını tefevvüh idüb lâkin tarafımızdan müsâ'ade ve mümâşa'at göremediğinden iki gün sonra murahhas tarafından resmî bir takrir götürüb eşya bedelinin hadd-i i'tidâlde tazmîni teklif ve tarafımızdan dahi mukaddem ki su'ûbetlerin birazı ta'dîl ve tahfif olundu ise de tercüman-ı mesfur tekrar isbât-ı vücûda ta'cil ve ıstâr ile İngiltere murahhasının resmî takririnde mastûr olan usûle cenabınız kail olarak tekmîl-i maslahat idersiniz ne güzel ve illâ Cumaertesi günü bu taraftan 'avdete karar verdiklerini ifâdeye memurum demekle izhâr-ı tecellüd eylediğinden "el-hülletü ted'u ile's-silleti"[1] meselince tarafımızdan dahi her çi bâd-âbâd muâmelesiyle iâdeye mübâderet ve Devlet-i aliyye matlubâtından fâriğ olmayacağı meâlinde resmen tarafımızdan yazılub verilen cevabnâme zeylinde elçi bey cenabları mükâlemeden nükül iderler ise resmen ve sarîhan bir takrirleri vürûduna muntazıra fıkrası tahrîr-i işaret olunduğundan fesh-i mükâlemeye kendüsü sebeb olmamak zu'miyle ertesi gün Lonca mahalline gelmeleriyle akd olunan Sekizinci Meclis, Tüccar eşyası ve bedel ü semen da'vası içün yedi saat miktarı (s. 115) mücadele-i lâfziyeden sonra nihayetü'l-emr tüccar mallan içün mukaddem yazdığı takrîr mûcibince iki devletin tasdikine mevkûfen bir sened-i müstakile vermekten gayrı sûret-i makdûru olmadığını haçına ve putuna yemin ederek meclisten münfa'ilâne kalkub gittiği ecilden marül'-beyân tazmin maddesini İngilterelü kabul etmeyecek-

---

Ar., "Hülle tokalı davet eder."

leri eğerçi meczûmum oldu amma “men rakebe ciddehû gale-be zıddahû” meselince belki bir şey kopar ve bu madde olmaz ise semere-i ikdâmım olarak diğerleri murad üzre karar bulur uyar ümidiyle hasbe’z-zâhir murahhasın ‘avdetinden rencide olmayacağımı beyan ve bizim tercüman İstefenaki’ye iki kutu şekerleme verilüb bunları yolda yerler istihzâsıyla murahhas tarafına irsâl ve harekât ü sekenâtlarına bakub iktizasına göre davranmak meâlinde ifâde-i hal olunmuştu tahminen bir saat mürûrunda tercümanların ikisi birden zuhur ve elçi sefinesi-nin fekk-i demür idüb kalkmak üzre olduğunu haber vererek i‘tâ-yı ye‘s ü futur eylediler ise de bi hikmeti’l-lahi teâlâ hava-da tebdil vuku‘u ile sefineleri limanı çıkamayub kaldığı cihe-tiyle bir müzakere içün dahi yarınki gün mülâkât ederler ise hazırım dediğimi söylemek içün tercümanlar sefineye azimet ve şöyle böyle diyerek elçiyi ırzâ eyledikleri haberiyle ‘avdet ü ric‘at eylediklerinden sonra Dokuzuncu Meclis olmak üzre murahhas-ı merküm Lonca mahalline gelüb mukeddimâ bil’-mübâhese karar-yafta olan şurût sûretinin (s. 116) bazı ta-birât ve kinâyâtına yeni baştan ta‘riz ve şu madde böyle olsun ıstariyle türlü türlü surẹtler tesvîd ve tebyîz olunub bu babda murahhasın teklifâtı başka ve tercüman Pizani’nin tas‘ibâtı başka sıkıntı verüb meram üzre ırzâları müyesser olmadığın-dan vukû‘a gelen mu‘ârazalardan tarafeyn bîzar olarak ol gece kabîl-i ‘işâda müfârakat ve ferdası yine mahall-i mezkûrda ve ba‘dehû birer gün fâsıla ile Hadımzâde çiftliğinde Onuncu ve On Bir ve On İki ve Onüçüncü Mülâkât olmak üzre vaki‘olan mecâlis-i mükâlemelerde yine ol vadilerde münâza‘a olunub “gâyeten mâ fi’l-bâb” tüccar eşyası istirdâdına dâir madde-i ma‘hûde ta‘dil ve hamden li’l-lâhi teâla saltanat-ı seniyyeye sûrî ve manevi hayr u menafi‘i müstelzim olur birkaç mevâdın müceddeden tanzimiyle kat‘-ı rişte-i kàl ü kıl olunarak ‘avn ü

inayet-i bârî ve yümn ü teveccühât-ı aliyye-i hazret-i cihandârî ile mâh-ı Zilkâdetü'ş-şerîfenin ondokuzuncu Cuma gecesi iki saat beş dakika mürûrunda bi'l-hayr ve'l-meymene akd u rabt-ı sulh u salâh olundu ki tali'-i vakt-i mesud ol ufukta burc-ı esedin on derece ve on dakikası olmağla kamer-i münir beyt-i tali'de ve burc-ı sabit esedin yirmi sekiz derece kırk beş dakikasında ve hadd-i tali' olan (s. 117) zöhre beyt-i sabi'de bulundukları ve sâhib-i 'âşir zöhrenin teslisen nazarı ve re'sin el akibede ve müşterinin beyt-i sâminde ikâmetleri ve neyyir-i âzam ile sâhib-i hâdî 'aşar olan 'Utarid'in mukârenetleri olduğu halde senedât-ı musâlaha mübâdele ve duâ-yı mübarek-bâd ile terk-i muhâvere ve mücâdele olundukdan çendrûz sonra tarafeynden birbirimize tercüman ve sırkâtiblerine ağır hediyeler i'ta ve i'lan-ı musâlaha zımnında murahhasın ibtida bi'l-mukavele sefineden endahte eylediği on dokuz kıt'a toplara mukabil yalnız Çanakkala'sının hâricinde kâin tabyadan attırdığımız toplar velvele-endâz-ı mesami'-i a'dâ olmuştur.

Hâtime: muktezâ-yı vakt ü hâle göre müshîlü'l-imkân görünen bu makûle emr-i 'azîm ü hatb-ı cesîmin vefk-i murâd-ı Devlet-i aliyye üzre husul-pezîr olması mücerred mazhar-ı te'yidât-ı celîle-i cenab-ı rabb-i 'izzet olan şevketlü kudretlü padişahımız efendimizin hulûs-ı meymenet-mensûs-ı şahâne ve yaveri baht u ta'li-i mesûd-ı tacdârânelerinden neş'et etmiştir ki maslahat-ı mezkûreye şurû'umuzdan mukaddem Dersaâdette ilhâb-yafte olan nâire-i fetret ü fesâdın şerâre-i şurûr sirâyetinden dâmen-i memuriyet-i âcizanemi sıyânet ve ba'dehû esnâ-yı mecâlis-i mükâlemede idare-i ikdah-ı i'ânet ile bu çâker-i ahkan neş'e-yâb-ı sülâf-ı saf-ı hüsn ü hizmet iden bedreka-i tevfîk min külli feccin 'amîk yâr-ı gâr ve refikim

olmak hasebiyle musâlahadan sonra (s. 118) endahte olunacak ilan toplarının miktarında ve İngiltere firkateyni ve kılâ‘-ı hakâniyeden mukaddem ve muahhar atılmak niza‘ı ve emsali avâız ve havâdisâtta tarafeynden vezân olan rüzgâr ısrâr-ı semt-i sohbet-i fakîrâneme hayat-bahş nüfuz ve itibar "ve tûba li'l-musallihîne beyne'n-nâsi ulâike hümü'l-mukarrebûne yevme'l-kıyâmeti"[1] hadis-i şerifi müjdesi imtiyâz u iftihar olmağın tahdîs-i ni‘âm-ı ilâhiyye zımnında tafsîl-i mâ cerâ-yı ahvâl etmek iktizâ eder ise de mahallinde takım takım hâk-i pây-i saltanata arz u takdim olunan tahrîratın meâli nezd-i vükelâ-yı Devlet-i aliyye'de müstağnî-i kayd u tekrâr "ve iste'înu ‘alâ umûrikum bi's-semân" ferman-ı lâzimü'l-iz‘ânına itaat ü inkiyâd der-kâr olduğundan başka tecellî-i taklid u kıyas kabul etmeyeceği cihetle her şey bu mahalde yâd ve her fıkrayı aynen tezkîr ve iradın vakten mine'l-evkât pek faidesi yoktur mülâhazasıyla heman İngiltere memurlarının atvâr u güftârları malum ve ihvân-ı safâya nümûne ve mefhûm olmak içün icmâl-i hal ü kal ile iktifa olundu "Vallahü'l-muvaffigu bi's-savâbi ve ileyhi'l-merci‘u ve'l-me‘âb."[2]

Ar., "Ne mutlu insanların arasını düzeltenlere! (barışı sağlayanlara). Onlar kıyamet günü Allah'a yakın olacaklar." (Hz. İsa'ya atfedilen Şii hadisi).
Ar., "Allah doğru olanı başarıya ulaştırır, dönüş O'nadır."

Osmanlı İmparatorluğu en uzun yüzyılına girerken Avrupa önce Fransız Devrimi'nin sonrasında da Napolyon ordularının yol açtığı son derece çalkantılı bir dönemden geçiyordu. Napolyon Bonapart'ın İtalya'dan Mısır'a, İber'den Rusya'ya uzanan macerası, İmparator oluşu ve 1814'te iktidardan düşüşü Modern tarihin en büyüleyici sahnelerinden biri olmuş, Napolyon efsanesi iki yüz yıldır edebiyattan akıl hastalıklarına her sahada temsil bulmuştur.

Erol Çağlar büyük bir titizlikle, yolu sadece Napolyon'la kesişmekle kalmamış, Osmanlı İmparatorluğu'nun bu büyük sarsıntılar döneminde kilit bürokratlarından biri olmuş Seyyid Mehmed Emin Vahîd Efendi'nin hikâyesini ve 1808 yılında III. Selim'in görevlendirmesiyle çıktığı elçilik seyahatini günyüzüne çıkarıyor.

Vahîd Efendi, Fransız elçisi General Sebastiyani'nin aracılık ettiği bu seyahatinde Napolyon'la olası bir Rusya seferi için ittifak antlaşması yapmak ve detayları istişare etmek için yola çıkar. *Sefâretname*'de Edirne'den başlayarak Vidin, Temeşvar, Budapeşte, Viyana, Krakov, Varşova üzerinden Paris'e gider. Vahîd Efendi'nin hatıratı hem diplomatik hem de dönüşen Batı şehirlerine dair gözlemlerde bulunur.

Çağlar'ın geniş bir özetle, özgün dilinde sunduğu bu sefaretnameye Vahîd Efendi'nin İngiltere ile imza ettiği Kale-i Sultaniye Antlaşması'na dair takrirleri ve antlaşma metni eşlik ediyor.

THG 0952116 VEY

9 786057 227591

Telemak

telemakkitap